

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Vladimír Kadlec

**Rusko a Kaliningradská oblast: Řešení
exklávní problematiky v letech 2000-2009**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Vladimír Kadlec**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KADLEC, Vladimír. *Rusko a Kaliningradská oblast: Řešení exklávní problematiky v letech 2000 - 2009*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra ruských a východoevropských studií, 2010. 130 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Lubiš Švec, CSc..

Anotace

Diplomová práce „Rusko a Kaliningradská oblast: Řešení exklávní problematiky v letech 2000 - 2009“ pojednává o tom, jak byla na začátku 21. století řešena problematika spojená se specifickým geopolitickým postavením Kaliningradské oblasti jako exklávy Ruské federace na pobřeží Baltského moře.

Práce nejprve přináší stručný nástin historického vývoje daného regionu - Východního Pruska a Kaliningradské oblasti do roku 1991. Následně se věnuje vývoji a problémům exklávy v 90. letech 20. století. Hlavní část práce detailně zkoumá exklávní problematiku po roce 2000. Pozornost je věnována jednak otázce ekonomické (zajištění příznivého ekonomického rozvoje), diskuzím ohledně případné změny postavení oblasti v rámci Ruské federace, způsobu vyřešení problematiky tranzitu přes území Evropské unie a vojenské otázky.

Práce využívá tzv. teorii enkláv, kterou vypracoval ruský ekonom Jevgenij Vinokurov. Tato teorie určuje, která problematika je exklávám a enklávám ve většině případů společná.

Annotation

Diploma thesis "Russia and the Kaliningrad Region: A Solution to the Exclave Problems in the Years 2000 - 2009" deals with the exclave problems of the Kaliningrad oblast, a Russian exclave on the Baltic Sea coast, and how they were solved at the beginning of the 21st century.

The thesis first presents a brief outline of the historical development of the examined region - East Prussia and Kaliningrad Oblast until 1991. Subsequently, it deals with exclave problems in the 1990s. The main part of this work examines in detail exclave problems after the year 2000. It firstly deals with an economic issues. Subsequentntly it focuses on the discussion regarding a possible change of the status of the Kaliningrad Region within the Russian Federation. The work also shows how the issue of transit

through the territory of the European Union was solved. Eventually it will address the military issues.

This thesis uses the theory of enclaves, as prepared by Russian economist Yevgeny Vinokurov. This theory determines problems that are common to most enclaves and exclaves.

Klíčová slova

Kaliningradská oblast, Rusko, vztahy, exklavní problematika, ekonomika, status ve federaci, doprava, armáda

Keywords

Kaliningrad Region, Russia, relations, exclave issues, economy, status in the federation, transit, army

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne ...

Vladimír Kadlec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem svým blízkým, bez jejichž podpory by tato práce nevznikla.

Rád bych také poděkoval panu docentu Švecovi za jeho pomoc při psaní této práce.

Dále bych rád poděkoval Zoje Sergejevně Něnaševě za pomoc během mojí stáže v Moskvě.

Děkuji také svým splužačkám Lence Kopřivové a Tereze Vorlové za cenné připomínky.

Obsah

OBSAH.....	3
ÚVOD.....	5
METODOLOGIE.....	6
ZHODNOCENÍ LITERATURY.....	12
1.STRUČNÝ VÝVOJ VÝCHODNÍHO PRUSKA A KALININGRADSKÉ OBLASTI DO ROKU 1991.....	16
1.1 VÝCHODNÍ PRUSKO DO ROKU 1945.....	16
1.1.1 <i>Východní Prusko pod vládou řádu německých rytířů.....</i>	<i>16</i>
1.1.2 <i>Východní Prusko jako součást státu Hohenzollernů.....</i>	<i>18</i>
1.1.3 <i>Německá exkláva v meziválečném období.....</i>	<i>18</i>
1.2 VÝCHODNÍ PRUSKO A RUSKO.....	20
1.3 PŘIPOJENÍ REGIONU K SOVĚTSKÉMU SVAZU.....	22
1.4 KALININGRADSKÁ OBLAST JAKO SOUČÁST SOVĚTSKÉHO SVAZU.....	23
2. EXKLÁVNÍ PROBLEMATIKA KALININGRADSKÉ OBLASTI V 90. LETECH 20. STOLETÍ.....	28
2.1 HOSPODÁŘSKÁ SITUACE KALININGRADSKÉ OBLASTI V 90. LETECH.....	28
2.1.1 <i>Hospodářský propad.....</i>	<i>28</i>
2.1.2 <i>Svobodná ekonomická zóna (1991 - 1996).....</i>	<i>29</i>
2.1.3 <i>Zvláštní ekonomická zóna z roku 1996.....</i>	<i>32</i>
2.1.4 <i>Finanční krize roku 1998.....</i>	<i>35</i>
2.2 POSTAVENÍ KALININGRADSKÉ OBLASTI V RUSKÉ FEDERACI A DEBATA O ZMĚNĚ STATUSU.....	36
2.2.1 <i>Decentralizace RF v 90. letech 20. století.....</i>	<i>36</i>
2.2.2 <i>Návrhy na změnu statusu Kaliningradské oblasti v rámci Ruská federace.....</i>	<i>38</i>
2.2.3 <i>Otázka příslušnosti k Rusku.....</i>	<i>41</i>
2.3 PROBLÉM DOPRAVY MEZI OBLASTÍ A RUSKEM.....	44
2.4 VOJENSKÁ OTÁZKA.....	45
3. EKONOMICKÁ PROBLEMATIKA KALININGRADSKÉ OBLASTI PO ROCE 2000.....	47
3.1 KALININGRADSKÁ OBLAST A SYSTÉM ZVLÁŠTNÍ EKONOMICKÉ ZÓNY Z ROKU 1996.....	48
3.1.1 <i>Rychlý růst kaliningradské ekonomiky.....</i>	<i>48</i>
3.1.2 <i>Pohled na systém Zvláštní ekonomické zóny.....</i>	<i>51</i>
3.1.3 <i>Omezení výhod OEZ v lednu 2001.....</i>	<i>52</i>
3.2 FEDERÁLNÍ PROGRAM ROZVOJE OBLASTI.....	53
3.2.1 <i>Cíle programu rozvoje oblasti do roku 2010.....</i>	<i>53</i>
3.2.2 <i>Zhodnocení programu rozvoje.....</i>	<i>55</i>
3.2.3 <i>Cíle programu rozvoje oblasti do roku 2014.....</i>	<i>56</i>
3.3. REGIONÁLNÍ STRATEGIE ROZVOJE.....	57
3.4 NOVÁ KONCEPCE ZVLÁŠTNÍ EKONOMICKÉ ZÓNY Z ROKU 2006.....	60
3.4.1 <i>Názory na změnu pravidel fungování oblasti.....</i>	<i>60</i>
3.4.2 <i>Pravidla nové OEZ a debata vedoucí k jejímu přijetí.....</i>	<i>61</i>
3.5 ZHODNOCENÍ SOUČASNÉ EKONOMICKÉ SITUACE.....	64
3.6 KALININGRADSKÁ OBLAST A EVROPSKÁ UNIE.....	66
4. OTÁZKA POSTAVENÍ KALININGRADSKÉ OBLASTI JAKO SUBJEKTU RUSKÉ FEDERACE PO ROCE 2000.....	69
4.1 ZAHRANIČNÍ NÁZORY NA POSTAVENÍ KALININGRADSKÉ OBLASTI.....	69
4.1.1 <i>Litva.....</i>	<i>69</i>
4.1.2 <i>Německo.....</i>	<i>70</i>
4.2 SEPARATISMUS.....	71

4.2.1	Názory na případný vznik separatistických nálad.....	71
4.2.2	Separatistické nálady mezi obyvatelstvem.....	72
4.2.3	Baltská republikánská strana.....	73
4.3	ZMĚNA POSTAVENÍ OBLASTI V RÁMCI RUSKA.....	74
4.3.1	Osmý federální okruh.....	75
4.3.2	Zahraniční teritorium Ruské federace.....	77
4.3.3	Oficiální názory na změnu status Kaliningradské oblasti.....	78
4.4	MOHLA OBLAST VŮBEC ZÍSKAT ZVLÁŠTNÍ POSTAVENÍ ? RECENTRALIZACE FEDERACE.....	80
5.	PROBLEMATIKA TRANZITU MEZI KALININGRADSKOU OBLASTÍ A RUSKEM.....	84
5.1	OSOBNÍ DOPRAVA.....	84
5.1.1	Vízová problematika.....	84
5.1.2	Ruské návrhy na řešení problematiky tranzitu a pozice Evropské unie.....	85
5.1.3	Pozice Kaliningradské oblasti k vízové otázce.....	87
5.1.4	Dohoda o tranzitu.....	87
5.2	NÁKLADNÍ DOPRAVA.....	90
5.2.1	Problematika nákladního tranzitu.....	90
5.2.2	Pravidla pro tranzit nákladů.....	90
5.3	VOJENSKÝ TRANZIT.....	93
5.4	TRANZIT ENERGIÍ.....	93
5.4.1	Elektrická energie.....	94
5.4.2	Tranzit plynu.....	94
6.	VOJENSKÁ PROBLEMATIKA.....	96
6.1	NÁZORY NA VOJENSKOU PŘÍTOMNOST V OBLASTI.....	96
6.2	OBAVY Z ROZŠÍŘENÍ SEVEROATLANTICKÉ ALIANCE.....	98
6.3	KALININGRADSKÁ OBLAST A AMERICKÝ PROTIRAKETOVÝ ŠTÍT.....	99
	ZÁVĚR.....	102
	POUŽITÉ ZDROJE A LITERATURA.....	106
	SEZNAM PŘÍLOH	118
	PŘÍLOHY.....	119
	RESUMÉ.....	128

Úvod

Tato magisterská diplomová práce pojednává Kaliningradské oblasti, ruské exklávě na pobřeží Baltského moře, a možných přístupech k řešení její exklávní problematiky v letech 2000 - 2009.

Kaliningradská oblast je nejzápadněji položeným subjektem Ruské federace. Její rozloha je 15,1 tis. km², žije zde asi 940 tis. obyvatel (78% Rusové, 8% Bělorusové, 7% Ukrajinci, minority tvoří Litevci, Arméni, Němci, Tataři a Poláci). Hlavním městem oblasti je Kaliningrad (dříve *Königsberg*, čes. *Královec*), ve kterém žije asi polovina obyvatel regionu. Dalšími významnými městy jsou Sovětsk (*Tilsit*, čes. *Tylže*), Černjachovsk (*Insterburg*) a Baltijsk (*Pillau*). Od mateřského ruského území je exkláva oddělena územím Litvy a Běloruska (resp. Lotyšska).¹ Jedná se o teritorium, které bylo k Rusku připojeno relativně nedávno, až do roku 1945 bylo součástí Německa.

Kaliningradskou oblast nelze kvůli její poloze s ostatními ruskými oblastmi ani jinými regiony srovnávat. Po rozpadu Sovětského svazu se musela potýkat s mnoha různými problémy (některé z nich byly stejné jako u ostatních regionů, některé řešila jen Kaliningradská oblast). Jednalo se např. o ekonomickou transformaci z řízené ekonomiky na tržní, navíc umocněnou tím, že oblast byla po rozpadu Sovětského svazu odtržena od většiny hlavních obchodních partnerů. Dalšími problematickými otázkami byla militarizace oblasti, otázka dopravního spojení mezi oblastí a vlastním Ruskem nebo debaty o statusu oblasti v rámci Ruské federace. Kvůli této problematice je Kaliningradská oblast nesmírně zajímavým regionem.

Kaliningradská oblast je důležitá také z pohledu Evropské unie. Rusko je jedním z nejvýznamnějších obchodních a politických partnerů EU. Kaliningradská oblast je pak ruskou enklávou uvnitř Unie. Kvůli své geografické poloze tak Kaliningrad nutně představuje jeden z vážných bodů vzájemných vztahů - z pohledu Ruska se jedná např. o dopravu přes území EU, transport energií z mateřského Ruska do oblasti nebo o ekonomickou spolupráci. Z pohledu EU se jedná o otázky spojené s regionální ekologií, kriminalitou nebo příhraniční spolupráci. Evropská unie se podílí na některých

¹ Ruská federace má kromě Kaliningradské oblasti ještě jednu exklávu okolo vesnice Saňkovo-Medvežje uvnitř Gomelské oblasti v Bělorusku. Exkláva existuje od roku 1926, kdy místní obyvatelé odmítli být připojeni k Běloruské SSR. V současnosti je vesnice neobyvatelná, v roce 1986 byla totiž zamořena radioaktivním spadem po havárii Černobylské jaderné elektrárny. Srov. КЛЕМЕНШЕВ А.П. *Российский эксклав. Преодоление конфликтности.* Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 2005, s. 32.

rozvojových projektech v Kaliningradské oblasti. V jejím zájmu je, aby Kaliningrad představoval ekonomicky prosperující region, a proto je oblast dokonce zahrnuta do projektu euroregionů. Obyvatelé ČR pak při vyslovení jména Kaliningrad vědí, že město, tehdy nazvané Královec, založil během křížové výpravy český král Přemysl Otakar II.

Metodologie

Tato magisterská diplomní práce je příspěvkem do debat věnujících se Kaliningradské oblasti. Analyzuje způsob, jakým byla v letech 2000 - 2009 řešena problematika spojená s exklávním postavením Kaliningradské oblasti, a to zejména ze strany ruského centra.

Práce se bude věnovat *ekonomické situaci, problematice postavení oblasti v rámci Ruské federace, dopravě a vojenství v regionu*. Otázky, které z nastíněných témat vyplývají, jsou následující:

- Chápalo ruské federální centrum oblast jako výjimečnou kvůli jejímu exklávnímu postavení?
- Jakými cestami centrum řešilo otázku exklávní problematiky Kaliningradské oblasti?
- Jak byla řešení navrhovaná centrem přijímána v oblasti?
- Jaké byly výsledky působení centra?

K tomu, aby mohla být zvolená problematika lépe analyzována, využijeme jako teoretický podklad tzv. teorii enkláv, kterou zpracoval ruský ekonom Jevgenij Vinokurov ve své knize *Теория анклав*.²

Nejprve je však vhodné vysvětlit základní pojmy, které budou v práci použity. Při zkoumání problematiky Kaliningradské oblasti je možné narazit na označení oblasti jako enklávy nebo exklávy. Přestože jsou tyto pojmy často zaměňovány a v podstatě mohou označovat jedno a to samé teritorium, jejich význam je odlišný. Enkláva je termín užívaný pro území viděné z perspektivy státu, který ho obklopuje. Může jít jak o fragment území jiného státu, tak o samostatný stát (enklávní stát, např. Vatikán, Lesotho, San Marino). Pokud má enkláva přístup k moři, jedná se o poloenklávu.

² ВИНУКУРОВ, Е.Ю. *Теория анклав*. Калининград: Терра Балтика, 2007, 342 s.

Enklávou je např. německý Büsingen ve Švýcarsku (celý obklopen švýcarským územím). Kaliningradskou oblast v tomto ohledu za enklávu označit nemůžeme, protože sousedí se dvěma státy, bývá ale označována za enklávu (resp. poloenklávu) uvnitř Evropské unie.

Exkláva označuje území, které je odděleno od mateřského státu, pokud se na něj díváme pohledem mateřského státu. Výše zmíněný Büsingen je tak z německé perspektivy exklávou Spolkové republiky ve Švýcarsku. Kaliningradská oblast je ruskou exklávou na pobřeží Baltského moře. Případně lze pro Kaliningradskou oblast použít pojem čistá exkláva (exkláva která sousední minimálně se dvěma státy a nemůže se proto jednat o enklávu). Pro účely této práce budeme Kaliningradskou oblast označovat jako exklávu.

Ve své teorii enkláv J. Vinokurov uvedl, že na rozvoj enkláv/exkláv mají vliv čtyři vektory vztahů. Jsou to vztahy mezi enklávou a mateřským státem, vztahy mezi enklávou a sousedním státem, vztahy mezi sousedním státem a mateřským státem a přístup mateřského a sousedního státu k problematice enklávy.³ Vinokurov uvádí, že "obyčejně má mateřský stát na enklávu výrazně více vlivu. Politika mateřského státu a enklávy určuje situaci, ke které se enkláva musí adaptovat. Z pohledu enklávy je tento faktor nejdůležitější. Enkláva jako neoddělitelná součást mateřského státu se podřizuje jeho politickému a právnímu systému. Z ekonomického pohledu může dát mateřský stát enklávě zvláštní status. Z politického pohledu se mateřský stát obává ztráty suverenity nad enklávou, což se může projevit na přijatých politických řešeních a modelech, např. přímé řízení enklávy nebo určité ohraničení místní samosprávy, aby si nad enklávou udržel plnou kontrolu."⁴

Vliv sousedního státu je také důležitý (projevuje se např. v dopravě nebo ekonomice), i když ne tak jako vliv mateřského státu. Přirozeně má zhoršení vztahů mezi mateřským a sousedním státem negativní dopad na enklávu,⁵ zároveň je však enkláva jedním z hlavních bodů vztahu mateřského a sousedního státu.⁶

³ Vinokurov vytvořil trojúhelník vztahu enkláva - mateřský stát - sousední stát. Všechny vektory tohoto trojúhelníku mají na existenci enklávy vliv. Srov. tamtéž, s. 79.

⁴ Citováno dle tamtéž, s. 80.

⁵ Enklávy se mohou stát předmětem konfliktu mezi mateřským a sousedním státem, i když většinou nebývají příčinou těchto konfliktů, jen jejich obětí. (např. blokáda Západního Berlína).

⁶ Existují případy, kdy se sousední a mateřský stát o řízení enklávy podíle. Např. německý Büsingen na Rýně je součástí švýcarského celního prostoru.

Vinokurovova teorie enkláv ukazuje konkrétní problematiku, která je shodná u většiny enkláv/exkláv. Jedná se o jejich vznik a zánik, jejich ekonomickou situaci, postavení ekonomiky v rámci státu, dopravu mezi enklávou a mateřským státem, suverenitu mateřského státu nad enklávou, ale také identitu obyvatelstva nebo vztah sousedního státu a enklávy.

Obava mateřského státu ze ztráty svého exklávního regionu ovlivňuje přístup k jeho správě. Existují tři možnosti, jak může mateřský stát definovat pravomoci enklávního/exklávního území. Může mu buď autonomii přidat (např. Gibraltar), nebo ubrat (např. přímé řízení britských vojenských základen na Kypru), nebo jí dát stejná práva jako ostatním regionům. Ve velké většině případů se pravomoci exkláv nijak neliší od pravomocí ostatních regionů mateřského státu.

Podle Vinokurova má nejsilnější vliv na příslušnost exklávy k mateřskému státu národnostní složení. Pokud národnostně odpovídá mateřskému státu, nehrozí reálně její oddělení, a to ani v tom případě, že by sousední stát byl ekonomicky vyspělejší než stát mateřský.⁷ Obyvatelé exklávních území však mají vyšší regionální citění.

K problematice dopravního spojení Vinokurov uvádí, že způsob komunikace mezi enklávou/exklávou a mateřským státem významně ovlivňuje její politickou a ekonomickou funkci.⁸ Přístup do enklávy/exklávy je samozřejmě závislý na vztazích mezi mateřským a sousedním státem (např. v případě vojenského konfliktu možnost spojení neexistuje). Z pohledu tranzitu mají více možností čisté exklávy a enklávy/exklávy s přístupem k moři (Kaliningradská oblast může s mateřskou zemí komunikovat po moři nebo letecky). Řešení tranzitu může být provedeno různými způsoby, dohodou mateřské a sousední země, vytvořením koridoru, předáním části území apod.

Pravděpodobně nejvýznamnějším problémem spojeným s enklávami/exklávami, je jejich ekonomický vývoj. Ekonomickou situaci rovněž ovlivňuje přístup mateřského státu (dále ji však ovlivňuje rozloha území, počet obyvatel, vztahy sousedního a mateřského státu nebo míra začlenění enklávní ekonomiky do ekonomiky světové).

Vinokurov zkoumal několik enkláv a exkláv a na jejich příkladech ukazoval, jak je u nich řešena ekonomická problematika. Přístupy se různily. Např. španělské exklávy

⁷ Ekonomická otázka hraje větší roli u plných enkláv, případně u takových enkláv, kde národnostní složení odpovídá přibližně stejnému národnostnímu složení mateřského a sousedního státu. Srov. tamtéž, s. 121.

⁸ tamtéž, s. 184.

Ceuta a Mellila těžily z vysokých státních dotací, Hongkong získal v ekonomických otázkách svobodu, liberalizoval se a otevřel se světu jako významné obchodní a dopravní centrum, Gibraltar těžil ze systému *off-shore*,⁹ Macao se soustředilo na hazard a finanční služby. Vinokurov ukázal, že lepší ekonomické situaci se těší ty enklávy/exklávy, které jsou ekonomicky integrovány do světové ekonomiky nebo alespoň hospodářsky otevřené sousednímu státu. Zároveň jim pomáhá, pokud fungují ve zvláštním ekonomickém režimu.

Jen výjimečně enklávy/exklávy dokážou ekonomicky předčít mateřský stát, většinou se jen přibližují jeho ekonomickému průměru. Vinokurov však poukazuje na to, že tyto enklávy/exklávy jsou ekonomicky otevřené a většinou v nich je zaveden zvláštní ekonomický režim. "Všechny enklávy s příjmy na hlavu vyššími nebo stejnými jako je průměr mateřského státu, jsou ekonomicky otevřené vnějšímu světu."¹⁰ Vinokurov dále uvádí: "Ve všech úspěšných enklávách (včetně těch, jejichž HDP na hlavu je blízký k průměru stejného ukazatele mateřského státu) funguje zvláštní ekonomický režim."¹¹ Zvláštní režim může mít kompenzační charakter, ten však není příliš efektivní a enkláva nemůže dosáhnout úrovně mateřského státu. Lepší je liberální charakter zvláštního režimu. Enkláva může být buď ekonomicky integrována se sousedním státem, např. Büssingen, nebo otevřena světové ekonomice (Hongkong). Naopak špatně se vyvíjí ty enklávy/exklávy, pro které platí stejný ekonomický režim jako v mateřském státu a jsou ekonomicky uzavřeny před světem (exklávy středoasijských států).

Řešení velké řady problémů spojených s enklávami/exklávami může napomoci integrace mezi sousedním a mateřským státem. Evropská unie tak problematiku exklávních území svých členských států prakticky vyřešila.¹² Vhodným řešením je také dohoda mateřského a sousedního státu na řešení problematiky. K praktickému vyřešení problematiky však v podstatě stačí jen bezvízová politika a do určité míry i svoboda obchodu, případně i svoboda pohybu pracovních sil.¹³

⁹ V systému *off-shore* přesouvají společnosti oficiálně své sídlo do jiného státu nebo regionu, který jim nabízí nižší daňové zatížení. Na Gibraltarů sídlily např. britské sázkařské společnosti.

¹⁰ Citováno dle tamtéž, s. 311.

¹¹ Citováno dle tamtéž, s. 316. Různé speciální ekonomické režimy nebo jiné stimuly ekonomického rozvoje byly zavedeny např. v těchto enklávách: Cabinda, Ceuta, Melilla, Gibraltar, Kaliningradská oblast, Saint-Pierre a Miquelon, Východní Prusko, Hongkong, Macao nebo Západní Berlín.

¹² Enklávy uvnitř EU jsou např. belgicko-nizozemské Baarle, španělská Llívia.

¹³ Viz. tamtéž, s. 259.

Enklávami a exklávami se zabývali také další autoři. Sice ne tak podrobně jako J. Vinokurov, přesto však je vhodné uvést, z jakých úhlů pohledu i oni danou problematiku zkoumají. Francouzští právníci D. Raton a C. d'Olivier Farran v 50. letech 20. století byli toho názoru, že hlavní problém pro enklávy/exklávy představuje doprava do mateřské země.¹⁴ G. Robinson uvedl jako společné otázky a problémy pro enklávy/exklávy jejich vznik, podmínky pro rozvoj, problematiku přístupu, řízení a ekonomiku. Úspěšný rozvoj teritoria závisí podle Robinsona na interakci mezi mateřským státem, sousedním státem a enklávním územím. Sousední stát představuje hrozbu pro existenci enklávy.¹⁵

Francouzský politolog O. Catudal se snažil v 70. letech najít obecný přístup k problematice enkláv/exkláv, založený na zkoumání Baarle, Campione, Llivie a Büssingenu. Catudal uvedl šest otázek spojených s enklávami: co je vůbec enkláva (resp. exkláva), jak vzniká, jak funguje, problematika dopravního spojení s mateřskou zemí, problematika řízení (jestli se mateřskému státu daří uplatňovat své administrativní normy) a ekonomika (může fungovat samostatně nebo je závislá na sousedních státech).¹⁶

Politoložka S. Niesová je toho názoru, že čtyři hlavní problémy spojené s enklávními/exklávními teritorii jsou následující (zkoumala je na Gibraltar, Kaliningradské oblasti, Náhorním Karabachu a Cabindě): přístup, politické řízení (Niesová se domnívá, že mateřský stát neumí vždy jasně určit problematiku exklávy, obava ze ztráty území navíc ztěžuje politické řízení exklávy), ekonomika (exkláva se může orientovat ekonomicky na sousední stát a tím vyvolat obavy z oslabení vazeb s mateřskou zemí) a identita regionu.¹⁷

Pro kaliningradského politologa a rektora univerzity v Kaliningradě Andreje Klemeševa jsou enklávy zdroji konfliktů. Pro úspěšné fungování podle něj potřebují enklávy/exklávy získat nějakou formu speciálního politického statusu, otevřít svoji ekonomiku a neopomenout příhraniční spolupráci. Ve studii na níž spolupracoval s politologem J. M. Zverevem argumentuje, že společnými problémy enkláv/exkláv jsou dostupnost, politický status (exkláva by měla získat více pravomocí např. pro styky se

¹⁴ Podle d'Olivier Farrana se to však netýká těch teritorií, které mají přístup k moři nebo mohou vybudovat přístávací dráhu.

¹⁵ Viz tamtéž, s. 65-67.

¹⁶ Viz tamtéž, s. 69-70.

¹⁷ Viz tamtéž, s. 73-74.

sousedním státem, což však mateřský stát většinou odmítá), ekonomika (vhodný je zvláštní ekonomický režim nebo režim *off-shore*) a identita obyvatelstva.¹⁸

Jak je vidět, musí se enklávy/exklávy vypořádávat většinou se stejnými problémy. Nejvíce jejich vývoj ovlivňuje mateřský stát (v menší míře pak stát sousední). Právě proto se při studiu exklávní problematiky Kaliningradské oblasti a jejího řešení budeme věnovat hlavně politice a přístupu ruského centra.

Všichni výše zmínění autoři pokládají za nejdůležitější problémy enkláv/exkláv ekonomickou otázku, otázku postavení exklávy v rámci mateřského státu, dopravní spojení mezi exklávou a mateřským státem, proto jsou tato témata jádrem předkládané práce. Práce se nebude detailně věnovat vzniku Kaliningradské oblasti jako exklávy (tato problematika bude nastíněna v historickém exkursu), protože tento proces neproběhl v období, které budeme v této práci zkoumat¹⁹, rozdílům mezi identitou obyvatel vlastního Ruska a Kaliningradské oblasti (přestože se objevují názory, že v Kaliningradské oblasti se formuje nový etnos, obyvatelé oblasti zatím stále ještě sebe vnímají jako Rusy).²⁰ Prostor však dostane vojenská otázka, a to proto, že v době existence Sovětského svazu byla oblast silně využívána k vojenským účelům. Vliv sousedních států, Litvy, Polska ale také Evropské unie, bude zkoumán jen do té míry, pokud to bude potřeba pro pochopení problematiky výše zmíněných otázek.

Časově je práce vymezena léty 2000 - 2009. V tomto období se Ruská federace vnitřně upevnila a problematika Kaliningradské oblasti mohla být reflektována lépe než v 90. letech 20. století. Roku 2000 do úřadu ruského prezidenta nastoupil Vladimir Putin, Rusko se začalo konsolidovat, byla centralizována státní správa, zároveň země začínala po finanční krizi ze srpna 1998 ekonomicky růst. I po nástupu Dmitrije Medvěděva do funkce ruského prezidenta si země do značné míry udržuje kurz nastolený Putinem. Rok 2009 tedy ve vývoji oblasti nepředstavuje výrazný mezník, bylo však nutné práci stanovit její hranice

¹⁸ Srov. ЗВЕРЕВ, Ю.М.; КЛЕМЕСШЕВ, А.П. Проблемы анклавных территорий. *Регион сотрудничества*. 2004, 14, s. 25-29.

¹⁹ Přestože se Kaliningradská oblast objevila na mapě Evropy jako enkláva až na podzim 1991, vznikla již v roce 1946, kdy tvořila v rámci Sovětského svazu tzv. subnacionální enklávu.

²⁰ К проблеме формирования нового этноса в Калининградской области viz ШАХОВ, В.А. *Кто мы? Русские Принеманья или российские балты*. Калининград: Янтарный сказ, 2002, 133 s.

Zhodnocení literatury

Kaliningradská oblast je téma, které je poměrně hojně zkoumáno, a to především v samotné Kaliningradské oblasti na Ruské státní univerzitě Immanuela Kanta. V menší míře je pak problematika oblasti zkoumána za hranicemi oblasti. V této práci jsem vycházel z literatury, ke které jsem získal přístup v Ruské státní knihovně a Knihovně INION v Moskvě, knihovně School of Slavonic and East European Studies v Londýně a v pražské Slovanské knihovně.

K popsání dějin Východního Pruska byly využity knihy jak ruské, tak německé provenience. Německá odborná literatura se ve velké míře věnuje dějinám Východního Pruska do roku 1945, méně pak Kaliningradské oblasti po roce 1945. Z knih, které jsou stěžejní pro pochopení problematiky Východního Pruska je třeba uvést knihu Bruno Schumachera *Geschichte Ost- und Westpreussens*, a knihu Gilberta Gorniga *Das nördliche Ostpreussens gestern und heute*. Schumacherova kniha je rozsáhlým historickým dílem končícím druhou světovou válkou. Publikace G. Gorniga je stručnější, avšak zabývá se také obdobím po roce 1945, obšírněji se věnuje problematice předání oblasti Sovětskému svazu. V německé literatuře je zpracované také období druhé světové války ve Východním Prusku, k tomuto účelu stojí za zmínku kniha *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse*. V Rusku bylo téma dějin Východního Pruska dlouhou dobu (z politických důvodů) opomíjeno. Situace se změnila až v 90. letech minulého století. Velmi obsáhlou a také kvalitní je monografie kaliningradského historika G. V. Kretinina *Očerki istorii Vostočnoj Prussii*. Ruské publikace, které se věnují dějinám Východního Pruska většinou kladou velkou pozornost na krátkou ruskou vládu v regionu během sedmileté války. Českým příspěvkem k diskusi o historii Východního Pruska je kniha Jaroslava Golla *Čechy a Prusy ve středověku*, která byla publikována koncem 19. století.

Tématice Kaliningradské oblasti po roce 1991 se soustavně věnuje několik kaliningradských politologů, ekonomů nebo geografů. Jsou to především prof. Andrej P. Klemešev nebo geograf prof. Genadij M. Fjodorov. Dalšími odborníky jsou Anatolij P. Chlopečkij, právník Anatolij A. Gorodilov a politolog Vladimír N. Abramov.

Andrej Klemešev vydal řadu publikací a odborných článků. Mezi jeho stěžejní díla patří *Rossijskij eksklav - preodelenie konfliktogennosti a Eksklavnost' v uslovijach globalizacii*. První kniha se věnuje nejprve obecně exklávám, následně pak vývoji

Kaliningradské oblasti, speciálně se zaměřuje na její ekonomickou problematiku. Podobná je druhá kniha, která představuje sborník Klemeševových prací sestavených do monografie. Mnoho svých děl napsal Klemešev ve spolupráci s G. Fjodorovem. Jsou to vesměs práce publikované v různých odborných periodikách, např. v časopise *Region sotrudničestva*. Jedná se o práce věnované povětšinou ekonomické situaci Kaliningradské oblasti, vlivu rozšiřující se Evropské unie na oblast nebo aspektům exklávní problematiky.

Samotný G. Fjodorov napsal knihu věnující se vývoji Kaliningradské oblasti po roce 1991 pod názvem *Socialno-ekonomičskoe razvitie Kaliningradskoj oblasti*. V knize analyzuje zejména vývoji místní ekonomiky a budoucímu rozvoji oblasti. Společně s Anatolijem Chlopečkým napsal G. Fjodorov obsáhlou monografii *Kaliningradskaja oblast' - Region sotrudničestva*. Kniha velmi podrobně zkoumá ekonomickou a sociální situaci v Kaliningradské oblasti v 90. letech, zároveň se dotýká regionální spolupráce Kaliningradské oblasti se sousedními státy a ukazuje, kterým směrem by se oblast měla dále rozvíjet.

Politický a sociálně-ekonomický vývoj Kaliningradské oblasti v 90. letech popsal Vladimir N. Abramov v knize *Kaliningradskaja oblast': socialno-političeskie i geopolitičeskie aspekty obščestvennoj transformacii 90-ch godach*.

Kniha *XXI věk: Integracija Kaliningradskogo subjekta Rossijskoj Fedracii v Evropejskij sojuz*, kterou napsal autorský kolektiv pod vedením Anatolije A. Gorodilova se zabývá vztahem Kaliningradské oblasti a Evropské unie, rozebírá výhody a nevýhody zvláštní ekonomické zóny v oblasti, právní postavení Kaliningradské oblasti v rámci Ruské federace a vztah oblasti se sousedními státy. Zvláštní ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti a postavení oblasti v rámci Ruské federace se věnuje ještě kniha *XXI věk: Svobodnaja ekonomičeskaja zona i oboj status*, kterou napsal A. Gorodilov ve spolupráci se Stanislavem G. Kargopolovem.

Svobodnými ekonomickými zónami ve světě, v Rusku a detailněji v Kaliningradské oblasti v 90. letech 20. století se zabývali Vladislav V. Ivčenko a Ljudmila B. Samojlova v knize *Svobodnye ekonomičeskie zony v zarubežnych stranach i Rossii*.

V Moskvě se Kaliningradské oblastí věnuje ekonomka Natalija V. Smorodinskaja. Ve svých pracích je často dosti kritická vůči ekonomické politice, kterou Rusko v regionu uplatňovalo.

Vhodným doplňkem práce byly také paměti prvního gubernátora oblasti Jurije S. Matočkina *Na izlome*. Zvláště pro pochopení problematiky ekonomické transformace a debaty o postavení oblasti v rámci federace v 90. letech 20. století byla tato kniha přínosnou.

Ze zahraničních publikací věnujících se Kaliningradské oblasti zmiňme knihu amerického politologa Richarda J. Krickuse *The Kaliningrad Question*. Kniha se zabývá historickým vývojem Kaliningradské oblasti, následně rozebírá politický a ekonomický vývoj oblasti po rozpadu SSSR. Věnuje se také přístupu ruského centra, Evropské unie a Spojených států k oblasti. Kniha Leonida Karabeshkina a Christiana Wellmanna *The Russian Domestic Debate on Kaliningrad* popisuje Kaliningradskou oblast po roce 1991. Jak však její autoři uvádí, je určena spíše pro západní čtenáře, aby se s vývojem v oblasti seznámili. Publikace se věnuje ekonomické otázce, možnosti změny statusu oblasti v rámci federace, identitě kaliningradských obyvatel nebo ruskému přístupu k historii regionu.

Postavením oblasti v rámci Ruské federace a názory na změnu statusu oblasti v 90. letech 20. století zkoumal britský politolog Paul Holtom ve svém článku *A "Baltic republic in the Russian Federation" or the "fourth Baltic republic"?*. Základní informace o vojenské problematice Kaliningradské oblasti přinesl polský autor Piotr Kaliszewicz v článku *Obwód kaliningradzski w sisteme militarnom Rosji*. Významným příspěvkem ke zkoumání kaliningradské problematiky byl také německý sborník, který vyšel v ruštině pod názvem *Budušče Kaliningrada: Ot konfliktov k sotrudničestvu*. Sborník se věnuje např. problematice kaliningradského tranzitu, vojenské otázce, ekonomické problematice, energetice, ale i identitě regionu apod.

Základní informace ohledně vývoje federalismu v Ruské federaci poskytuje Vitalije Ivanova *Putinskij federalizm*, která detailně popisuje centralizační reformy po roce 2000, zároveň však stručně osvětluje vývoj federace v 90. letech. Decentralizaci Ruské federace v 90. letech pak popsal český geograf Vladimír Baar v knize *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*.

Hodnotný je také článek ruského politologa Vladimira J. Gelmana *Centr a regiony Rossii: Ot decentralizacii k recentralizacii*.

Práce se dále opírá o primární prameny, např. o Postupimskou dohodu, zákon "O Zvláštní ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti" z roku 1996, Zákon "O Zvláštní ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti" z roku 2006, Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2010" a Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2014". Dále pak o "Strategii sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti jako regionu spolupráce do roku 2010", dohodu mezi Ruskem a Evropskou unií o úpravě tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskou federací apod.

Hojně byly využívány zprávy sdělovacích prostředků, které publikovala "Nězavisimaja gazeta" a agentura "Interfax". Z internetových zdrojů byly nejspolehlivějším zdrojem informací stránky informačních agentur "Rosbalt" a "Regnum", v menší míře pak webové stránky "Nězavisimé gazety", "Kommersantu" "Kaliningradské nezávislé informační agentury" či informačního serveru "NewKaliningrad" (tento server však spíše přináší přejeté články z jiných ruských periodik). Dalšími internetovým zdrojem byly např. stránky Federální statistické služby RF, tzv. Rosstatu, které nabízí velké množství statistických údajů týkajících se Kaliningradské oblasti.

1. Stručný vývoj Východního Pruska a Kaliningradské oblasti do roku 1991

Při zkoumání problematiky současné Kaliningradské oblasti je vhodné alespoň částečně nastínit její dějiny, které byly v mnoha případech podobné současné situaci - region Východního Pruska se totiž několikrát ocitl v postavení německé nebo pruské exklávy, resp. enklávy.²¹Tato kapitola stručně popíše historický vývoj Kaliningradské oblasti (resp. bývalého Východního Pruska) do roku 1991, kdy se rozpadl Sovětský svaz a oblast se stala exklávou Ruské federace.

1.1 Východní Prusko do roku 1945²²

1.1.1 Východní Prusko pod vládou řádu německých rytířů

Region získal svůj název od baltského, dnes již zaniklého etnika Prusů, které obývalo území dnešní Kaliningradské oblasti a severovýchodního Polska přibližně mezi řekami Visla a Němen. Poprvé se pojem Prusko a Prusové pravděpodobně objevil v zápiscích židovského obchodníka Ibráhima ibn Jákúba, který oblast navštívil okolo roku 965. Ve svých zápiscích nazýval místní kmeny pojmem Brus, oni sami si pravděpodobně říkali Prusai. Starší geografové, např. Říman Tacitus nebo francký kronikář Einhard označovali kmeny zde žijící pojmem Aestii.²³ Původně se termín

²¹ Např. americký politolog Michael Rywkin uvádí, že do roku 1945 tvořil region celkem 546 let enklávu. Viz RYWKIN, Michael. Ann Odd Entity: The Case of the Kaliningrad Enclave. *American Foreign Policy Interests*. 2003, 25, s. 211.

²² K dějinám Východního Pruska např. ИСУПОВ В.С. а kol. *Восточная Пруссия: От древнейших времен до конца второй мировой войны*. Калининград: Янтарный сказ, 1996, s. 537. КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. Калининград: Янтарный сказ, 2002, 536 s. SCHUMACHER Bruno. *Geschichte der Ost- und Westpreussen*. Würzburg: Wiedlich, 1987, 402 s., GORNIG, Gilbert.H. *Das nördliche Ostpreussen gestern und heute: eine historische und rechtliche Betrachtung*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1995, 400 s. KLOSE, Olaf. *Ost- und Westpreussen / herausgegeben von Erich Weise*. Stuttgart: Kröner, 1981, 284 s. SZOSTAKOWSKI, Stalinslaw. *Prusy Wschodnie w polskim ruchu patriotycznym 1830-1865*. Olsztyn : Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1987, 345 s. KASISKE, Karl. *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*. Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1934, 175 s. GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku* [online]. Praha : Bursík & Kohout, 1897, 312 s. BOCKMANN, Hartmut. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Ostpreussen und Westpreussen*. Berlin: Sidler, 1992, 479 s.

²³ srov. SCHUMACHER, Bruno. *Geschichte der Ost- und Westpreussen*. s. 12-13.

Prusko používal jen pro oblast obývanou baltskými Prusy, od začátku 18. století označoval celý stát braniborské dynastie Hohenzollernů.

Prusové žili v kmenových svazcích a nikdy nevytvořili vlastní stát. Prusové byli pohany, a kvůli tomu čelili mnoha pokusům o pokřesťanštění. Znáмым misionářem byl pražský biskup Vojtěch, který mezi Prusy zemřel mučednickou smrtí. Sousední polská knížata byla v podstatě neustále v konfliktu s Prusy, které si neúspěšně snažila podrobit. Ve 13. století začali Prusové dokonce podnikat nájezdy na polské území. Kníže Konrád I. Mazovský se rozhodl na pomoc proti nim povolat řád německých rytířů, kterému daroval do držby Chelminsko.²⁴

Němečtí rytíři přišli do Pobaltí v roce 1226, brzy si pruské území (za pomoci polských knížat a dalších evropských panovníků) podmanili a vytvořili zde vlastní stát. Začátkem roku 1255 přijel do Chelmińska český král Přemysl Otakar II., aby se zúčastnil výpravy proti pruskému kmeni Samů (Samové žili na severním břehu řeky Pregoly v severozápadní části dnešní Kaliningradské oblasti). Jak uvádí český historik Jaroslav Goll, není jasné, jestli se Přemysl zúčastnil přímo křížáckého tažení nebo se po jeho začátku vrátil zpátky do Čech. "Podrobení Samů počalo se — tolik lze pokládati za jisté — za osobního účastenství krále."²⁵ Poté, co křížácká výprava ovládla část území Samů, byla v ústí řeky Pregoly založena pevnost a pojmenovaná v čest českého krále, Královská Hora (lat. Mons regius, v češtině později známy jako Královec, něm. Königsberg, dnešní Kaliningrad).

Pruské etnikum bylo postupně zčásti vyhubeno, zčásti přijalo křesťanství a germanizovalo se. Moc řádu německých rytířů rostla (řád rozšiřoval své teritorium, spojil se s řádem mečových rytířů zaujímajícím teritoria dnešního Estonska a Lotyšska). Řád začal brzy konkurovat svými výboji Polsku, se kterým se stále častěji vojensky střetával. Polsko však v déle trvajícím konfliktu zvítězilo. Po Toruňském míru z roku 1466 získalo Polsko západní část Pruska, tzv. Prusy královské. Řádové území, tzv. Prusy křížácké (Východní Prusko) přijal řád jako polské léno.

²⁴ Řád německých rytířů, zvaný též teutonský, byl založen roku 1190 jako špitální řád v Jeruzalémě, brzy ale začal vojensky chránit Jeruzalém. Roku 1211 povolal Řád uherský král Ondřej II., aby ochraňoval sedmihradskou hranici proti nájezdům Kumánů. Poté, co se Řád pokusil vytvořit si v Sedmihradsku vlastní stát, byl vykázán a povolán do Pruska. Viz GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku*. s. 14.

²⁵ Citováno dle GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku*. s. 22.

1.1.2 Východní Prusko jako součást státu Hohenzollernů

Východní Prusko zůstalo řádovým územím až do roku 1525, kdy velmistr Albrecht z dynastie Hohenzollernů konvertoval k protestanství, území sekularizoval a přijal ho jako polské léno, vzniklo Pruské knížectví, tzv. Prusy knížecí. Knižectví se roku 1618 sjednotilo s Braniborským kurfiřtstvím (dalším územím v držbě Hohenzollernů) a stalo se braniborskou exklávou obklopenou polsko-litevským státem.

Roku 1701 se v Královci nechal braniborský kníže Fridrich korunovat na prvního pruského krále. Titul pruského krále přijal Fridrich proto, že Prusko neleželo na území Svaté říše římské a k povýšení provincie na království nebylo potřeba souhlasu římského císaře.

Celé historické Prusy získalo Pruské království po trojím dělení Polska na konci 18. století. V době napoleonských válek, když byl roku 1806 Berlín obsazen francouzskými vojsky, se Královec a později východopruský přístav Memel (Klajpeda) staly na krátkou dobu dokonce hlavními městy Pruského království. Roku 1878 byla zřízena země Východní Prusko s centrem v Královci. Součástí Pruska (od roku 1871 Německa) zůstalo Východní Prusko až do roku 1945.

Region se orientoval hlavně na zemědělství, v 19. století začala mírná industrializace, rozvíjen byl dřevařský a rybolovný průmysl, ale také strojírenství. Suroviny pro místní průmysl však musely být do Východního Pruska dováženy.

1.1.3 Německá exkláva v meziválečném období

Od roku 1919 do roku 1939 tvořilo Východní Prusko opět exklávu - od vlastního německého území bylo odděleno tzv. polským koridorem. Toto území o šířce 30 - 90 km vytvořené Versaillskou mírovou smlouvou umožňovalo Polsku přístup k Baltskému moři. Polský koridor zhruba odpovídal bývalému Západnímu Prusku.²⁶ Jednalo se také o jediné teritorium, kde měli Poláci na baltském pobřeží většinu. Polsko a Německo se již v roce 1921 dohodly na velmi volných podmínkách komunikace mezi Německem a Východním Pruskem. "Polsko se zavázalo umožnit Německu volný tranzit lidí, námořních a říčních lodí, automobilů, vlaků, ale i pošty a telegrafu, svobodu převozu

²⁶ Město Gdaňsk, které leželo v Západním Prusku, požadovalo Polsko také, město však bylo postaveno pod mezinárodní správou. S Polskem ale tvořilo celní unii.

výrobků přes tu část území, kterou získalo od Německa Versailleskou smlouvou. Polsko mělo právo na omezení tranzitu jen ve vybraných případech, které byly detailně popsány v dohodě."²⁷ Polsko přistupovalo k německým občanům cestujícím přes koridor vlakem stejně, jako přistupovalo k polským pasažérům, jejich zavazadla byla osvobozena od cla a pohraničních prohlídek. Dohoda mezi Polskem a Německem umožňovala dokonce tranzit vojenských jednotek a vojenského materiálu. Přesto se koridor stal zdrojem napětí mezi Polskem a nacistickým Německem, které chtělo přes koridor postavit exteritoriální dálnici a železnici.

Kromě koridoru žádalo Polsko připojení jižní části Východního Pruska v okolí měst Allenstein (Olštýn) a Marienwerder (Kwidzyn), kde převažovalo polské obyvatelstvo. Toto území však zůstalo podle plebiscitu z roku 1920 v držení Německa. Z východopruského území bylo k Polsku připojeno jen teritorium okolo města Soldau (Działdowo).

Od východopruského území byla po první světové válce oddělena ještě oblast okolo přístavního města Memel, která byla nejdříve spravována Společností národů a francouzskými jednotkami, ale v roce 1923 byla obsazena a anektována Litvou. Litva tomuto území, kde převažovalo německé obyvatelstvo, dala politickou autonomii. V březnu 1939 byl Memel opět připojen k Německu.

Německo muselo řešit problémy, které nově vzniklá exkláva měla. Byla vytvořena tzv. Východopruská služba při říšském a pruském ministerstvu, která koordinovala problematiku provincie. Region získával finanční dotace prostřednictvím programu "Ostpreussen". Investice šly hlavně do zemědělství, které zde mělo jednu z nejsilnějších pozic v Německu, ale i do průmyslu a rozvoje komunikací. V meziválečném období rostl dřevařský průmysl, papírenství, ale také produkce alkoholu. Za pomoci dotací byl rozšířen královecký přístav.

²⁷ Citováno dle КЛЕМЕСШЕВ, А.П. *Эксклавность в условиях глобализации*. Калининград: Изд-во РГУ им. Канта, 2007, s. 94.

1.2 Východní Prusko a Rusko

Dějiny Východního Pruska se několikrát výrazně propletly s ruskými dějinami. Během svých cest do Evropy navštívil Petr Veliký několikrát přístav Pillau (dnešní Baltijsk) a město Královec.²⁸

Za sedmileté války, ve které stály Rusko a Prusko na opačných stranách, se Královec a okolí dostaly v letech 1758 až 1763 pod ruskou nadvládu. Původně hodlali Rusové toto území vyměnit s Polskem za Kuronsko, postupně ho ale začali začleňovat do své říše. Již 31. prosince 1757 carevna Alžběta Petrovna svým patentem prohlásila provincii za ruské území.

Ruská armáda obsadila Východní Prusko prakticky bez odporu, většina pruských jednotek byla rozhodnutím Berlína ze země stažena. Snad z tohoto důvodu se většina lokálních představitelů, tzv. amtmanů, rozhodla spolupracovat s postupujícími Rusy. Sledovali tím dva cíle - zachovat si svoji moc a uchránit obyvatelstvo před nepřátelskou armádou.²⁹ Delelace východopruských představitelů se 7. ledna 1758 sešla s ruským generálem Fermorem a předložila mu podmínky své kapitulace. Podmínky byly "tak smělé, že fakticky nabízely obyvatelstvu možnost žít lépe než pod předcházející královskou vládou."³⁰ Delelace dokonce žádala, aby si místní představitelé podrželi kontrolu nad příjmy a výdaji ze státní pokladny. Ruský generál neměl pravomoci, aby mohl sám řešit to, jak bude správa provincie vypadat, a proto se rozhodl, že obyvatelstvo bude jen přísahat věrnost ruské carevně Alžbětě Petrovně.³¹ Alžběta Petrovna vydala 19. února 1758 nařízení pro správu nové provincie. Východní Prusko získalo rozsáhlé úlevy, místní správa byla v podstatě zachována a podřízena ruskému gubernátorovi. Rusové ale kontrolovali příjmy a výdaje provincie.

Hodnocení ruské správy oblasti je rozdílné na ruské a německé straně. Ruský historik G. Kretinin hodnotí ruskou okupaci Východního Pruska pozitivně. Ruská správa se k obsazenému regionu chovala velmi benevolentně, místním obyvatelům byly zaručeny svobody vyznání, vnitřního a vnějšího obchodu (obyvatelé dokonce mohli

²⁸ Dnes má Petr Veliký v Baltijsku na nábřeží a v centru Kaliningradu před budovou velitelství Baltské flotily svoji sochu.

²⁹ Viz např. JASIŃSKI, Janusz. *Historia Królewca*. Olsztyn: Książnica Polska, 1994, s. 124.

³⁰ Citováno dle КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 192.

³¹ Kvůli přísaze bylo Východní Prusko u pruského krále Fridricha II. do konce jeho života v nepřízni. Viz JASIŃSKI, Janusz. *Historia Królewca*. s. 124.

obchodovat s nepřátelským Pruským královstvím a jejich lodě byly chráněny ruskou flotilou), místní úředníci si většinou udrželi své funkce. Hodnocení ruského přístupu k okupované provincii uzavírá Kretin takto: "Prusko (...) získalo taková práva, svobody a výhody, jaké neměla žádná jiná ruská gubernie."³²

Naopak německý historik B. Schumacher je kritičtější. Období ruské nadvlády nepovažuje za příliš šťastné. Uznává sice, že region si zachoval své orgány a samosprávu, která byla Rusy jen kontrolována, upozorňuje však na to, že Rusové zavedli cenzuru a východopruská města zaplatila v letech 1758 až 1759 na kontribucích jeden milion tolarů (Kretinin uvádí jen 94 500³³). Ruská armáda také podle Schumachera region plundrovala a okupace přispěla ke zhoršení hospodářské situace. Na některých místech propukala protiruská povstání.³⁴

Východní Prusko bylo postupně začleňováno do ruské říše (je možné říci, že se jednalo o ruskou exklávu obklopenou územím Rzeczpospolity). Po svém nástupu na ruský trůn v roce 1762 však uzavřel car Petr III., velký obdivovatel pruského krále Fridricha II., s Berlínem mírovou smlouvu. Ruská vojska se z Královce postupně stáhla a region byl navrácen Pruskému království v roce 1763.³⁵

Roku 1807 se ruský car Alexandr I. a Napoleon Bonaparte sešli ve východopruské Tylži (dnešním Sovětsku), aby uzavřeli mírovou dohodu. Napoleon nabízel připojení Východního Pruska k Ruské říši, Alexandr však nabídku, která by tehdy fakticky vedla k likvidaci Pruského království, odmítl.³⁶

Královec se v 19. století stal důležitým centrem pro export ruských výrobků do Evropy.³⁷ První ruská mezistátní letecká linka spojila v roce 1922 Moskvu s

³² Citováno dle КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 195.

³³ Srov. tamtéž, s. 195.

³⁴ Viz SCHUMACHER, Bruno. *Geschichte der Ost- und Westpreusse.*, s. 212-213.

³⁵ Ruské publikace, které se zabývají starší historií Královce toto období neopominají zdůraznit. Mezi hlavní patří: КРЕТИНИН, Г.В. *Под Российской короной, или русские в Кёнигсберге 1758-1762*. Калининград: Калининградское книжное издательство, 1996, 176 s. КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 184-210. ЗОЛОВ, А.В. *Калининград, Россия*. Калининград: Янтарный сказ, 1996, s. 9.

³⁶ Srov. КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 279.

³⁷ Viz ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область: Регион сотрудничества*. Калининград: Янтарный сказ, 2000, s. 10.

královeckým letištěm Devau.³⁸ V roce 1925 otevřel Sovětský svaz v Královci velkou výstavu svých výrobků určených pro export.³⁹

1.3 Připojení regionu k Sovětskému svazu

Během druhé světové války projevíly o území německého Východního Pruska zájem Polsko a Sovětský svaz. Polští představitelé již v listopadu 1939 prohlásili, že "Polsko po válce musí být zajištěno prostřednictvím strategicky výhodnějších hranic, mimo jiné také předáním Východního Pruska."⁴⁰ Během setkání Stalina a polského exilového ministerského předsedy Władysława Sikorského 3. prosince 1941 sovětský lídr prohlásil, že Východní Prusko bude připojeno k SSSR a Polsko musí hledat územní zisky na západě.⁴¹ Krátce poté, 16. prosince 1941, na setkání s britským ministrem zahraničí Anthony Edenem Stalin řekl, že Německo by mělo být rozděleno na více států, Východní Prusko odděleno a část s Královcem připojena k Sovětskému svazu.⁴²

O připojení oblasti k SSSR bylo prakticky rozhodnuto během teheránské konference v prosinci 1943. Stalin tehdy prohlásil: "Rusové nemají nemrzoucí přístavy v Baltském moři. Proto by Rusové potřebovali nezamrzající přístavy Královec a Memel a odpovídající část teritoria Východního Pruska. Navíc jde o historicky slovanské země."⁴³ Německý historik G. Gornig ale uvádí, že tato Stalinova tvrzení nebyla pravdivá, Východní Prusko nebylo historicky slovanskou zemí a navíc, po anexi pobaltských států, měl již Sovětský svaz nezamrzající přístavy Liepaja a Ventspils v Lotyšsku.⁴⁴ Stalin byl výměnou za Královec ochoten uznat Churchillův návrh na posunutí hranic Polska na linii Odra-Nisa.

Zájem o Východní Prusko měla také prosovětská polská lublinská vláda, která vydala 22. července 1944 manifest, ve kterém žádala územní zisky na západě a také

³⁸ Srov. ЦВЕТКОВ, В. *Немного истории - аэродром Девау* [online]. 2001 [cit. 2009-12-12].

³⁹ Viz ХЛОПЕЦКИЙ, А.П., ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область: Регион сотрудничества*. s. 12.

⁴⁰ Citováno dle GORNIG, Gilbert H. *Das nördliche Ostpreussen Gestern und heute*. s. 75.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 76.

⁴² Srov. КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 452.

⁴³ Citováno dle tamtéž, s. 453.

⁴⁴ Srov. GORNIG, Gilbert H. *Das nördliche Ostpreussen Gestern und heute*. s. 87-88.

připojení Východního Pruska.⁴⁵ 27. července 1944 se Sovětský svaz a lublinská vláda tajně dohodly na podobě společné hranice, ve které si také rozdělily Východní Prusko.⁴⁶

Postupimská konference rozhodla 3. srpna 1945 o rozdělení Východního Pruska mezi Polsko a Sovětský svaz. Konference vyhověla přání Sovětského svazu a předala mu do správy severní část Východního Pruska. Velká Británie a USA se zavázaly podporovat na budoucí mírové konferenci sovětskou žádost na předání oblasti do trvalé držby.⁴⁷ Jižní část bývalého Východního Pruska (s městy Ełbing a Olštýn), stejně jako město Gdaňsk a německé území na východ od linie řek Odra-Nisa, byla předána Polsku.

1.4 Kaliningradská oblast jako součást Sovětského svazu

Rudá armáda se dostala k hranicím Východního Pruska v srpnu 1944 a začala obsazovat celou provincii. Jižní část provincie byla postupně, v souladu se sovětsko-polskou dohodou, předávána pod polskou správu.

Královec byl Rudou armádou dobyt v dubnu 1945, poslední německé jednotky v regionu kapitulovaly 14. května 1945. Severní část Východního Pruska byla postavena pod sovětskou vojenskou správu (tzv. Královecký zvláštní vojenský okruh). Ještě než došlo k oficiálnímu rozhodnutí o předání oblasti do správy Sovětského svazu, začalo sovětské vedení obnovovat hospodářství a orientovat ho na své potřeby. Místní podniky řídili sověští odborníci přicházející z armády. Pracovní povinnosti vykonávali němečtí civilisté.

Rozhodnutím prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze 7. dubna 1946 byla vytvořena Královecká oblast (Kenigsbergskaja oblast'). Krátce poté, po smrti Michaila Kalinina⁴⁸, byl 4. července 1946 Königsberg přejmenován na Kaliningrad a oblast se stala Kaliningradskou. Nová oblast byla připojena k RSFSR, což bylo utvrzeno změnou

⁴⁵ Viz tamtéž, s. 77.

⁴⁶ Tato dohoda byla zveřejněna až v roce 1967, viz tamtéž, s. 89.

⁴⁷ viz Potsdam Agreement, WWW: http://en.wikisource.org/wiki/Potsdam_Agreement [cit. 2009-12-14].

⁴⁸ Michail Kalinin (1875-1946) byl ruský komunista. V letech 1919 - 1946 zastával funkci předsedy Nejvyššího sovětu SSSR, a byl titulární hlavou sovětského státu. Kromě Královce byla na počest M. Kalinina přejmenována další města - v letech 1931 - 1990 bylo starobylé ruské město Tver přejmenováno na Kalinin, v roce 1938 bylo v Moskevské oblasti založeno městečko Kaliningrad, které bylo v roce 1996 přejmenováno na Koroljov.

sovětské ústavy 25. února 1947. Postupně vznikaly civilní orgány, v prosinci 1947 se konaly první volby do místních sovětů.

Někteří ruští politikové a historici mylně a nejspíš zcela záměrně uvádí, že součástí Kaliningradské oblasti bylo až do roku 1950 město Klajpeda s okolím.⁴⁹ Podle jejich názorů byla severní část Východního Pruska předána do správy Sovětského svazu jako jeden celek s Klajpedou a okolím (Litva se podle této teorie Klajpedy plně zřekla smlouvou s Německem v březnu 1939) a teprve 20. května 1950 byla Klaipėda administrativně předána do správy Litevské SSR, ale ne do právní držby. Profesor Alexej Plotnikov uvádí že, "Klajpedská oblast si právně uchránila status svazové podřízenosti. Z tohoto důvodu má nyní Ruská federace jako právní nástupce SSSR všechny právní předpoklady považovat Klajpedskou oblast za část svého území, které se dočasně nachází pod správou Litvy."⁵⁰ Navíc bylo zpochybňováno také litevské právo na držbu Vilenské oblasti a litevského území u hranic s Polskem. Tyto názory byly ve své době podpořeny zdlouhavým procesem vyjednávání dohody o tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem. Příznivci těchto názorů žádali, aby Litva odstoupila zmíněná území, protože by tím byla problematika tranzitu vyřešena. Nejednalo se však o oficiální ruskou politiku, Rusko teritoriální integritu Litvy nezpochybňovalo.⁵¹

Ve skutečnosti však Klaipėda součástí Kaliningradské oblasti nikdy nebyla. V roce 1946 byla Královecká oblast vytvořena bez teritoria Klaipėdy a okolí.⁵² 20. května 1950 došlo jen k administrativnímu rozhodnutí rozdělit Litvu na oblasti, z nichž jednou byla Klaipėdská oblast. V 50. letech nabízel Nikita Chruščov Litevské SSR předání celé Kaliningradské oblast. Litevští představitelé však tehdy odmítli, protože Litva by tím

⁴⁹ Viz např.: Drang nach Westen: Калининградская область - форпост России. Национальные интересы, 2002, 5, s. 8., ПЛОТНИКОВ, Алексей. Евроблокада Калининграда и Клайпеда, Вильнюс, Друскининкай. *Журнал "Российская Федерация сегодня"* [online]. 2002, 12, [cit. 2009-12-20]. Nebo АЛКСНИС, Виктор; ИВАНОВОВА, Анастасия. Балтийский узел. *Независимая газета*. 28.3.2001.

⁵⁰ Citováno dle ПЛОТНИКОВ, Алексей. Евроблокада Калининграда и Клайпеда, Вильнюс, Друскининкай.

⁵¹ Již v roce 1991 podepsaly Rusko a Litva dohodu, ve které se zřekly vzájemných územních nároků. V roce 1997 pak podepsaly smlouvu o společné hranici.

⁵² Srov. GORNIG, Gilbert H. *Das nördliche Ostpreussen Gestern und heute*. s. 124.

získala velkou ruskou menšinu.⁵³ Uvádí se, že Chruščov chtěl Kaliningradskou oblast dokonce darovat Německé demokratické republice.⁵⁴

Sovětská moc musela vyřešit také otázku německého obyvatelstva. Bylo rozhodnuto vysídlit zbytky německého obyvatelstva do sovětské okupační zóny v Německu. Původního německého obyvatelstva zbylo v oblasti málo. Ještě do poloviny roku 1944 bylo Východní Prusko ušetřeno válečných útrap a patřilo mezi regiony, kam přicházeli uprchlíci z jiných částí země.⁵⁵ Od 2. pol. roku 1944 odsud ale velkého množství obyvatelstva odcházelo, jednalo se jak o dobrovolný odchod, tak o nucenou evakuaci. V březnu 1944 mělo Východní Prusko ještě 2 346 000 obyvatel, v říjnu 1944 opustilo provincii rozkazem na 600 tis. obyvatel, po začátku sovětské ofenzivy v lednu 1945 odešlo dalších 500 tis. lidí.⁵⁶ Po obsazení Východního Pruska zůstalo v provincii jen asi 500 tis. obyvatel.⁵⁷ Německé obyvatelstvo bylo vystaveno rabování a teroru sovětských vojáků jako odplatě za řádění německých vojáků v SSSR.

V severní části Východního Pruska, v regionu, který připadl Sovětskému svazu, bylo na konci války podle německých zdrojů asi 250 - 300 tis. obyvatel, z nichž asi čtvrtina zůstala v samotném Královci.⁵⁸ Ruští autoři uvádí čísla nižší, přibližně okolo 140 tis.⁵⁹ Podmínky pro život byly velmi tvrdé, německé obyvatelstvo trpělo hladem, postihovaly ho různé epidemie, často musely pracovat celé rodiny apod.⁶⁰

Podle ruské odborné literatury se vojenská správa snažila nějakým způsobem zajistit Němcům přijatelné životní podmínky. Od podzimu 1945 se začala formovat místní německá samospráva, od roku 1946 dokonce v oblasti fungoval německý klub a

⁵³ Viz KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. London, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2002, s.39.

⁵⁴ srov. Калининградская область уходит из России. *Новый Калининград* [online]. 3.3.2005, cit. [2010-05-02].

⁵⁵ Kvůli tomu se v letech 1939 až 1943 zvýšil počet obyvatel provincie o 131 tis. na 2 519 tis. Srov. *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse (Band 1)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1984. s. 4E.

⁵⁶ tamtéž, s. 15E-16E.

⁵⁷ tamtéž, s. 41E.

⁵⁸ tamtéž, s. 88E.

⁵⁹ КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 456 nebo ХЛОПЕЦКИЙ, А., ФЕДОРОВ Г. *Калининградская область - Регион сотрудничества*. s.17.

⁶⁰ Viz *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse (Band 1)*. s. 89-95E.

vycházely noviny v němčině. Začal se dokonce obnovovat život církví. Tyto orgány však měly značně propagandistický charakter.⁶¹

Odsuny do Německa začaly v roce 1947 a skončily v roce 1949. Oblast byla následně osídlena hlavně slovanským obyvatelstvem (70% nových obyvatel přišlo z RSFSR, 11% z Běloruska, 7% z Ukrajiny, z neslovanských republik SSSR přišlo nejvíce obyvatel z Litvy - 5%⁶²).

Německá minulost regionu byla ničena. Obce dostávaly ruská jména, která nijak nesouvisela s předchozími německými názvy. Nazývána byla v čest padlých hrdinů Rudé armády, např. Černjachovsk (podle velitele 3. běloruského frontu Ivana Černjachovského) nebo Gusev (podle Hrdiny SSSR Stěpana Guseva), jiná jména odrážela státní zřízení, např. město Sovětsk nebo byla inspirována jen geografickou polohou, např. Zelenogradsk či Baltijsk.

Kaliningradská oblast se stala územím, na kterém nyní sice Rusové žili, ale chyběly zde jakékoliv předrevoluční znaky ruské kultury, nebyly zde ruské pravoslavné kostely, urbanizace měst vypadala jinak, nové obyvatelstvo zde nemělo žádné tradice, které by udržovalo. V poválečné době se zde podařilo vytvořit jediný čistě sovětský region z celého Sovětského svazu. Nově přichozím však připadal cizí, průměrná migrace zde byla třikrát vyšší než ve zbytku RSFSR.⁶³

Oblast se stala jedním z nejvíce militarizovaných regionů v Evropě, nacházely se zde důležité přístavy Baltské flotily. Hlavně v prvních desetiletích po připojení k Sovětskému svazu byla Kaliningradská oblast budována jako vojenská základna.⁶⁴ Přístup do oblasti byl omezen, cizinci se sem prakticky nemohli dostat a týkalo se to dokonce obyvatel sousedního Polska.

Před válkou patřilo Východní Prusko mezi hospodářsky chudší oblasti Německa, zaměřeno bylo převážně na zemědělství. Po připojení k Sovětskému svazu začala rozsáhlá industrializace oblasti. Oblast byla na sovětské poměry vybavena (díky německé minulosti) dobrou dopravní infrastrukturou. Rozvíjen byl především

⁶¹ Viz. КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии*. s. 460.

⁶² Srov. tamtéž, s. 474.

⁶³ АБРАМОВ, В.Н. *Калининградская область: социально-политические и геополитические аспекты общественной трансформации 90-х гг.* Санкт-Петербург: Нестор, 1998, s. 25.

⁶⁴ Srov. АБРАМОВ, В.Н. Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря. In АБРАМОВ В.; КЛЕМЕШЕВ А. а kol. *Россия и Европейский союз: прошлое, настоящее, будущее.* Калининград: Изд-во РГУ им. Канта, 2006, s. 8.

rybolovný průmysl (oblast představovala jedno z nejdůležitějších sovětských rybolovných center, které se specializovalo na lov ryb v otevřeném oceánu), papírenství, dřevařství, ale také strojírenství a zemědělství.⁶⁵ Kromě toho se značná část místního hospodářství orientovala na potřeby armády. Pokračovala těžba jantaru a od roku 1975 se rozvíjela těžba ropy v kontinentálním šelfu. Oblast byla ekonomicky silně provázána s dalšími regiony Sovětského svazu, převážně s Ruskem a Pobaltím. Do ostatních částí SSSR vyvážela oblast až 70% své produkce, dovážela např. paliva, polofabrikáty, automobily nebo potraviny.⁶⁶ A. Klemešev k tomu poznamenává: "Bylo to zvláštní ruské předpolí na Baltu, jehož ekonomika byla orientována hlavně na celoruské zájmy".⁶⁷ Až do poloviny 70. let 20. století oblast ekonomicky rostla díky extenzivnímu rozvoji průmyslu, posléze však začal výkon místního, málo diverzifikovaného, hospodářství klesat.⁶⁸

Přestože sovětská držba Kaliningradské oblasti nebyla nikdy stvrzena v mírové smlouvě s Německem, byla několikrát de facto uznána. Nejprve v německo-sovětské smlouvě o normalizaci vztahů podepsané v roce 1970 v Moskvě. Posléze v Závěrečném dokumentu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách v roce 1975, ve kterém byla dohodnuta neměnnost hranic v Evropě. Nakonec byla držba potvrzena ve smlouvě o sjednocení Německa z 12. září 1990. Německo se ve smlouvě zřeklo nároku na území ležící mimo teritorium SRN, NDR a Berlína.⁶⁹

⁶⁵ Jen na rybolovný průmysl a papírenství připadalo např. v roce 1985 celých 45% objemu průmyslové produkce. Srov. ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область: Регион сотрудничества*. s. 22.

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 24.

⁶⁷ Citováno dle КЛЕМЕШЕВ А.П. *Российский эксклав - Преодоление конфликтности*. s. 76.

⁶⁸ V roce 1965 byla průměrná mzda v oblasti rovna celoruskému průměru, v roce 1985 však průměrná mzda představovala jen 91% ruského průměru. Srov. ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область - Регион сотрудничества*, s. 22.

⁶⁹ viz čl. 1 Smlouvy o konečném uspořádání ve vztahu k Německu z 12. září 1990, např. v GORNIG, Gilbert H. *Das nördliche Ostpreussen Gestern und heute*. s. 324.

2. Exklávní problematika Kaliningradské oblasti v 90. letech 20. století

Pro Kaliningradskou oblast, stejně jako pro Rusko, přinesla 90. léta 20. století řadu změn. Rusko i oblast se musely vyrovnávat s přechodem od totality k demokracii a od plánované ekonomiky k ekonomice tržní. V Kaliningradské oblasti byly tyto změny umocněny tím, že se region stal ruskou exklávou, jejíž hospodářství bylo v sovětském období silně provázané s nyní nezávislými pobaltskými státy a ostatními ruskými regiony. Tato kapitola se bude věnovat stručnému přehledu problematiky spojené s exklávním postavením oblasti v 90. letech 20. století.

2.1 Hospodářská situace Kaliningradské oblasti v 90. letech

2.1.1 Hospodářský propad

Špatná ekonomická situace oblasti v 90. letech byla nejvýznamnějším problémem, se kterým se region musel potýkat. Kaliningradská oblast zažila ekonomický propad, který byl hlubší než ekonomický propad zbytku země. Ještě v roce 1990 odpovídal výkon kaliningradské ekonomiky celoruskému průměru. V roce 1998 potom výkon místního průmyslu odpovídal jen 29% úrovně z roku 1990, zatímco celoruský průměr dosahoval 46%. Úroveň výkonu zemědělství odpovídala v roce 1998 48% úrovně z roku 1990, v Rusku celkově to však bylo 56%.⁷⁰ Oficiální nezaměstnanost zde byla jednou z nejvyšších v Rusku.⁷¹ Velká část místního hospodářství byla v sovětském období vázána na potřeby armády a námořnictva a oblast tak kvůli tomu získávala rozsáhlé dotace z centra, které nyní přestaly přicházet. Oblast musela platit vyšší poplatky za tranzit, což se odráželo v konečné ceně zboží. Místní výrobci ztráceli odběratele v postsovětských republikách. Oblastním přístavům začaly konkurovat přístavy v sousedních státech (dařilo se jim lákat i ruské náklady) a v Petrohradu.⁷²

⁷⁰ Viz. КЛЕМЕСШЕВ, А.П.; ФЕДЕРОВ, Г.М. Калининградский социум: по результатам социологических исследований 2001-2004 гг. *Регион сотрудничества*. 2004, 6, s. 6.

⁷¹ АБРАМОВ, В.Н. *Калининградская область: социально-экономические и геополитические аспекты общественной трансформации 90-х гг.* s. 50.

⁷² Více viz KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 44.

Kaliningradská oblast je kvůli exklávnímu postavení hospodářsky specifická. "Potřebuje novátorské přístupy k řešení problémů ekonomické specializace. Faktory, které určují regionální ekonomiku a politické prostředí jsou jen do určité míry podobné určujícím faktorům jiných ruských regionů."⁷³ Oblast má malý vnitřní trh, málo nerostných zdrojů, což ji činí závislou jak na sousedních zemích, tak i na mateřském státu.

2.1.2 Svobodná ekonomická zóna (1991 - 1996)

Hospodářská situace v Sovětském svazu se na konci 80. let 20. století prudce zhoršovala. Vedení RSFSR se proto rozhodlo vytvořit v některých regionech "svobodné ekonomické zóny jako efektivní nástroj urychlení rozvoje ekonomiky jednotlivých regionů a státu jako celku."⁷⁴ Zóny měly zabezpečit rozvoj výroby za pomoci moderních domácích a západních technologií, vytvořit podmínky pro příliv zahraničních investic nebo napomoci začlenit ruskou ekonomiku do světové.

Kaliningradská oblast patřila mezi regiony, kde měla být nová pravidla zavedena ještě dříve, než se region stal exklávou. Jedním z prvních propagátorů ideje svobodné ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti byl její zástupce ve Sjezdu lidových poslanců a budoucí gubernátor Jurij S. Matočkin⁷⁵. Matočkin se v roce 1989 účastnil práce na projektu, který zkoumal možnost vzniku svobodné ekonomické zóny v oblasti.

Nejvyšší Sovět RSFSR rozhodl 14. července 1990 o vytvoření zóny svobodného podnikání v Kaliningradské oblasti (bylo vytvořeno ještě 5 podobných zón). Rozhodnutím Rady ministrů RSFSR z 25. září 1991 pak byla na celém území Kaliningradské oblasti s výjimkou vojenských objektů vyhlášena Svobodná ekonomická zóna "Jantar" (Svobodnaja ekonomičeskaja zona - SEZ). Rozhodnutí Rady ministrů

⁷³ Citováno dle ВИНОКУРОВ, Евгений. *Теория анклав*. s. 287.

⁷⁴ Citováno dle ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*. Калининград: Янтарный сказ, 1999. s. 59.

⁷⁵ Jurij Semjonovič Matočkin (1931-2006) - ruský ekonom, politik. Sloužil u pohraničních vojsk, v letech 1960 - 73 pracoval na rybářských lodích. Poté se stal předsedou rybolovného kolchozu a rektorem VŠ rybolovného průmyslu. V roce 1990 byl zvolen jako zástupce Kaliningradské oblasti do Sjezdu lidových poslanců RSFSR, v roce 1991 ho Jelcin jmenoval do funkce gubernátorem Kaliningradské oblasti. V roce 1996 v gubernátorských volbách svůj post neobhájil. Poté přednášel na univerzitě a byl poslancem oblastní dумы.

posléze potvrdil dekret prezidenta Jelcina.⁷⁶ Zóna měla těžit z několika výhod, kterými byly geografická blízkost rozvinutých zemí západní Evropy, dobrá dopravní a průmyslová infrastruktura a kvalitní pracovní síly.

Kaliningradská zóna se ale nerodila snadno.⁷⁷ Po jejím vyhlášení vývoj stagnoval.⁷⁸ Přelom znamenaly dekrety prezidenta Jelcina "O zabezpečení vnějších ekonomických podmínek rozvoje Kaliningradské oblasti" z prosince 1992 a "O Kaliningradské oblasti" z prosince 1993, které zpřesnily výhody svobodné ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti. V SEZ "Jantar" byl zaveden režim svobodné celní zóny, který umožňoval bezcelní import a export produktů do oblasti, včetně bezcelního vývozu dovezených výrobků dále do Ruska, pokud došlo k jejich přepracování v oblasti (přidaná hodnota musela být min. 30%, u elektroniky 15%). Oblast měla podle dekretů získat federální půjčky a subvence. Společnosti se zahraničním podílem min. 30% nebo společnosti s objemem exportu vyšším než 30% měly mít úlevy na daních z příjmu (jenomže tyto úlevy nebyly příliš zaváděny).⁷⁹ Zvyšovalo se procento daní, které zůstalo v oblasti, v roce 1995 to bylo již 70%.⁸⁰

Přestože zóna měla původně rozvíjet nové ekonomické modely, byla spíše brána jako prostředek kompenzace exklávního postavení. Tak také chápal zónu samotný Matočkin, který píše: "S její pomocí, jak jsem chápal já i moji přívrženci, mohla oblast, jestli ne předběhnout ostatní části Ruska, tak se s nimi alespoň srovnat a snížit negativní vliv exklávního postavení."⁸¹

Někteří ekonomové kritizovali to, že zóna platila na celém území Kaliningradské oblasti. Podle jejich názorů by bylo lepší vytvořit zóny menší, nezavádět celní úlevy na celém území oblasti a ekonomické stimuly (daňové úlevy) dopřát i domácím

⁷⁶ Na začátku 90. let vznikly svobodné ekonomické zóny ještě v Leningradě, Vyborgu, Nachodce, Zelenogradu, Sachalinské oblasti, Čitinské oblasti, Kemerovské oblasti, Novgorodské oblasti, Altajském kraji a Židovské autonomní oblasti.

⁷⁷ Na rozvoj svobodných ekonomických zón celkově nebyl na federální úrovni kladen dostatečný zřetel, nedošlo k vydání zákona, který by reguloval jejich postavení obecně. Uvažovalo se spíše o tom přistupovat ke každé zóně zvlášť a teprve později vytvořit jednotný rámeček. Srov. ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*. s. 60.

⁷⁸ Vláda Jegora Gajdara (Gajdar byl premiérem od června do prosince 1992, předtím působil ve funkci ministra financí) např. tvrdila, že ztráty pro federální rozpočet vzniklé působením ekonomických zón budou příliš vysoké a rozvoj zón nepodporovala. Srov. tamtéž, s. 96.

⁷⁹ Detailněji k výhodám např. ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область. Регион сотрудничества*. s. 350-351 nebo ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*, s. 69.

⁸⁰ KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*, s. 48.

⁸¹ Citováno dle paměti J. Matočkina, МАТОЧКИН, Ю.С. *На изломе*. Калининград: Янтарный сказ, 1999, s. 29.

společnostem.⁸² Jurij Matočkin však oponoval tím, že zóna (hlavně svobodná celní zóna) má dát rovná práva na "hospodářskou činnost našich (tj. místních - pozn.aut.) podnikatelů s ruskými kolegy."⁸³

Ačkoliv oblastní vedení v čele s Matočkinem si SEZ pochvalovalo, v centru byly kritizovány. S kritikou fungování zóny vystoupil např. tehdejší vicepremiér Sergej Šachraj, který kritizoval velikost zóny i to, že přitahuje málo investic.⁸⁴ Fungování celní zóny vadilo finančním úřadům, např. federální ministerstvo financí tvrdilo, že prostřednictvím daňových a celních úlev unikají státu horentní sumy, centrum musí oblast silně dotovat a roste pašeráctví.⁸⁵ V centru se také obávali toho, že zóna zahrnující celou oblast, může být prvním krokem k separaci regionu.⁸⁶ Proti fungování SEZ vystupovali také představitelé jiných regionů, kteří se obávali konkurence ze strany Kaliningradské oblasti. Zóna tak na nátlak federálních orgánů postupně ztrácela své kompetence a nakonec byly dekretem prezidenta Jelicina z března 1995 zrušeny celní úlevy, které oblast měla a tím fakticky zanikla (ještě v říjnu 1994 přitom ruská Rada bezpečnosti přijala rozhodnutí "O podpoře rozvoje na území Kaliningradské oblasti svobodné ekonomické zóny").⁸⁷

Zóna nenaplnila očekávání, zahraničních investic přilákala méně než se očekávalo,⁸⁸ což je pochopitelné kvůli jejímu nejasnému uspořádání. Na druhou stranu dokázala určitým způsobem kompenzovat oblasti její exklávní postavení a přežití místní ekonomiky. Na místní trh se dostalo zahraniční zboží, díky kterému si obyvatelstvo udrželo alespoň částečně přijatelnou životní úroveň. Místní podniky však nemohly konkurovat západním výrobcům, zemědělství bylo oslabeno kvůli levnému dovozu ze zahraničí. Import jasně dominoval nad exportem.

⁸² Např. СМОРОДИНСКАЯ, Н.В. *Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион*. Москва, 2001, s. 11, nebo ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область: Регион сотрудничества*. s. 34, nebo ГОРОДИЛОВ А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. Калининград: Янтарный сказ, 2003, s. 145.

⁸³ МАТОЧКИН, Ю.С. *На изломе*. s. 110.

⁸⁴ tamtéž, s. 110.

⁸⁵ KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 49.

⁸⁶ ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*. s. 95.

⁸⁷ tamtéž, s. 70.

⁸⁸ viz např. ФЕДЕРОВ Г.М.; ЗВЕРЕВ Ю.М.; КОРНЕЕВЕЦ, В.С. *Экономическое и социальное развитие Калининградской области и зарубежных постсоциалистических стран балтийского региона*. Калининград: КГУ, 1996, s. 28. N. Smorodinskaja uvádí, že Kaliningradská oblast přitáhla asi 7x méně investic než Novgorodská oblast. СМОРОДИНСКАЯ, Наталия. *Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион*. Москва, 2001 s. 11. Zóna měla také silnou konkurenci v ekonomických zónách v sousedních zemích.

Faktorem hodnocení fungování zóny může být i to, že Matočkin v roce 1996 neobhájil post gubernátora. Mnoho obyčejných obyvatel oblasti mělo pocit, že jim SEZ nic nepřináší, a proto Matočkina nevolili.⁸⁹

2.1.3 Zvláštní ekonomická zóna z roku 1996

Představitelé oblasti si však krátce po zrušení celních úlev vymohli speciální režim, ve kterém byla cla sice vybírána, ale následně vracena plátcům.⁹⁰ Na přelomu let 1995 a 1996 byl na nátlak oblastních politiků přijat zákon, který od roku 1996 vyhlášoval na celém území oblasti Zvláštní ekonomickou zónu (Osobaja ekonomičeskaja zona - O EZ).⁹¹

Zóna znovu zavedla režim Svobodné celní zóny, která umožňovala import zboží pro potřeby oblasti bez platby cla. Pokud zde byl výrobek přepracován tak, že přidaná hodnota tvořila 30% (u elektroniky 15%), mohl být tento produkt exportován bezcelně do ostatních částí Ruska. Export výrobků z oblasti byl též bezcelní. Ze zboží, které bylo do oblasti dováženo, se také neplatila daň z přidané hodnoty. Od roku 1998 se dovoz některých produktů reguloval kvótami (prodávaly se v dražbách). Dále pak zákon nabízel ruským a zahraničním investorům a podnikatelům daňové úlevy, možnost vývozu zahraniční měny z oblasti apod. Speciálně měl být řešen vstup zástupců zahraničních společností do oblasti.

Řízením zóny byla pověřena oblastní administrativa. Administrativa rozhodovala, které investiční projekty budou moci získat výhody zvláštní ekonomické zóny a podepisovala s investory příslušné smlouvy. Výhody zóny však neplatily pro průmysl spojený s vojenskými potřebami, pro těžební průmysl nebo obchod s energiemi. Oblastní správa měla zákonem umožněno pronajímat investorům k jejich podnikatelské činnosti svůj majetek nebo půdu (půda nemohla být investorům prodána).

Mnoho klíčových otázek však musela administrativa nadále řešit společně s Moskvou, jednalo se např. o změny v celních úlevách. Kaliningradská oblast získala právo účastnit se společně s Ruskem mezinárodních jednání, které se týkaly oblasti. Sama oblast mohla uzavírat smlouvy s administrativně-teritoriálními jednotkami jiných

⁸⁹ KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 54.

⁹⁰ Viz МАТОЧКИН, Ю.С. *На узломе*. s. 142.

⁹¹ Viz Федеральный закон №13-ФЗ от 22.01.96 г. (Об ОЭЗ в Калининградской области). WWW: <http://oez39.ru/menu2/old/141-13-fz>. cit. [2010-01-03].

států v oblasti ekonomické, kulturní, vědecké a sportovní spolupráce. Tyto dohody však musely být stejně schváleny federálním Ministerstvem zahraničí.

K tomu, aby byl nový systém OEZ efektivní, však měly být vydány doplňující dokumenty a změněny další zákony, což se ale příliš neprovádělo. "Zákon o OEZ nenařizoval okamžité změny ve stávajících zákonech RF, které by odpovídaly jeho obsahu. V mnoha případech tak vznikaly rozpory, které se posléze vykládaly v neprospěch OEZ."⁹² V letech 1997 a 1999 se např. federální ministerstvo financí pokoušelo pravomoci OEZ omezit. J. Vikonurov uvedl: "Celní úlevy tvoří základ režimu OEZ. Všechny ostatní preference, včetně preferencí pro investory, které jsou uvedeny v zákonu o OEZ z roku 1996, nebyly zaneseny do jiných federálních zákonů."⁹³

Pohled na fungování OEZ opět není jednotný. Podle kaliningradského ekonomy V. Ivčenko již v roce 1996 přinesla oblasti příjem 500 mld. (starých) rublů.⁹⁴ Otevřenost oblasti vůči zahraničí však způsobila další zaplavení místního trhu zahraničními výrobky, jimž místní výrobci nemohli konkurovat⁹⁵. Postupně docházelo ke vzniku společných rusko-zahraněních podniků, které v Kaliningradské oblasti vyráběly z dovezených surovin produkci kvalitativně odpovídající západní, ovšem levnější díky systému OEZ a nižším nákladům na pracovní síly.⁹⁶ Tento systém tzv. nahrazování importu (rus. importozaměščenje) se rozvinul hlavně po skončení finanční krize v Rusku a přispěl k růstu místního hospodářství.⁹⁷

Někteří ekonomové systém OEZ kritizovali. Vadilo jim, že na něm byla oblastní ekonomika příliš závislou. Pokud by došlo ke zrušení některé z výhod, mělo by to pro oblast neblahé následky. Kritizovali také to, že celní režim vytvořil z oblasti montovnu zahraničních výrobků, které byly následně exportovány na ruský trh. Oblastní příjmy byly kvůli tomuto druhu podnikání nízké. Od roku 1995 rostl deficit místního rozpočtu,

⁹² Citováno dle ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область: регион сотрудничества*. s. 355.

⁹³ Citováno dle ВИНУКОВ, Е.Ю. *Теория анклав*. s. 290.

⁹⁴ Srov. ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*. s. 106.

⁹⁵ Některá odvětví (např. papírenství, rybolovný průmysl) se však v této době z ruského trhu přeorientovaly na zahraniční. Srov. ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России*. s. 107.

⁹⁶ Na zač. roku 2000 působilo v oblasti 1754 zahraničních nebo společných podniků. ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область: Регион сотрудничества*. s. 359.

⁹⁷ Příkladem může být např. automobilka BMW, která od roku 1999 montuje v Kaliningradské oblasti své automobily.

oblast se stávala stále více závislou na dotacích z centra.⁹⁸ Vysoký byl také podíl stínové ekonomy, který byl odhadován na 60%.⁹⁹ Mezi hlavní kritiky OEZ v Kaliningradské oblasti patřila moskevská ekonomka z Ruské akademie věd Natalija Smorodinskaja.

Druhý kaliningradský gubernátor Leonid Gorběnko¹⁰⁰ nebyl zvláštní ekonomické zóně příliš nakloněn (Gorběnko tvrdil, že oblast by se měla ekonomicky spoléhat na vlastní síly). V roce 1996 např. korejská automobilka KIA rozhodla o výrobě svých automobilů v oblasti. Gorběnkova administrativa však odmítla dát společnosti v letech 1997 a 1998 slíbené výhody. Tento přístup proto odrazil další potencionální investory, např. německou automobilku Volkswagen.¹⁰¹

V roce 1997 byl přijat Federální cílový program "Rozvoj OEZ v letech 1998-2005", což byl první větší plán určující priority rozvoje oblasti i OEZ (podobný program navrhoval již v 1. pol. 90. let J. Matočkin). Program předpokládal rozvoj dopravní infrastruktury oblasti, energetického sektoru, staveb sociální infrastruktury, strojírenství, zemědělství nebo telekomunikací. Investice (celkem až 14 mld. rublů) měly jít z federálního a oblastního rozpočtu, ale také od soukromého kapitálu.¹⁰² V letech 1998 a 1999 však byly na projekty programu vyčleněny jen zlomky zamýšlených částek a program byl nakonec zrušen.

V 90. letech vzrostl díky SEZ a OEZ zahraniční obchod Kaliningradské oblasti, především import. V roce 1992 byla celková hodnota zahraničního obchodu oblasti rovna 145,4 mil. USD (62,9% export, 37,1% import). V roce 1995 se obchodní obrat zvýšil na 1044,5 mil USD (44% byl export a 56% import). Nejvyšší zahraničního obratu dosáhla oblast v roce 1997, celkem 1743,5 mil. USD (export jen 31,8%, import 68,2%). Podobný poměr mezi export a importem pak přetrvával po zbytek 90. let.¹⁰³

Pozměnila se také struktura rozdělení pracovních sil. Zatímco v roce 1990 bylo v průmyslu zaměstnáno 31,1% práceschopného obyvatelstva, v roce 1995 22,8% a v roce

⁹⁸ Srov. СМОРОДИНСКАЯ, Н.В. Калининградская область в единой Европе: риск асимметричного развития. *Журнал политического института международных дел. Том 4, 2004, 10, s. 73-75.*

⁹⁹ Srov. СМОРОДИНСКАЯ, Н.В. Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион. s. 19.

¹⁰⁰ Leonid Petrovič Gorběnko (nar. 1939) ruský politik ukrajinského původu. Studoval rybolov na VŠ v Kaliningradské oblasti. Pracoval v rybolovném průmyslu v Kaliningradě, byl ředitelem rybářského přístavu. V letech 1996 - 2000 byl druhým gubernátor oblasti. Jeho vláda je spojena s korupčními skandály. Po skončení gubernátorské funkce se vrátil na post ředitele přístavu.

¹⁰¹ Srov. KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question.* s. 97.

¹⁰² Viz ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область. Регион сотрудничества,* s. 41.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 231.

1999 již jen 17,7%. Mírně se snížil objem pracujících v zemědělství, z 14,6% v roce 1990 na 10,2% v roce 1999. Rostl naopak počet zaměstnaných v oblasti obchodu a služeb. V roce 1990 v tomto odvětví pracovalo jen 9,6% průceschopního obyvatelstva, v roce 1999 však už 21%.¹⁰⁴

2.1.4 Finanční krize roku 1998

System Zvláštní ekonomické zóny umocnil průběh finanční krize v Kaliningradské oblasti. Když v srpnu 1998 ruská vláda devalvovala hodnotu rublu, zvýšila se cena spotřebního zboží v celém Rusku, nejvíce však byl růst cen pocíťován v Kaliningradské oblasti, která většinu spotřebního zboží dovážela ze sousedních států. Toto zboží se stalo pro obyvatele prakticky nedostupným. Ceny v oblasti rostly dvakrát více než v Rusku. Oblast se potýkala s nedostatkem léků, paliv, opožďovaly se výplaty. Snížily se zahraniční investice a zahraniční obchod, o 9,5% se snížila výroba (zatímco v RF jen o 1,9%).¹⁰⁵

Gubernátor Gorběnko se rozhodl vyhlásit mimořádnou situaci a neodvádět daně centru, což ale nebylo v jeho pravomocích. Je nutno podotknout, že Moskva Kaliningradské oblasti v krizi příliš nepomáhala. Místní politici se nahlas ozývali se svou kritikou vůči centru, výrazně vystupoval např. poslanec Oblastní dumy Valerij Ust'jugov. Ten se nechal slyšet, že přístup centra vyvolává nespokojenost části obyvatel a uvolňuje vztahy mezi Moskvou a oblastí.¹⁰⁶ Sousední Litva naproti tomu dokonce poskytla oblasti humanitární pomoc ve výši 1,24 mil. amerických dolarů.¹⁰⁷ Jako důsledek politiky centra je tedy nutno nahlížet výsledky průzkumu veřejného mínění z roku 2000, podle nichž razantně vzrostl počet obyvatel žádajících změnu statusu oblasti - 60% oproti 24% v roce 1996).¹⁰⁸

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 45.

¹⁰⁵ Srov. ВИНУКUROV, Евгений. *Теория анклав*. Калининград: Терра Балтика, 2007, s. 288.

¹⁰⁶ Srov. KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 103.

¹⁰⁷ ХЛОПЕЦКИЙ, А.П.; ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область. Регион сотрудничества*, s. 266.

¹⁰⁸ Srov. ГОРОДИЛОВ, А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 394.

2.2 Postavení Kaliningradské oblasti v Ruské federaci a debata o změně statusu

2.2.1 Decentralizace RF v 90. letech 20. století

Ruská federace se skládá ze šesti typů subjektů (republiky, oblasti, kraje, autonomní oblast, autonomní okruh, města federálního významu). Přestože podle ruské ústavy (čl. 5) si jsou všechny subjekty rovny a mají prakticky stejné pravomoci (čl. 71, 72, 73 ruské ústavy), existovaly v 90. letech v pravomocích a kompetencích jednotlivých subjektů značné rozdíly.

Mnoho ekonomicky rozvinutějších regionů toužilo začátkem 90. let, během rozvolňování vazeb v rámci SSSR, po větší samostatnosti.¹⁰⁹ V roce 1990 proběhla tzv. "přehledka suverenity". Většina autonomních republik deklarovala svoji svrchovanost. Tatarstán se choval jako nezávislý stát, Jakutsko prohlásilo všechny nerostné suroviny na svém území za majetek republiky, Republika Tuva si vyhrazovala právo na vystoupení z Ruské federace. Některé oblasti a kraje se v této době deklarovaly také jako republiky, aby tím získaly více nezávislosti na federálním centru.¹¹⁰

Centrum se snažilo vymezit vztah s regiony. V roce 1992 byla přijata Federální smlouva (z dosavadních administrativně-teritoriálních jednotek vytvořila subjekty Ruské federace) a v roce 1993 nová ruská ústava. Oba dokumenty vymezovaly kompetence mezi regiony a federálním centrem. Federativní smlouva se skládala ze tří dílčích smluv podepsaných separátně s republikami, s oblastmi, kraji a městy federálního významu a s autonomními okruhy a autonomní oblastí. Smlouva a ústava uváděly, jaké kompetence náleží centru, jaké regionu a jaké mají společné.

Nejvíce pravomocí získaly republiky, jedině jim byla garantována teritoriální celistvost a status, měly větší pravomoci ve výkonu státní, mohly přijímat své vlastní zákony. Federální orgány byly povinny zabývat se republikovými připomínkami k zákonům týkajícím se společných kompetencí. Republiky se staly samostatnými

¹⁰⁹ V průběhu mocenského boje mezi starým sovětským vedením a ruskými představiteli v čele s Borisem Jelcinem se sovětské vedení hodlalo opřít o ruské regiony a v dubnu 1990 dalo ruským autonomním sovětským socialistickým republikám stejné pravomoci, jako měly svazové republiky, přestože je nevyčlenilo z RSFRS. Jelcin proto, aby si regiony naklonil, prohlásil po vyhlášení ruské svrchovanosti v červnu 1990 směrem k nim: "Berte si tolik suverenity, kolik ji unesete." BAAR, Vladimír. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005, s. 91.

¹¹⁰ Čeljabinská oblast vyhlásila na svém území vznik Jihouralské republiky, Krasnojarský kraj Jenisejskou republiku, Sverdlovská oblast Uralskou republiku apod.

účastníky mezinárodních a zahraničně ekonomických vztahů, zatímco ostatní subjekty jen mezinárodních kontaktů.¹¹¹ Mnohé subjekty si kromě toho v 90. letech nárokovaly pravomoci, které patřily federálním orgánům a odmítaly odvádět daně centru (centru pak chyběly peníze, aby mohlo dotovat chudší regiony) apod.¹¹²

Od roku 1994 uzavíralo centrum s regiony Smlouvy o vymezení pravomocí, které přesněji určovaly, jaké pravomoci má subjekt a jaké federace. První taková smlouva byla podepsána s Tatarstánem (Tatarstán v roce 1992 nepodepsal Federální smlouvu), brzy následovaly další republiky a později i jiné subjekty (první oblastí, která smlouvu podepsala, byla Kaliningradská oblast v roce 1996). Smlouvy zprvu dávaly subjektům různé pravomoci a subjekty si tak opět nebyly rovnocenné, později byly smlouvy už víceméně podobné.¹¹³ Tatarstán tak mohl určovat výši republikových daní, sestavovat vlastní rozpočet, využívat své nerostné bohatství nebo navazovat vztahy s cizími státy a uzavírat s nimi smlouvy apod.¹¹⁴

Jelcin ještě v roce 1995 změnil horní komoru ruského parlamentu, Radu federace, z voleného orgánu, na orgán, kde zasedali gubernátoři a předsedové regionálních parlamentů. Místní elity tím získaly větší možnost pro upevnění svého postavení v regionech a na konci 90. let mnohde vybudovaly ze svých regionů vlastní státečky. Ivanov píše: "Zformovali se autonomní politické režimy, které de facto i de iure ignorovali primát federální práva, jednotný ekonomický prostor atd."¹¹⁵ Léta 1996 - 1999 názývá V. Ivanov jako tzv. "gubernátorské Rusko."¹¹⁶

¹¹¹ Srov. ИВАНОВ, Виталий. *Путинский федерализм*. Москва: Территория будущего, 2008, s. 15 nebo Федеративный договор, WWW: http://www.constitution.garant.ru/DOC_70280.htm [cit. 2010-02-02].

¹¹² viz. БААР, Владимир. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, s. 91-93

¹¹³ Владимир Баар, uvádí, že rozdělení kompetencí mezi centrum a region záviselo na tom, jak subjekt lobbboval v Moskvě, jakou měl "politickou váhu regionálního vedení" a jakými disponoval "ekonomickými i politickými zdroji." Viz БААР, Владимир. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*, s. 94. Právnik A. Sokolov dodává: "Smlouvy vedou k nerovnoprávnému postavení různých subjektů, což odporuje tezi o rovnoprávnosti, jak se uvádí v čl. 5 Ústavy RF." Viz СОКОЛОВ, А. *Россия на рубеже веков*. Калининград: Янтарный сказ, 2001, s. 122. Politolog V. Gelman píše, že smlouvy o rozdělení pravomocí mezi centrem a regiony vedly k růstu asymetrie ve vztazích mezi centrem a regiony, stejně jako mezi regiony samotnými. ГЕЛЬМАН, В. Центр и регионы России: От децентрализации к централизации. In *Федерализм и российские регионы*.. Москва: РАН ИНИОН, 2006, s. 98.

¹¹⁴ Detailněji viz MARIAN, Jan. Formování ruského federalismu (1990-1994). In *Studia territorialia*, 2007, X, s. 225.

¹¹⁵ Citováno dle ИВАНОВ, Виталий. *Путинский федерализм*. s. 23.

¹¹⁶ Viz tamtéž, s. 24.

Ve druhé polovině 90. let však postupně začala mírná recentralizace. V roce 1999 byl např. přijat důležitý federální zákon "O principech organizace zastupitelských a výkonných orgánů státní moci subjektů Ruské federace", který začal sjednocovat systém státní moci v regionech.¹¹⁷

2.2.2 Návrhy na změnu statusu Kaliningradské oblasti v rámci Ruská federace

V 90. letech některé regiony, převážně republiky, skutečně požívaly větších pravomocí než regiony jiné. Kaliningradská oblast se v této době také snažila změnit svůj status ve federaci. Přívrženci změny statusu oblasti, především gubernátor Jurij Matočkin, tvrdili, že k oblasti musí být kvůli jejímu geopolitickému postavení přístupováno jinak než k ostatním subjektům. Zvláště poté, co byla na území oblasti vyhlášena svobodná ekonomická zóna, upozorňovali, že tyto ekonomické změny by měly být doprovázeny změnami v politickém uspořádání oblasti.¹¹⁸

Při vzniku O EZ získala sice oblastní administrativa pravomoci zónu spravovat, podle názorů kaliningradských odborníků byla tato práva nedostatečná, např. ekonom a právník A. Gorodilov píše: "Administrativní koncepce řízení zvláštní ekonomické zóny nebere v úvahu to, že pružně regulovat daňové a celní úlevy nebude možné v podmínkách nynější přísné kontroly."¹¹⁹ Jak již bylo uvedeno výše, oblast ani nemohla uzavírat mezinárodní smlouvy se státy,¹²⁰ s kterými sousedila a hospodářsky nejvíce spolupracovala, protože neměla status subjektu mezinárodního práva. Zvláštní politický status oblasti, který by bral v úvahu její potřeby, by proto mohl zaručit lepší kontrolu nad ekonomickým vývojem oblasti. Oblast by mohla lépe spolupracovat s Polskem a Litvou, ale také s Evropskou unií. Také neruští autoři se přikláněli k tomu, že oblast měla získat více pravomocí: "Pro úspěšný vývoj je nutné, aby region sám mohl

¹¹⁷ V roce 1999 byl přijat zákon 'O rozdělení kompetencí a pravomocí mezi orgány státní moci RF a orgány státní moci subjektů RF', který přikazoval do července 2002 upravit smlouvy tak, aby odpovídaly ústavě a smlouvy chápal jen jako doplněk upřesňující vymezení kompetencí mezi centrem a regiony.

¹¹⁸ viz např. ГОРОДИЛОВ А.А. a kol. *Свободная зона и особый статус*. Калининград: Янтарный сказ, 2001, s. 45.

¹¹⁹ Citováno dle tamtéž, s. 59.

¹²⁰ ТУЧКИНА, Н.А. Формирование государственно-правового статус Калининградской области в период с 1945 г. по настоящее время. *Международное публичное и частное право*. 2003, 3(12), s. 24.

rozhodovat o většině svých věcí včetně financí a mohl udržovat přímé vztahy se sousedními státy a EU."¹²¹

Jurij Matočkin z tohoto důvodu požadoval povýšení oblastního statusu na republikánský, který by dal regionu více pravomocí.¹²² Matočkin neodmítal ideu vytvořit z oblasti německou autonomní republiku v rámci RSFSR. O německé autonomní republice údajně jednali sovětský prezident M. Gorbačov a německý kancléř H. Kohl začátkem 90. let.¹²³ V létě 1991 dokonce vznikla tzv. "Baltská liga", která chtěla ruské Němce do Kaliningradu přesídlit. Samotní ruští Němci se k návrhu stavěli příznivě (přestože by raději obnovili německou autonomii v Povolží). Návrh však upadl v zapomnění a nikdy nebyl realizován. Matočkin také navrhoval přeměnu oblasti v Baltskou republiku v rámci federace (poprvé už v roce 1989). Tato republika by podle jeho názoru lépe ochránila ruské zájmy a ruské obyvatelstvo na pobřeží Baltského moře.¹²⁴

Administrativa Kaliningradské oblasti a oblastní sovět začaly v roce 1992 připravovat společný návrh zákona na změnu statusu oblasti, který byl chápán jako politický doplněk SEZ. Návrh získal v srpnu 1993 dokonce podporu Nejvyššího sovětu Ruské federace. Jak píše politolog Paul Holtom, Nejvyšší sovět hodlal využít podporu regionům jako formu nátlaku na prezidenta Jelcina.¹²⁵ Návrh na změnu statusu Kaliningradské oblasti se spíše stal dalším prostředkem soupeření mezi Nejvyšším sovětem a Borisem Jelcinem. Jednání o zákonu zastavily události z přelomu září a října 1993, kdy byl Nejvyšší sovět násilně rozehrán.¹²⁶ Po volbách do nové Státní dumy z prosince 1993 se Kaliningradská oblast snažila návrh na speciální status Kaliningradské oblasti znovu vypracovat a prosadit. Návrh na změnu statusu oblasti (navrhoval např. rozšíření pravomocí a funkci federálního ministra pro hlavu regionu) sice nebyl přijat, ovlivnil však budoucí nový zákon o OEZ a smlouvu o rozdělení kompetencí mezi

¹²¹ Citováno dle MISIUNAS, Romuald J. Rootless Russia: Kaliningrad - Status and Identity. In RINDZEVICIUTE, Egle. *Contemporary Change in Kaliningrad: A Window to Europe*. Södertörn : Södertörns högskola, 2006. s. 25.

¹²² KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 48.

¹²³ Srov. tamtéž, s. 79.

¹²⁴ Srov. МАТОЧКИН, Ю.С. *На узломе*. s. 58.

¹²⁵ Srov. HOLTOM, Paul. A "Baltic republic in the Russian Federation" or the "fourth Baltic republic"? Kaliningrad's regional programme in the 1990s. *Journal of Baltic Studies*, 2003, 2, s. 171.

¹²⁶ Na přelomu září a října 1993 vyvrcholily spory mezi prezidentem Jelcinem a Nejvyšším sovětem RF. Nejvyšší sovět RF odmítl akceptovat dekret prezidenta, kterým prezident sovět rozpouštěl (samotný dekret byl shledán protiústavním). Činnost Nejvyššího sovětu pak byla ukončena násilně za pomoci armády.

centrem a oblastí.¹²⁷ Matočkin nebyl jediným, kdo se zabýval změnou statusu oblasti na republiku. V roce 1993 například předseda oblastní dумы Jurij Semjonov navrhol vyhlášení referenda o přeměně oblasti na republiku.

Představitelé centra se obávali, že posílení kaliningradských pravomocí povede k separatismu regionu. Jak uvádí A. Klemešev, "otázka speciálního statutu oblasti okamžitě vyvolávala otázky o možném separatismu, postupnému odchodu oblasti od Ruska. Právě tyto názory nakonec přispěly k neúspěchu pokusu změnit statusu oblasti v letech 1992 - 1996, kdy byla tato otázka aktivně projednávána oblastními zákonodárci."¹²⁸

Matočkin se nakonec musel smířit jen se statusem SEZ, který však měl mnohé z ekonomických pravomocí, které původně požadoval. Přesto ještě v roce 1996 zdůrazňoval, že kompetence Kaliningradské oblasti jsou malé a oblasti by nejlépe slušel tatarský model republiky.¹²⁹

Kaliningradská oblast se však stala první oblastí, s kterou centrum uzavřelo Smlouvu o rozdělení kompetencí mezi orgány federace a oblasti. Tato smlouva brala v potaz, že Kaliningradská oblast je exklávou a uváděla, jakým způsobem bude exklávní postavení kompenzováno (v podstatě znovu vyjmenovala pravidla fungování OEZ). Dále Kaliningradská oblast získala právo např. se účastnit práce na dokumentech a právních aktech týkajících se tranzitu do oblasti, ekonomického rozvoje, fungování OEZ, celních otázek, migrace nebo nakládání s nerostnými surovinami, mohla se účastnit vypracovávání federálních programů zaměřených na rozvoj oblasti, směla uzavírat dohody s jinými regiony RF, ministerstvy RF nebo správními celky a ministerstvy jiných států apod.¹³⁰ 28. prosince 1996 byl přijat ústavní (základní) zákon Kaliningradské oblasti, který určoval pravomoci oblastních orgánů.

S nástupem nového gubernátora Leonida Gorběnka utichla podpora administrativy změně statusu Kaliningradské oblasti. Vladimir Šumejko se sice ještě v roce 1998 snažil oživit ideu Baltské republiky, ale jak uvádí Paul Holtom, jeho návrh

¹²⁷ Viz tamtéž, s. 171.

¹²⁸ Citováno dle КЛЕМЕШЕВ А.П. Конфликтногенность эксклава на Балтике: историко-политические аспекты. *Регион сотрудничества*, 2004, 14, s. 16.

¹²⁹ *Независимая газета*, 26.9.1996.

¹³⁰ viz Договор от 12 января 1996 г. о разграничении предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Калининградской области. WWW: http://www.constitution.garant.ru/DOC_66902.htm [cit. 2010-01-18].

byl na mnoha místech opět interpretován jako projev kaliningradského separatismu.¹³¹ V oblasti samé existovala jen jedna politická strana, Baltská republikánská strana, která měla ve svém programu změnu statusu Kaliningradské oblasti. Strana žádala přeměnu oblasti na republiku a případnou asociaci s EU. Měla ale jen malou podporu mezi obyvatelstvem.

Samotní obyvatelé Kaliningradské oblasti podporovali v 90. letech spíše zvýšení ekonomických pravomocí oblasti než změnu politického statusu v rámci federace. V roce 1992 bylo pro změnu politického statusu oblasti 36% obyvatel (20% pro nezávislost, 16% pro rovná práva s ruskými republikami), proti změně statusu bylo 55% dotázaných (45% ale žádalo více ekonomických pravomocí, 10% chtělo zachovat současný status). V dalších průzkumech v letech 1994, 1995 a 1996 se snížil počet respondentů, kteří chtěli samostatnost, většinou se pohyboval kolem 5%. Přibližně stejný (16-18%) byl počet respondentů žádajících podobná práva, jaké měly ruské republiky. Pro změnu statusu oblasti tak v letech 1994-96 bylo jen asi 20-24% respondentů. Proti změně statutu oblasti bylo v roce 1994 55%, v roce 1995 a 1996 70% dotázaných (jen 13-17% však chtělo zachovat stávající status, zbytek preferoval více ekonomických pravomocí). Odpovědi se změnily až při průzkumu v roce 2000. Pro změnu statusu oblasti se tehdy vyjádřilo 60% dotázaných (5% pro nezávislost, 19% pro rovná práva s republikami, 36% pro nějaký zvláštní status uzákoněný v ruské ústavě), 31% respondentů žádalo jen více ekonomických pravomocí a 6% chtělo zachovat současný stav.¹³²

2.2.3 Otázka příslušnosti k Rusku

Při politických sociálních a teritoriálních změnách, ke kterým došlo na začátku 90. let 20. století v postsovětském prostoru, se vynořily názory zpochybňující příslušnost Kaliningradské oblasti k Ruské federaci. Sem můžeme zařadit různé návrhy na předání oblasti Německu či Litvě nebo přeměnu oblasti v nezávislý stát.

¹³¹ Šumějko tvrdil, že silné regiony vytvoří silné Rusko, ale v centru byl jeho návrh chápan jako krok k oslabení země. HOLTOM, Paul. A "Baltic republic in the Russian Federation" or the "fourth Baltic republic"? Kaliningrad's regional programme in the 1990. s. 172.

¹³² ГОРОДИЛОВ А.А. а kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 394.

Někteří zahraniční politici zpochybňovali ruskou suverenitu nad Kaliningradskou oblastí od samého počátku. Zde je vhodné připomenout, že Postupimské dohody předaly severní část Východního Pruska do správy Sovětského svazu, ale ne do trvalé držby.¹³³ Jak uvádí Richard Krickus, chtěly Spojené státy a Velká Británie potvrdit předání Královce Sovětskému svazu v mírové smlouvě s Německem, jelikož ale k jejímu podepsání nikdy nedošlo, uznávali někteří američtí politici ruskou držbou Kaliningradské oblasti jen de facto, ale ne de iure.¹³⁴ Jako příklad je možné uvést rezoluci Kongresu USA, která v roce 1995 zpochybňovala ruskou držbu oblasti a zdůrazňovala, že oblast byla předána SSSR jen do dočasné správy, ne do trvalé držby.¹³⁵ Později republikán Christopher Cox podporoval zmezinárodnění Kaliningradské oblasti a její demilitarizaci.¹³⁶

A. Gorodilov považuje za možné pretendenty na území oblasti Německo a Litvu. Německo by si mohlo oblast nárokovat, protože zde po staletí žili Němci a jednalo se o německé teritorium, Litva by se mohla odvolávat na etnickou příbuznost starých Litevců a Prusů i na to, že území tzv. Malé Litvy (historické teritorium v severovýchodní části Kaliningradské oblasti) bylo dříve významným kulturním centrem litevského národa.¹³⁷ Německo ale nikdy nevyjádřilo zájem o znovuzískání své bývalé provincie a ani Litva oficiálně nárok na připojení Kaliningradu nevznesla.

Debaty týkající se Kaliningradské oblasti se však jak v Litvě, tak i v Německu vedly. V roce 1992 např. litevský velvyslanec v USA Stasys Lozoraitis prohlásil, že se Kaliningrad stejně jednou stane součástí Litvy. Baltské shromáždění v roce 1994 žádalo demilitarizaci oblasti. Ve stejném roce litevští politici R. Ozolas a Č. Juršėnas mluvili o oddělení oblasti od Ruska a změně jejího mezinárodního postavení, R. Ozolas navrhoval přeměnu oblasti na čtvrtou pobaltskou republiku. Litevský prezident Vytautas Landsbergis navrhoval předání oblasti pod mezinárodní správu a její demilitarizaci. Rozhodně odmítal její sloučení s Litvou, což by mohlo ohrozit litevské snahy o vstup do Evropské unie. Další prezident Algirdas Brazauskus navrhoval před Valným shromážděním OSN, že budoucnost oblasti by se měla řešit mezinárodně.

¹³³ Srov. ТУЧКИНА, Н.А. Формирование государственно-правового статус Калининградской области в период с 1945 г. по настоящее время. s. 26.

¹³⁴ Srov. KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 34.

¹³⁵ Srov. АБРАМОВ, В.Н. *Калининградская область: социально-политические и геополитические аспекты общественной трансформации 90-х годов*, s. 87.

¹³⁶ KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 60.

¹³⁷ Viz. ГОРОДИЛОВ А. А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта в Европейский союз*. s. 353.

Podobného názoru byl třetí prezident Valdas Adamkus, který označil Kaliningrad za mezinárodní problém. A nakonec, "účastníci diskuse 'Litva a Postupim' navrhovali vytvořit z Kaliningradské oblasti nový ruský nezávislý stát 'Baltia' nebo předat její teritorium do péče Litvy."¹³⁸ Tyto scénáře byly podloženy špatnou ekonomickou situací oblasti v 90. letech, která by mohla vést místní obyvatelstvo k odtržení od Ruska (což bylo ale s ohledem na stejné národnostní složení oblasti a Ruska nepravděpodobné) nebo obavou sousedních států způsobenou velkým počtem ruských vojáků umístěných v oblasti.

V Německu v 90. letech chtěly různé extrémistické či vysídlenecké organizace oblast navrátit či na její území přesídlit Němce z bývalého SSSR (sem můžeme zařadit např. Aktion Deutsche Königsberg nebo Landsmanschaft Ostpreussen)¹³⁹ Dva poslanci Evropského parlamentu v roce 1994 žádali, aby Evropská unie poskytla financí na připojení Kaliningradské oblasti zpátky k Německu.¹⁴⁰ V roce 1995 založili němečtí vysídleenci v Berlíně Svobodný stát Prusko a žádali navrácení Kaliningradské oblasti.¹⁴¹

Odtržením hrozil také J. Matočkin, který však chtěl výhružkami dosáhnout jen větší pozornosti centra k regionu. Další gubernátor L. Gorběnko navrhoval cestu soběstačnosti oblasti. Poslanec Oblastní dumy Solomon Ginzburg nazval takovouto formu separatismu, kdy by se oblast spoléhala na vlastní zdroje, "separatismem-robinsonádou."¹⁴²

Přestože žádný z návrhů na změnu státoprávního uspořádání ve vztahu ke Kaliningradské oblasti nebyl aplikován, žádný stát nevyjádřil na oblast oficiálně nárok a ani kaliningradští obyvatelé sami nepodporovali nezávislost regionu, obava z případné ztráty oblasti v Rusku existovala. Proto Rusko odmítalo přidat Kaliningradské oblasti zvláštní status, který by se mohl stát prvním krokem k oddělení oblasti. V různých zákonech, např. v ústavním (základním) zákoně Kaliningradské oblasti Rusko zdůraznilo, že oblast je neoddělitelnou součástí RF.

¹³⁸ Více k litevským názorům na změnu postavení Kaliningradské oblasti, viz. tamtéž, s. 358-362.

¹³⁹ Srov. СЕРОВА, Наталья. Янтарная революция в городе Канта. *Русский журнал* [online]. 12.1.2005, [cit. 2010-05-01].

¹⁴⁰ HOLTOM, Paul.; BERGER, Stefan. Locating Kaliningrad and Königsberg in Russian and German Collective Identity Discourses and Political Symbolism in the 750th Anniversary Celebrations of 2005. In *Journal of Baltic Studies*, 2008, 1, s. 16.

¹⁴¹ Srov. KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 82.

¹⁴² Srov. ГИНЗБУРГ, Соломон. Угрозы сепаратизма нет. *Независимая газета* [online]. 22.12.2009, [cit. 2010-05-01].

2.3 Problém dopravy mezi oblastí a Ruskem

V 90. letech nepředstavovalo exklávní postavení pro dopravu mezi oblastí a Ruskem takový problém jako na zač. 21. století. Pro obyvatele Kaliningradské oblasti nebyla Litvou a Polskem zavedena víza. Pro přejezd přes litevské území stačil kaliningradským obyvatelům jen ruský vnitřní pas, platily pro ně v podstatě stejná pravidla jako pro pohyb uvnitř Ruska (od roku 1995 byla každoročně podepisována Dočasná dohoda o vzájemných cestách občanů obou států). Litevci měli právo jezdit do Kaliningradské oblasti také bez víz, mezi Litvou a vlastním Ruskem však vízová povinnost zavedena byla. Litva se snažila s Ruskem aktivně řešit problémy spojené s tranzitem lidí a nákladů (byly např. dohodnuty přijatelné železniční tarify pro nákladní tranzit) přes své území.¹⁴³

Problematickým se stal jen tranzit vojáků a vojenského materiálu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem. Litva odmítla během jednání o stažení sovětských vojsk z Litvy v roce 1992 podepsat dohodu o speciálním ruském právu na vojenský tranzit do a z oblasti. Až po stažení ruských vojsk z Litvy v srpnu 1993 se obě strany v listopadu 1993 dohodly na speciálním režimu, který však byl určen pro přejezd ruských vojáků, kteří se stahovali z východního Německa.

Litva nadále odmítala dát Rusku speciální práva pro vojenský tranzit. V únoru 1994 uvedla, že by chtěla stanovit obecná pravidla pro vojenský tranzit přes své území, která by platila pro všechny země, ne jen pro Rusko. Tuto variantu ale Rusko odmítalo. Evropská unie v této době tlačila na Litvu, aby se s Ruskem dohodlo na zvláštních pravidlech průjezdu, přestože litevský návrh z února 1994 by pro tranzit postačoval. Nakonec tak platil režim, ve kterém Rusko muselo vždy požádat o povolení převést přes litevské území svůj vojenský tranzit.¹⁴⁴

Ingmar Oldberg uvedl, že vojenský tranzit přes Litvu byl již v roce 1994 prakticky zanedbatelný, navíc se jednalo hlavně o transport potravin, uhlí nebo oblečení a samotný vojenský materiál tvořil jen nepatrnou část vojenského tranzitu.¹⁴⁵ Od roku

¹⁴³ Viz ГОРОДИЛОВ А. А. *XXI век. Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 345-346.

¹⁴⁴ Srov. KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. s. 62-63.

¹⁴⁵ Viz ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в военной политике безопасности России. In ЗАППЕРА, М., ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь Мир, 2003, s. 103.

2001 funguje lodní spojení mezi Baltijskem a Petrohradem, které Rusko také využívá pro transport vojenského materiálu.

2.4 Vojenská otázka

Kaliningradská oblast byla na začátku 90. let pravděpodobně nejmilitarizovanějším regionem v Evropě. Po zániku východního bloku a rozpadu Varšavské smlouvy sem Sovětský svaz, resp. Rusko, stáhl velkou část svých jednotek umístěných v bývalé NDR, Polsku a pobaltských státech. Na začátku 90. let tak zde bylo umístěno až 300 tisíc vojáků.¹⁴⁶

Oblast se stala hlavním sídlem ruské Baltské flotily (hlavním přístavem je město Baltijsk, velení sídlí v Kaliningradě). Všechny složky ozbrojených sil dislokované v oblasti byly v roce 1994 podřízeny společnému velení, vznikl Kaliningradský zvláštní rajón (Kaliningradskij osobyj rajon - KOR). Velitelem KORu se stal admirál a pozdější gubernátor oblasti Vladimir Jegorov.

V souladu s rozhodnutím prezidenta Borise Jelcina z roku 1997 o snížení početního stavu armády na severozápadě RF o 40% došlo ke snížení početního stavu armády a námořnictva v oblasti (Rusko mělo málo financí na to, aby mohlo armádu udržovat silnou, vybavení stárlo apod.). Přesto však byla ruská armáda v Kaliningradské oblasti v 90. letech 20. století lépe vybavena než armády sousedních zemí, měla zde dislokováno něco málo přes 30 tis. vojáků.¹⁴⁷ V roce 1998 byly všechny ozbrojené složky sjednoceny pod velení Baltské flotily.

Moskevští politici jako např. S. Šachraj nebo V. Žirinovskij však nechtěli jednotky stahovat a stále považovali oblast hlavně za ruské vojenské předpolí na Západě. Šachraj kvůli tomu chtěl oblast změnit ve federální teritorium.¹⁴⁸ Během rozšiřování NATO o ČR, Polsko a Maďarsko hrozilo Rusko rozmístěním jaderných zbraní v oblasti.¹⁴⁹

¹⁴⁶ CHELNIĄK, Marcin. Obwód Kaliningradzki na politycznej mapie Europy prelomu XX a XXI wieku. In FIJAŁKOWSKA, Barbara. *Unifikacja różnicowanie sie współczesnej Europy*. Warszawa: Elipsa, 2002, s. 106.

¹⁴⁷ Viz KALISZEWICZ, Piotr. Obwód Kaliningradzki w systemie militarnym Rosji. In FIJAŁKOWSKA, Barbara. *Unifikacja różnicowanie sie współczesnej Europy*. Warszawa: Elipsa, 2002, s. 116.

¹⁴⁸ Srov. СИПАВИЧЕНЕ, Аудра. *Калининградский транзит: Безопасные границы, свободное передвижение*. [online]. [cit. 2010-04-21]. s. 17. WWW: <www.iom.lt/documents/Kal_transit_RU_1.pdf>.

¹⁴⁹ Viz АБРАМОВ, В.Н. Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря, s. 12.

Silná vojenská přítomnost v Kaliningradské oblasti vyvolávala v 90. let obavy v Polsku a pobaltských republikách. Vojenská přítomnost polské armády v příhraničí s Kaliningradem se v 90. letech zvýšila třikrát. Pobaltští a polští politici opakovaně žádali demilitarizaci oblasti.¹⁵⁰

Největším problémem 90. let v Kaliningradské oblasti byla ekonomická situace exklávního regionu. Nelze říct, že by Rusko tuto problematiku neřešilo, jako kompenzaci pro místní hospodářství vytvořilo režimy Svobodné a Zvláštní ekonomické zóny. Zřízení těchto zón však bylo iniciováno regionálními politiky, kteří museli své ideje prosazovat v centru. Bohužel pro Kaliningradskou oblast byly pravomoci a možnosti těchto zón definovány nejasně a zmatečně. Centrální orgány se často snažily výhody opět rušit. Tento postup proto odrazoval zahraniční investory. Negativní vliv na zahraniční investice měla taky silná vojenská přítomnost v oblasti.

Diskutovanou otázkou byl status regionu v rámci federace. Oblast se snažila získat vyšší postavení, centrum však na něco takového nechtělo přistoupit a tak jediným "ziskem" oblasti byl zvláštní ekonomický režim.

V letech 1995 - 1997 dokonce fungovala pod vedením vicepremiéra A. Bolšakova Vládní komise pro koordinaci činností, spojených se zabezpečením životaschopnosti a rozvojem Kaliningradské oblasti. V komisi pracovali zástupci 20 ministerstev a dalších úřadů. Jak však uvádí profesor G. Fjodorov, sám účastník práce komise, členové komise často nechápali aktuálnost kaliningradských problémů. Přesto komise vyřešila některé otázky.¹⁵¹ Celkem centrum přijalo v letech 1991 - 1998 15 právních aktů, které se týkaly Kaliningradské oblasti, což bylo nejvíc ze všech ruských regionů.¹⁵²

¹⁵⁰ Např. v listopadu 1994 se v tomto směru vyjádřili představitelé pobaltských států. Viz. ГОРОДИЛОВ А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекту в Европейский Союз*. s. 354.

¹⁵¹ Srov. ХЛОПЕЦКИЙ А.А.; ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область. Регион сотрудничества*. s. 353.

¹⁵² srov. БААР, Владимир. *Децентрализи́а́и де́зинтеграци́и процесы в Рускэ́ федераци в 90. letech мину́лэго сто́летя*, s.120.

3. Ekonomická problematika Kaliningradské oblasti po roce 2000

Ekonomická problematika hrála v námi sledovaném období opět jednu z nejdůležitějších rolí. Budeme proto nejdříve sledovat ekonomický vývoj Kaliningradské oblasti po roce 2000.

Nejdříve je ale nutné se zmínit o politice ruského centra vůči oblasti po roce 2000, oproti předcházejícímu období se totiž po nástupu Vladimira Putina na post prezidenta Ruské federace změnila. 26. července 2001 se konalo zasedání ruské Rady bezpečnosti, které se věnovalo problematice oblasti. Prezident Vladimir Putin na něm uvedl, že je nutné "dosáhnout koordinace postupů ministerstev a dalších orgánů v otázkách zabezpečení potřeb Kaliningradské oblasti. To, že se orgány nebyly schopné dohodnout, nejednou způsobilo nepříjemné následky."¹⁵³

Prezident Putin postupně pověřil několik politiků ze svého okolí, aby se problematice oblasti věnovali. Nejdříve se Kaliningradskou oblastí zabýval Dmitrij Rogozin. Dnešní vyslanec Ruska při NATO Rogozin byl 13. června 2002 jmenován do funkce Speciálního představitele prezidenta Ruské federace v problematice Kaliningradské oblasti. Jeho hlavní agendou bylo řešení nové situace vzniklé rozšířením Evropské unie, zejména pak tranzitní otázky. Funkci vykonával do 20. ledna 2004. Následně se Kaliningradskou oblastí zabýval Sergej Jastržembskij, který působil ve funkci prezidentova speciálního poradce pro vztahy s Evropskou unií. Jastržembskij předsedal speciální komisi, která se problematice Kaliningradu věnovala. Vypracováním nového projektu Zvláštní ekonomické zóny byla pověřena komise pod vedením poradce ruského prezidenta Igora Šuvalova. Byla vytvořena speciální funkce zástupce zmocněnce prezidenta RF v Severozápadním okruhu. Jeho úlohou byla koordinace činnosti federálních struktur zastoupených v oblasti a místních orgánů státní moci. Podobná funkce v žádném jiném regionu neexistovala.

¹⁵³ Citováno dle *Выступление Президента России В.В.Путина на заседании Совета Безопасности Российской Федерации 26 июля 2001 года, Москва, Кремль* [online]. 27.7.2001 [cit. 2010-05-16]. МИД России.

Gubernátoři Vladimir Jegorov¹⁵⁴ (ve funkci v letech 2000-2005) a Georgij Boos¹⁵⁵ (ve funkci od roku 2006), se těšili Putinově podpoře. Putin podporoval Jegorova ve volbách gubernátora v roce 2000 proti Leonidu Gorběnkovi. Georgij Boos byl Putinem v roce 2005 do úřadu gubernátora navržen a jmenován.

Komplexní rozvoj Kaliningradské oblasti byl v roce 2003 zařazen mezi 5 celonárodních priorit RF (dalšími prioritami byly rozvoj vzdělání, bydlení, zdravotnictví a armády). Tato skutečnost dokazuje, že problematika Kaliningradské oblasti byla brána v ruském centru vážně.

Na druhou stranu, stále se ozývaly hlasy, že přístup centra k oblasti není dostatečný, že komplexní politika vůči oblasti neexistovala, a že Rusko přesně neví, jak se bude Kaliningradská oblast rozvíjet, kromě toho, že musí zůstat součástí Ruské federace.¹⁵⁶

3.1 Kaliningradská oblast a systém Zvláštní ekonomické zóny z roku 1996

3.1.1 Rychlý růst kaliningradské ekonomiky

Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, procházela kaliningradská ekonomika v 90. letech hlubokým propadem. Po roce 1998 však začala růst tempem, které jednoznačně převyšovalo celoruský průměr.

¹⁵⁴ Vladimir Grigorjevič Jegorov (nar. 1938) je ruský politik a admirál. Od roku 1964 sloužil v Baltské flotile. V 80. letech krátce také ve Středozemském moři. Od roku 1991 byl velitelem Baltské flotily. V roce 2000 zvítězil v kaliningradských gubernátorských volbách, měl podporu prezidenta Putina. V roce 2005 svůj post neobhájil, Putin navrhl jiného kandidáta.

¹⁵⁵ Georgij Valentinovič Boos (nar. 1963), ruský politik, původem ruský Němec. Studoval na Moskevském energetickém institutu. V roce 1995 byl zvolen do Státní dumy. V letech 1998 a 1999 byl ředitelem Federální daňové služby a následně federálním ministrem pro daně. V letech 1999 - 2005 byl místopředsedou Státní dumy. Je členem Jednotného Ruska. Od 12. listopadu 2005 je gubernátorem Kaliningradské oblasti.

¹⁵⁶ Např. v roce 2005 během jednání o přijetí nového zákona o O EZ oblastní poslanec S. Ginzburg uvedl, že dříve než zákon by měla být vyjasněna federální politika vůči oblasti. Viz БИРЮКОВ, Валерий. Калининграду дали 25 лет «особого режима». *Росбалт* [online]. 19.4.2005, [cit. 2010-05-16]. A. Jасjakevič uvedl, že v 90. letech Rusko politiku vůči Kaliningradské oblasti nemělo, a ani po roce 2000 se to příliš nezměnilo. ЯЦЯКЕВИЧ А. Калининградская область перед лицом расширения Европейского союза на восток. Избранные вопросы. In Восточная Европа: феномен Балтии. Санкт-Петербург, 2004, s. 314. Případně N.V.Smorodinskaja СМОРОДИНСКАЯ, В.Н. Калининград: Не будем упрощать. *АИЕ* [online]. 22.1.2004, [cit. 2010-05-16].

Hlavním hybatelem růstu oblasti se stal systém nahrazení importu (importozameščení).¹⁵⁷ Tento systém umožňoval místním výrobcům nebo zahraničním investorům využívat podmínek svobodné celní zóny a vyrábět v Kaliningradské oblasti zboží s lepším poměrem cena-kvalita, než jaké nabízeli výrobci v jiných ruských regionech. V objemu produkce některých výrobků pro ruský trh se oblast dostala na vedoucí pozice, patřily sem např. některé druhy potravin, spotřební elektronika, nábytek či koberce.¹⁵⁸

Místní HDP rostl mnohem vyššími tempy než HDP sousedních zemí a Ruska. V roce 1999 vzrostl HDP oblasti o 6,9% (v RF o 5,6%), v roce 2000 o 15,1% (10,6%), v roce 2001 o 3,2% (6%), v roce 2002 o 9,5% (5,5%), v roce 2003 o 9,3% (7,6%), v roce 2004 o 12,6% (7,4 %) a v roce 2005 o 3,6% (7,6%).¹⁵⁹ V HDP na hlavu však ve sledovaném období Kaliningradská oblast nedosahovala ani ruského průměru.¹⁶⁰ Přibližně třetina HDP Kaliningradské oblasti připadala na průmysl, 15-20% na obchod, 10% na dopravu, okolo 6% na zemědělství a 6-10% na stavebnictví.¹⁶¹ V letech 2002 - 2006 se podíl kaliningradského průmyslu v rámci Ruska zvýšil z 0,3 na 0,93%, zemědělství z 0,47% na 0,62%.¹⁶² Celkem 60% průmyslové výroby patřilo k odvětvím, která se rozvinula až díky působení OEZ.¹⁶³ Asi 80% produkce oblasti bylo dále vyváženo do Ruské federace.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Důležitá byla také protekcionistická cenová politika ruských železnic.

¹⁵⁸ V letech 2001 až 2006 se procento kaliningradských výrobků na ruském trhu postupně zvyšovalo. U televizorů z 14,1% na 75%, u vysavačů 2,7% na 83,9%, u rybích konzerv z 25,5% na 33,5%, u masných konzerv z 16,6% na 19,25% apod. Viz příloha č. 2 ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА. WWW

http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitiie_kaliningrad.doc. cit. [2010-04-25].

¹⁵⁹ Údaje jsou převzaty ze stránek Ruské statistické služby. WWW: <http://www.gks.ru> . cit. [2010-04-26].

¹⁶⁰ V roce 2000 představovalo HDP na hlavu v Kaliningradské oblasti 24 308 rublů, celoruský průměr byl 39 532 rublů, v roce 2005 byl HDP na hlavu v oblasti 86 836 rublů, v Rusku však 126 014. Viz. *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php . cit. [2010-04-25].

¹⁶¹ Viz *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php . cit. [2010-04-25].

¹⁶² Srov. tamtéž.

¹⁶³ Srov. АБРАМОВ, В.Н. Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря, s 16.

¹⁶⁴ Srov. *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php. cit. [2010-04-25].

Rostl dovoz a vývoz, jasně však převažoval dovoz.¹⁶⁵ Nejvíce obchodních kontaktů měla Kaliningradská oblast s Polskem, Německem, Spojenými státy a Litvou. Nejvíce se z regionu do zahraničí vyvážely ropné, strojírenské a dřevařské produkty, dovážely se potraviny, bytová technika a chemické výrobky.¹⁶⁶

Na druhou stranu do oblasti přicházelo méně zahraničních investic, než se očekávalo.¹⁶⁷ Za jednu z příčin nižšího přítoku zahraničních investic je možné pokládat to, že mnohé společnosti raději pronikaly na ruský trh přes dceřinné společnosti působící v centrálních regionech.¹⁶⁸ Hlavními investory tak byly ruské společnosti. V oblasti se výrazněji než v Rusku rozvíjel malý a střední sektor. Podle kritéria koncentrace malého podnikání byla oblast na třetím místě po Moskvě a Petrohradu.¹⁶⁹

Průměrný měsíční plat se zvedl z 1750,4 rublů v roce 2000 na 6781,3 rublů v roce 2005. Přitom však stále nedosahoval ani ruského průměru, který byl v roce 2000 2223,4 rublů a v roce 2005 8554,4 rublů. Pod hranicí chudoby žilo v roce 2005 jen 21% obyvatel oproti přibližně 40% v roce 2002.¹⁷⁰

Negativní faktorem, který doprovázel jinak nadějný vývoj, byla stínová ekonomika, jejíž objem podle některých odhadů dosahoval 60-90% objemu oficiální ekonomiky oblasti. Přestože HDP oblasti rostl, kvůli stínové ekonomice klesaly reálné daňové příjmy a zvyšoval se oblastní deficit.¹⁷¹

¹⁶⁵ V roce 2006 představoval zahraniční obchodní obrát 8205,7 mln. USD, což bylo 3,7x více než v roce 2002. Export tvořil 2690,4 mln.USD (oproti roku 2002 vzrostl 4,9x. Import představoval 5515,3 mln. USD (oproti roku 2002 se zvětšil 3,3x. Srov. ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА. WWW: http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc. cit. [2010-04-25].

¹⁶⁶ ГОРОДИЛОВ А.А. а kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*, s. 334.

¹⁶⁷ Přesto byl v letech 1999 - 2004 ukazatel příchodu investic do oblasti mnohonásobně vyšší než ukazatel příchodu investic do RF celkem. Míra investic do základního kapitálu v roce 2004 představovala v oblasti hodnotu 510% oproti roku 1999, zatímco v RF jen 171%. КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - преодоление конфликтности*, s. 148.

¹⁶⁸ Srov. АБРАМОВ, В.Н. *Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря*. s. 22.

¹⁶⁹ Viz ФЕДЕРОВ, Г.М. *Знаете ли вы Калининградскую область*. Калининград! Изд-во РГУ им. Канта, 2006, s. 165. Podle údajů z roku 2005 připadalo na malé podnikatele 20% objemu průmyslové výroby oblasti, srov. *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php. cit. [2010-04-25].

¹⁷⁰ Srov. *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php (25.4.2010).

¹⁷¹ Srov. Из России с любовью. Калининград может уйти, не прощаясь?. *Новый Калининград* [online]. 1.3.2005, [cit. 2010-05-16].

3.1.2 Pohled na systém Zvláštní ekonomické zóny

Na výhody, které kaliningradským podnikům nabízel systém OEZ, hleděli s nelibostí výrobci z jiných ruských regionů. Vadilo jim, že jejich výrobky nemohly konkurovat kvalitativně a cenově produkci, která pocházela z Kaliningradské oblasti. Navrhovali proto např. omezení dovozu kaliningradských výrobků na ruský trh.¹⁷²

Genadij Fjodorov ale oponoval tím, že bylo lepší, pokud se výrobky kompletovaly v Kaliningradské oblasti z dovezených materiálů, než aby se přímo dovážely do Ruska ze zahraničí. Na trhu po nich navíc byla poptávka, teprve pokud by jiní výrobci vyráběli stejné zboží z domácích surovin, pak snad by se mohlo "importozameščenie" v Kaliningradské oblasti regulovat.¹⁷³

Režim Zvláštní ekonomické zóny měl mírně nadpoloviční podporu mezi kaliningradskými obyvateli. V průzkumu z roku 2004, který se ptal na případný budoucí budoucí status regionu, odpovědělo 50,5% respondentů, že oblast by měla zůstat součástí Ruska se statusem OEZ. Větší podporu měla OEZ v samotném Kaliningradu, přibližně 60,6% respondentů, zatímco na vesnici jen 24,5%. Vesnice nejvíce preferovala obyčejný status bez ekonomických výhod, což volilo 37,4% obyvatel, zatímco v samotném Kaliningradu tuto možnost podporovalo jen 17% obyvatel (v oblastním centru byly vyšší platy než na vesnici, a proto vesnice nehodnotila OEZ pro svoji existenci jako přínosnou).¹⁷⁴ Další průzkum ukázal, že největší podpoře se OEZ těšila u obyvatel věkové skupiny 24-30 let (64%), následované skupinou 41-50 let (55,2%) a 31-40 let (51,7%).¹⁷⁵ V jiném průzkumu z roku 2004, který hodnotil sociálně-ekonomickou situaci v Rusku a oblasti, většina obyvatel regionu označila současnou situaci oblasti za kritickou nebo katastrofickou - 55,9%, zatímco za normální ji považovalo jen 33,8%.¹⁷⁶ Můžeme konstatovat, že kaliningradští obyvatelé nepovažovali ekonomickou situaci zatím za ideální, ale východisko viděli v systému zvláštní ekonomické zóny.

¹⁷² ФЕДЕРОВ, Г.М. О совершенствовании управления социально-экономическим развитием Калининградской области. *Политика в XXI веке: вызовы и реалии*, 2004, 2, s. 105.

¹⁷³ Srov. tamtéž, 106.

¹⁷⁴ КЛЕМЕСШЕВ, А.П.; ФЕДЕРОВ, Г.М. Калининградский социум: По результатам социологических обследований 2001 - 2004 гг., s. 23.

¹⁷⁵ tamtéž, s. 24

¹⁷⁶ КЛЕМЕСШЕВ, А.П. *Российский эксклав - преодоление конфликтности*. s. 162.

Prezident Putin na zasedání Rady bezpečnosti v červenci 2001 ohledně Zvláštní ekonomické zóny uvedl: "OEZ v zásadě vytvářela jen krátkodobý ekonomický efekt, schopný zacelit jen nejaktuálnější problémy. Přitom se otázky vytvoření nové ekonomiky prakticky vůbec neřešily."¹⁷⁷ Putinova pozice by se dala vysvětlit tak, že forma OEZ z roku 1996 pomohla oblasti překonat krizi, následně ale byla potřeba vytvořit nový model OEZ.

Kritika vůči OEZ opět spočívala v tom, že oblast je na nípříliš závislá.¹⁷⁸ Jak však ukazuje teorie enkláv, většina enklávních a exklávních území, jejichž ekonomika se rozvíjí pozitivně, využívají různých výhod či úlev nebo se ekonomicky specializují. Mateřské státy také často velmi silně exklávní regiony dotují.

3.1.3 Omezení výhod OEZ v lednu 2001

Také po roce 2000 se oblast setkala s problémy, které ji trápily v 90. letech 20. století, když federální orgány rušily nebo měnily výhody SEZ a OEZ. Na konci prosince 2000 Státní celní výbor fakticky zrušil úlevy Zvláštní ekonomické zóny, když vydal nařízení, které v souladu s Daňovým kodexem RF určovalo, že celní orgány budou vybírat daň z přidané hodnoty ze všech výrobků dovážených a vyvážených do a z Kaliningradské oblasti (do té doby se DPH neplatilo). Tím byly výrazně omezeny výhody zvláštní ekonomické zóny, protože ceny výrobků kaliningradských producentů, ale i výrobků dovážených do oblasti výrazně vzrostly.¹⁷⁹ Ekonomická situace v regionu byla paralyzována. Poslanci oblastní dумы si stěžovali v dopise prezidentovi, že rozhodnutí výboru bude mít za následek "krach místních producentů vyrábějících pro ruský trh, výrazný růst nezaměstnanosti, ztrátu důvěry investorů, zdražení životních nákladů, diskreditaci nově zvolených představitelů, destabilizaci společensko-politické situace nebo růst separatistických nálad."¹⁸⁰ Situaci se začaly zabývat místní soudy.

¹⁷⁷ Citováno dle *Выступление Президента России В.В.Путина на заседании Совета Безопасности Российской Федерации 26 июля 2001 года, Москва, Кремль* [online]. 27.7.2001 [cit. 2010-05-16].

¹⁷⁸ Viz СМОРОДИНСКАЯ, В.Н. Калининград: Не будем упрощать. *AIKE* [online]. 22.1.2004, [cit. 2010-05-16]. a kapitola 2.1.3. této diplomové práce.

¹⁷⁹ Podle informací ruské *Независимé gazety* cena na pro Rusy typické potraviny jako pohanka a rýže stouply o 50 - 100%, ceny dovážených litevských uzenin až o 40% apod. Zvýšily se nájmy. Viz РЯБУШЕВ, Александр. Скачок цен в Калининграде. *Независимая газета*. 11.1.2001.

¹⁸⁰ Citováno dle Калининградская область. Депутаты областной думы требуют отставки первого заместителя председателя ГТК России.. *TKS.RU* [online]. 12.1.2001, 1, [cit. 2010-05-20].

Kaliningradský soud již v lednu nařízení pozastavil a 27. února 2001 ho ruská prokuratura zrušila jako nezákonné.

3.2 Federální program rozvoje oblasti

Kromě systému OEZ byl pro Kaliningradskou oblast vytvořen program rozvoje. První takový program, "Federální cílový program 'Rozvoj Zvláštní ekonomické zóny v letech 1998 - 2005' přijatý v roce 1997, však nebyl prakticky financován. Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2010" schválený 7. prosince 2001 se tak stal jeho náhradou.¹⁸¹ Jeho přijetí podpořila ruská Rada bezpečnosti 26. července 2001.

3.2.1 Cíle programu rozvoje oblasti do roku 2010

Federální program měl "vytvořit podmínky pro trvalý rozvoj Kaliningradské oblasti, který by byl srovnatelný s úrovní rozvoje sousedních zemí, a také vytvořit podmínky pro rozvoj výhodného investičního klimatu vedoucího ke sblížení Ruska a Evropské unie."¹⁸²

Program měl zabezpečit ruské geostrategické, federální a regionální zájmy. Mezi geostrategické zájmy Ruska v regionu, definované v tomto programu, patřil vznik transportního uzlu, zajištění plnohodnotného spojení s mateřskou zemí (stanovením železničních tarifů, které by byly stejně vysoké, jako kdyby vlak vůbec neopustil ruské území), kompenzace vyšších výdajů za nákladní tranzit, vybudování hlubokomořského nákladního přístavu v Baltijsku, zajištění lodního spojení mezi oblastí a Petrohradem, zapojení oblasti do transevropských silničních tahů), zabezpečení energetické bezpečnosti (stavba nové tepelné elektrárny, rekonstrukce plynovodu), zlepšení ekologické situace (účast v ekologických projektech EU). Oblast měla při svém rozvoji využívat své geografické polohy a blízkosti Evropské unie.

¹⁸¹ Realizace programu se účastnili Ministerstvo energetiky RF, Ministerstvo regionální rozvoje RF, Ministerstvo kultury RF, Ministerstvo zdravotního a sociálního rozvoje RF, Ministerstvo sportu a turistiky RF, Ministerstvo zemědělství RF, Federální agentura vzdělávání, Federální agentura silnic, Federální archivní agentura, Federální agentura spojů.

¹⁸² Citováno dle Федеральная целевая программа Развитие Калининградской области до 2010 года. WWW : <http://nadruva.ru/images/stories/files/001.zip>. [cit. 2010-04-25].

Celoruské zájmy oblasti představovala transformace místní ekonomiky na exportní (přes oblast by podle programu také mohl jít ruský vývoz, který dosud šel přes jiné, hlavně pobaltské státy) a zdokonalení režimu OEZ (zajistit jeho stabilitu i to, že nebude kolidovat s jinými ruskými zákony; tvorba nového zákona o OEZ). Program také doporučoval rozvíjet systém "importozameščenija", především v oblastech výroby automobilů a elektroniky. Dalšími body byly rozvoj telekomunikací a turistického sektoru.

Mezi regionální zájmy byly zařazeny rozvoj zemědělství, rybolovu, zpracovávání jantaru a rozvoj sociální sféry. Měla být zvyšována kvalita života formou budování nových obytných domů, zkvalitněním zdravotnictví, školství, zvýšením bezpečnosti, rozvojem kultury apod.¹⁸³

Program předpokládal zvýšení HDP na hlavu 2,4 krát oproti roku 2001, růst úrovně plateb do rozpočtu všech úrovní v oblasti 2,7 krát a ve federální rozpočet 3,8 krát. Mělo být také vytvořeno okolo 15 tis. pracovních míst a podpořen rozvoj výroby s velkou přidanou hodnotou.

Program také navrhoval celkové investice ve výši 93 mld. rublů (podle cen v roce 2001). Investiční prostředky měly jít z několika různých zdrojů. Federální centrum mělo vydělit z rozpočtu jen 8,41% částky, oblastní rozpočet 3,08%. Další finance pak měly jít ze společností a podniků působících v oblasti (22,2%), z bankovních úvěrů (7,24%), ze zahraničních úvěrů (14,15%) a z dalších zdrojů jako např. Gazprom či RAO JES (44,92%). Největší objem financí měl být směřován do zabezpečení geostrategických zájmů Ruska.¹⁸⁴

¹⁸³ Podle A. Klemeševa a G. Fjodorova je však nedostatkem programu, že není příliš koordinován s projekty Evropské unie v Baltském regionu. КЛЕМЕШЕВ А.П., ФЕДЕРОВ Г.М. Роль Калининградской области в российско-европейском экономическом сотрудничестве на Балтике. In *Россия и Европейский союз: прошлое, настоящее, будущее. Калининград*, 2006, s. 72-74.

¹⁸⁴ Geostrategické cíle mělo zabezpečit 42 projektů v celkové hodnotě 61,9 mld. rublů (66% z celkového objemu investic. Rozvoj oblasti jako transportního uzlu měl být podpořen 14,7 mld. rublů, energetické zabezpečení oblasti mělo přijít na 43,8 mld. rublů, zlepšení ekologie na 3,4 mld. rublů. Na celoruské zájmy mělo být vyčleněno 16,3 mld. rublů (17,5%) v celkem 59 projektech. Na rozvoj exportního potenciálu bylo vyčleněno 9,2 mld. rublů, na zlepšení fungování OEZ 0,3 mld. rublů, na rozvoj telekomunikací 4,4 mld. rublů, rozvoj turistiky 2,4 mld. rublů. Na regionální zájmy bylo vyčleněno ve 48 projektech 14,8 mld rublů (15,9%). Z toho na rozvoj zemědělství 3,5 mld. rublů, na rozvoj rybolovu 0,4 mld. rublů, na rozvoj sociální sféry 11,1 mld. rublů). Viz Федеральная целевая программа Развитие Калининградской области до 2010 года. WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/001.zip>. cit. 2010-04-25].

Program byl rozdělen do dvou etap, v letech 2002 - 2005 měly být "vyplněny ty projekty, nutné pro řešení nejaktuálnějších problémů v ekonomice a sociální sféře, vytvořen efektivní mechanismu fungování zvláštní ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti, včetně projektů, vytvářejících základy pro realizaci strategických směrů rozvoje oblasti."¹⁸⁵ V letech 2006 - 2010 měla být prodloužena realizace investičních a sociálních projektů upevňujících výsledky dosažené v první etapě programu.

3.2.2 Zhodnocení programu rozvoje

V prosinci 2008 byl schválen Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2014", kterým byl stávající program prodloužen. Nová verze programu rozvoje přinesla shrnutí výsledků první etapy rozvoje oblasti mezi lety 2002 - 2005. Podle původního předpokladu mělo být investováno 46,8 mld. rublů. Celkem bylo v tomto období proinvestováno jen 26,9 mld. rublů (což však je úspěch ve srovnání s původním programem rozvoje na léta 1998-2005). Největší část, celkem 83% investic mělo být pokryto z mimorozpočtových zdrojů. Jednalo se hlavně o investice do stavby tepelné elektrárny TEC-2, do ropného pole D-6 v Baltském moři a do projektů rozvíjejících podniky orientované na export a "importozameščení". Velká část programu, která byla financována ze státního a oblastního rozpočtu se soustředila na sociální a stavební programy - plynofikace, rozvoj lázeňství, modernizaci zemědělství, rekonstrukci kanalizace apod. Na tyto projekty přišlo z federálního rozpočtu 97,4% a z oblastního 99,1% plánovaných prostředků.¹⁸⁶ V letech 2006 a 2007 byly prostředky z federálního rozpočtu na nekomerční účely poskytnuty v plné míře, z oblastního rozpočtu bylo poskytnuto 89,6% předpokládaných investic a z mimorozpočtových zdrojů 81,1%.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Citováno dle ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА.. WWW: http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc [cit. 2010-04-26].

¹⁸⁶ Viz . Tamtéž. A. Klemešev doplňuje, že financování programu se sice neplnilo ve stanovené míře, ale alespoň federální rozpočet uvolňoval prakticky většinu slíbených prostředků. КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - преодоление конфликтности*, s. 158.

¹⁸⁷ Srov. Příloha č. 6 ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА. WWW :

První etapa programu rozvoje však byla víceméně splněna (aspoň co se týče závazků federálního centra). Ve Federálním cílovém programu "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2014" se píše: "Analýza efektivnosti realizace Programu umožňuje udělat závěr, že dané úkoly byly v zásadě zrealizovány.¹⁸⁸ Plánované práce na většině objektů Programu byly vykonávány v souladu se schváleným rozvrhem. V roce 2002 bylo investováno 21,4% předpokládaného objemu financí, v roce 2003 již 48,2% a v roce 2004 54,8%.¹⁸⁹ Podle základních ukazatelů, charakterizujících ekonomický rozvoj regionu (HDP, objem průmyslové výroby, množství vybraných daní apod.) bylo dosaženo pozitivního vývoje."¹⁹⁰

3.2.3 Cíle programu rozvoje oblasti do roku 2014

Cíle prodlouženého programu zůstaly prakticky stejné, ale zvýšily se předpokládané investice. Celkem by mělo být do roku 2014 proinvestováno 436,5 mld. rublů, z toho federální rozpočet měl přispět 56,8 mld. rublů, oblastní rozpočty měly uvolnit 12,4 mld. rublů a z ostatních zdrojů mělo přijít 367,3 mld. rublů. V letech 2008-2014 by se mělo profinancovat 33 investičních projektů, na kterých se nebude podílet federální rozpočet a 38 projektů, které budou financovány z ruského rozpočtu a společností Gazprom. Mezi hlavní projekty patří dostavba elektrárny TEC-2, stavba

http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc [cit. 2010-04-26].

¹⁸⁸ Zpráva, která hodnotila plnění programu v roce 2002, uvedla, že prostředky z rozpočtu byly využity např. na plynofikaci např. Laduškinu, Pinoněrského nebo Světlogorsku. Byly vyděleny peníze na stavbu jižního obchvatu Kaliningradu, na stavbu kanalizace v Baltijsku, Gurjevsku nebo Mamonově, byly postaveny ochranné hráze. Mimo to však zpráva ukazuje, že se příliš nepodařilo přilákat mimorozpočtové investice, ale i ministerstvo financí přerozdělovalo finance trochu neracionálně. V dalších letech pokračovala plynofikace měst oblastí, stavby silnic, ale také rekonstrukce rekreační infrastruktury ve Světlogorsku a Zelenogradsku. Investice programu šly do rekonstrukce nemocnic, nákupu nového lékařského zařízení. Byly nakupovány nové zemědělské stroje. Byla také postavena televizní věž v Kaliningradě, první blok tepelné elektrárny TEC-2, modernizováno letiště Chrabrovo, rekonstruován přístav. V roce 2004 šlo nejvíce prostředků právě na elektrárnu (73,61%), na rozvoj a uvedení v provoz ropného naleziště D-6 (9,71%). Byly rekonstruovány hraniční přechody, budovány přístavní terminály v Baltijsku. Bylo ale také rekonstruováno centrum Kaliningradu k příležitosti 750. let založení města. Celkem bylo v letech 2002 - 2005 uvedeno do provozu 59 objektů financovaných federálním programem. Viz *Социально-экономическое положение Калининградской области*. WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php [cit. 2010-04-26].

¹⁸⁹ Srov. tamtéž.

¹⁹⁰ Citováno dle ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА. WWW: http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc [cit. 2010-04-26].

plynovodu Minsk - Vilnius - Kaliningrad nebo otevření podzemního zásobníku na zemní plyn v roce 2011. Dále mají být investice opět vloženy do modernizace zdravotnictví, školství, ochrany životního prostředí, stavby nových bytů, rozvoje dopravní infrastruktury apod. Některé projekty byly a jsou zajišťovány specializovanými federálními či regionálními cílovými programy, např. "Modernizace dopravní sítě Ruska 2002 - 2010", "Kultura Ruska 2006 - 2010" nebo "Bydlení".

Cílem je další zvyšování investiční přitažlivosti regionu formou zlepšení ekologie a energetické samostatnosti. Program předpokládá každoroční růst HDP o 7% (v roce 2014 by mělo HDP oblasti dosáhnout 145,5% úrovně roku 2008). Podíl projektů financovaných programem by měl v HDP Kaliningradské oblasti tvořit asi 46%. Objem vybraných daní v oblasti by se měl do roku 2014 zdvojnásobit (na celkem 46 mld. rublů pro federální rozpočet a 34,2 mld. rublů pro oblastní rozpočet). V roce 2014 by měl průměrný plat představovat 23 525 rublů měsíčně.¹⁹¹ Dále program uvádí, že cílem je dosažení diverzifikace ekonomiky, zvýšení role zpracovatelského průmyslu, rozvoj služeb a odvětví s velkou přidanou hodnotou.

3.3. Regionální strategie rozvoje

Také Kaliningradská oblast přijala dokument, který nastiňoval směr jejího rozvoje. V květnu 2001 začala kaliningradská Oblastní дума projednávat a v dubnu 2003 přijala "Strategii sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti jako regionu spolupráce do roku 2010."

V mnoha směrech byla Strategie podobná Federálnímu cílovému programu. Stanovovala podobné cíle např. v energetické oblasti, rozvoji dopravní infrastruktury nebo podpoře společností orientujících se na export a "importozameščení". Chtěla

¹⁹¹ Dalšími ukazateli byly např. snížení počtu případů onemocnění tuberkulózou nebo standardizace učebních tříd pro 25 žáků (což znamenalo úpravu a přizpůsobování stávajících školních zařízení), zvýšení průměrné délky života na 73 let (v roce 2005 byla jen 61,5 roku), zvýšení průměrné bytové plochy na jednoho obyvatele na 26,9 metrů čtverečních (v roce 2005 bylo jen 20). Od roku 2010 by měla být oblast plně zásobena vlastní elektrickou energií. V roce 2014 by se mělo vyčistit až 53% odpadních vod, oproti 8% v roce 2005. Snížit se však má také úroveň nakaženosti tuberkulózou apod. Detailněji viz. ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014 ГОДА. WWW: http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc [cit. 2010-04-26].

přiblížit životní úroveň kaliningradských obyvatel úrovni sousedních států. Dále pak hovořila o zabezpečení dostatečného počtu pracovních míst, modernizaci školství, zmenšení rozdílů mezi sociálními vrstvami, zlepšení zdravotnictví apod.¹⁹²

Podle Strategie by se měla v budoucnu Kaliningradská oblast stát pozitivně se rozvíjícím regionem, který by využíval svého potenciálu (lidského, ekonomického, nerostného) pro celoruské a regionální zájmy. Oblast by měla představovat tzv. region spolupráce, přes který by mohly jiné ruské subjekty organizovat své mezinárodní ekonomické, politické a kulturní styky (např. s Leningradskou oblastí by Kaliningrad mohl spolupracovat v námořní dopravě, nerostně bohatým regionům by mohla Kaliningradská oblast nabídnout přepracování surovin a následný export do zahraničí apod.). Zároveň by Kaliningrad mohl přispět ke spolupráci Ruska a zemí SNS, především Běloruska. Země SNS by mohly přes oblast uskutečňovat svůj mezinárodní obchod.¹⁹³

Pro Rusko je vhodné, aby využilo geografickou polohu oblasti k přilákání nových technologií, využilo nemrznoucích přístavů, zapojilo oblast do mezinárodní dopravy a logistiky apod. Strategie proto navrhovala integrovat oblast do evropských dopravních koridorů, modernizovat silnice a železnice, vybudovat v Baltijsku hlubokomořský přístav.

Regionální zájmy podle ní jsou zvýšení životní úroveň obyvatelstva a nárůst průmyslové a zemědělské výroby. Oblast by měla v budoucnu orientovat svoji ekonomiku jak na ruský, tak zahraniční trh (měla by se rozvíjet tradiční strojírenská odvětví a mělo by dojít k přechodu např. od kompletace automobilů k jejich plné výrobě). Strategie žádala zlepšení zákona o O EZ, např. formou úlev na daních, zrušením systému kvót na dovoz některých produktů, garancí dlouhodobého zachování režimu O EZ a pokračováním v plnění Federálního cílového programu apod.

Oblast by měla sloužit také jako místo, kde by se zkoušely nové formy spolupráce a integrace Ruska a Evropské unie.¹⁹⁴ "Kaliningradská oblast, využívající

¹⁹² Стратегия социально-экономического развития Калининградской области как региона сотрудничества на период до 2010 года. WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/strategy.zip> [cit. 2010-05-05].

¹⁹³ Viz tamtéž.

¹⁹⁴ Při řešení tranzitní problematiky mezi Kaliningradskou oblastí a RF byly vyzkoušeny nové metody elektronického podání celního prohlášení, které se později začaly používat také na lotyšsko-ruské hranici.

výhod jakými jsou vhodná poloha, otevřenost ekonomiky a celní oddělenost, je ideální na roli ruské styčné plochy pro zkoušení nových mechanismů ekonomické a technické spolupráce Ruské federace a Evropské unie a technologie formování evropského ekonomického prostoru mezi Ruskem a EU v 21. století."¹⁹⁵ Strategie uváděla, že díky systému OEZ se oblast již stala teritoriem, kde se zkouší nové formy mezinárodní ekonomické spolupráce, integrační mechanismy nebo různé formy příhraniční spolupráce. Evropské společnosti by zde mohly zakládat své pobočky pro expanzi na ruský trh, zatímco ruské nebo běloruské společnosti by odtud mohly exportovat do EU. K tomu je ale např. potřeba zjednodušit vízový proces, zlepšit systém pohraničních kontrol, rozvíjet dopravní infrastrukturu apod.

Na přelomu let 2006 a 2007 byly v kaliningradské Oblastní dumě schváleny dva nové dokumenty, na kterých pracovaly jak oblastní, tak federální orgány. Byly to "Program sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti v letech 2007-2016" a "Strategie sociálně-ekonomického rozvoje oblasti na středně a dlouhodobou perspektivu".¹⁹⁶ Podle těchto dokumentů se má v oblasti nadále zvyšovat životní úroveň, která by byla srovnatelná se sousedními státy, rozvíjet konkurenceschopnost místní ekonomiky tak, aby se oblast mohla zapojit do baltského makroregionu (integrovat se do trhů baltského prostoru a trhů Evropské unie). Oblast by se také měla orientovat na ekonomickou spolupráci se sousedními státy. Nevýhody byly spatřovány v nejasnosti dlouhodobých vztahů Ruska a EU, role Kaliningradské oblasti v nich a tarifní politiky při obchodování se sousedními státy. Dalšími negativy mohl být nedostatek kvalifikované pracovní síly a systém středního a vysokého školství, který neodpovídal standardům evropského trhu práce.

¹⁹⁵ Citováno dle Стратегия социально-экономического развития Калининградской области как региона сотрудничества на период до 2010 года. WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/strategy.zip> [cit. 2010-05-05].

¹⁹⁶ Oba dokumenty je možné najít zde *Экономика Калининградской области* [online]. 2008 [cit. 2010-05-16].

3.4 Nová koncepce Zvláštní ekonomické zóny z roku 2006

3.4.1 Názory na změnu pravidel fungování oblasti

Přestože po roce 1998 fungovala Zvláštní ekonomická zóna poměrně dobře a přispívala k ekonomickému růstu oblasti, začalo se po roce 2000 diskutovat o případné změně federálního zákona o zvláštní ekonomické zóně. Principem nové OEZ měla být spíše orientace oblasti na export, jak také vyplývalo z Federálního cílového programu. Nový zákon měl lépe reflektovat situaci, která nastane po rozšíření Evropské unie. Zároveň panovaly obavy, že stará OEZ (zvláště svobodná celní zóna) neodpovídá pravidlům Světové obchodní organizace, do které chtělo Rusko vstoupit.

Odborníci pocházející z Kaliningradské oblasti však měli ze změny fungování zóny obavy a vyjadřovali se ke stávajícím pravidlům poměrně příznivě. A. Klemešev uvedl, že OEZ umožnila oblasti integrovat se do globální ekonomiky a zároveň zlepšit své postavení uvnitř ruského ekonomického prostoru.¹⁹⁷ "Oblast je široce začleněna do procesů teritoriálního rozdělení práce a mezinárodního obchodu, větší pozornost získaly mezistátní vztahy v sociálně-kulturní sféře a meziregionální spolupráce v jižní části Baltského regionu."¹⁹⁸ A. Klemešev dále uvedl: "Okamžitá realizace návrhu na změnu úlev ze svobodné celní zóny na daňové úlevy přivede do ztráty všechny firmy využívající importozmeščení. Jelikož produkce pro druhé ruské regiony nyní představuje více než polovinu průmyslové výroby regionu, zrušení současného ekonomického systému, přivede k hlubokému ekonomickému úpadku."¹⁹⁹

Odborníci z centra a některé federální instituce však "importozameščení" a systém fungování OEZ i po roce 1999 kritizovali. G. Fjodorov ve svém článku *O soveršenstvovanii upravlenix socialno-ekonomičeskim razvitiem Kaliningradskoj oblasti z roku 2004* uvedl, jak chtěli odpůrci OEZ změnit její fungování. Jedna skupina odpůrců (např. ministerstvo ekonomického rozvoje, finanční akademie vlády RF) chtěla místo "importozameščení" využívat daňových úlev pro rozvoj průmyslu a orientovat oblast na export. Tak také nakonec nová OEZ fungovala. Další skupina, kterou představovala již dříve zmiňovaná N. Smorodinskaja z Institutu ekonomiky Ruské

¹⁹⁷ КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - Преодоление конфликтности*. s. 175.

¹⁹⁸ Citováno dle tamtéž, s. 169.

¹⁹⁹ Citováno dle КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - Преодоление конфликтности*. s. 208.

akademie věd, chtěla oblast také orientovat exportně a rozvíjet ji za pomoci EU jako tzv. pilotní region spolupráce Ruska a EU.²⁰⁰

G. Fjodorov byl ale k oběma názorům skeptický; psal, že západní investoři by nejspíš příliš neinvestovali do regionu, který by mohl potenciálně konkurovat trhům, ze kterých pocházejí, velké šance nedával ani pilotnímu projektu.²⁰¹ G. Fjodorov navrhoval rozvíjet "importozameščení", protože oblast by se s růstem kvality místních výrobků mohla sama přeorientovat na export. Podobného názoru byl také A. Klemešev, který uvedl, že ve světě se většinou ze zvláštních ekonomických zón, které se původně orientovali na import (je jich ve světě málo, většina OEZ se orientuje od počátku na export), vývojem stávají exportní zóny a stejným směrem by se měla vydat také OEZ v Kaliningradské oblasti.²⁰²

3.4.2 Pravidla nové OEZ a debata vedoucí k jejímu přijetí

Federální zákon "O zvláštní ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti" byl přijat 10. ledna 2006 a začal platit 1. dubna 2006.²⁰³ Podle zákona se rezidentem nové OEZ může stát právnická osoba (registrovaná v Kaliningradské oblasti a založena v souladu s ruskými zákony), která během 3 let proinvestuje v oblasti 150 mil. rublů. Rezidenti zóny mají výrazné daňové úlevy, prvních 6 let neplatí daň z majetku, dalších 6 let platí daň z majetku jen ve výši 50%. Daň ze zisku se v prvních šesti letech nevybírá, v druhých šesti letech je snížena na 50%, ostatní daně se vybírají podle ruských zákonů. Rezidenti získávají jednodušším způsobem pozemky pro svůj projekt, nájem pozemků se nesmí za celou dobu trvání projektu zvýšit, na 5 let je rezident osvobozen od pozemkové daně. Zároveň mají představitelé zahraničních společností působících v oblasti zjednodušen vjezd do Kaliningradské oblasti. Rezidenti zóny nemusí povinně odprodávat zahraniční valuty státu. Rezidenti zóny však nesmí podnikat

²⁰⁰ Srov. ФЕДЕРОВ, Г.М. О совершенствовании управления социально-экономическим развитием Калининградской области . s.99.

²⁰¹ Srov. tamtéž, s.99.

²⁰² Viz КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - Преодоление конфликтогенности*. . 180.

²⁰³ Již v červenci 2005 byl přijat také federální zákon "O zvláštních ekonomických zónách v Ruské federace". V současné době v Rusku existuje okolo dvaceti různých zvláštních ekonomických zón.

v oblastech těžby ropy²⁰⁴ a plynu, výroby vodky a alkoholu nebo finančnictví. Nová OEZ byla vyhlášena na 25 let.²⁰⁵

Při přípravě nového zákona se již centrum vyhnulo tomu, aby naráz změnilo pravidla hry, jak se několikrát stalo v 90. letech 20. století. Proto byl na dobu deseti let zachován systém původní svobodné celní zóny pro podniky, které jejích výhod využívaly do přijetí zákona z roku 2006. Zachovat stávající pravidla bylo iniciativou oblastní administrativy.²⁰⁶ Místnímu hospodářství tím bylo umožněno postupně se adaptovat k novým podmínkám.

Přijetí zákona však předcházela dlouhá diskuse. Již v listopadu 2000 řekl předseda Severozápadního federálního okruhu Viktor Čerkesov, že kaliningradští představitelé nevyužili potenciálu OEZ.²⁰⁷ Přestože V. Čerkesov v březnu 2001 odmítal možnost změny zákona o OEZ v Kaliningradské oblasti, uvedl, že "vláda hledá nejlepší směry rozvoje oblasti, mezi kterými je i varianta exportní orientace rozvoje ekonomiky."²⁰⁸

Ruská Rada bezpečnosti však na svém zasedání 26. července 2001 nařídila, aby byl vypracován nový zákon o OEZ v Kaliningradské oblasti. Na rozdíl od zákona z roku 1996, který byl iniciativou politiků z Kaliningradské oblasti, byla nová verze připravována speciální komisí, kterou vedl prezidentův poradce Igor Šuvalov a připomínkovaly ji různá federální ministerstva a orgány. Proto se také jeho schválení protáhlo. Nejprve se předpokládalo, že by se projekt zákona mohl dostat do Státní dumy do 1. listopadu 2001. V říjnu 2002 se objevila informace, že zákon nezačne platit dříve, než v listopadu 2003.²⁰⁹ Zdržení při schvalování zákona odmítali představitelé

²⁰⁴ Georgij Boos si stěžoval, že tento bod neumožní přilákat do oblasti velkou investici do závodu na přepracování ropy. Investice by nesplnila kritéria pro zisk výhod OEZ. Srov. Законопроект о калининградской ОЭЗ делает невыгодным НПЗ. *Росбалт* [online]. 12.6.2005, [cit. 2010-05-20].

²⁰⁵ Viz. Федеральный закон Российской Федерации от 10 января 2006 г. N 16-ФЗ Об Особой экономической зоне в Калининградской области и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации. WWW: <http://www.rg.ru/2006/01/19/kaliningrad-dok.html> [cit. 2010-05-03].

²⁰⁶ Srov. Часть суши в океане равнодушна. *Новый Калининград* [online]. [cit. 2010-05-08].

²⁰⁷ Srov. Местные власти не смогли реализовать потенциал особой экономической зоны в Калининграде, считает полпред президента РФ. *Интерфакс*. 3.1.2000 .

²⁰⁸ Citováno dle tamtéž.

²⁰⁹ Srov. Новая редакция закона об Особой экономической зоне в Калининградской области будет принята не ранее ноября 2003. *Росбалт* [online]. 25.10.2002, [cit. 2010-05-13].

Kaliningradské oblasti, kteří žádali jeho co nejrychlejší přijetí.²¹⁰ Na federální úrovni kritizoval zdržení při schvalování zákona např. D. Rogozin.

Příprava nového zákona o O EZ měla podporu kaliningradské administrativy. Tehdejší gubernátor Vladimir Jegorov v únoru 2004 řekl, že "zákon je zaměřen na přilákání silného investičního kapitálu do regionu. Investoři budou disponovat významnými daňovými úlevami."²¹¹

Dlouho se diskutovalo o výši minimálních investic pro získání statusu rezidenta. Zprvu se uvažovalo, že investice budou muset být min. ve výši 300 mil. rublů (přibližně 10 mil. USD). Tato částka však byla příliš vysoká, nakonec se dospělo k částce 150 mil. rublů (5 mil. USD). Oblastní administrativa dokonce navrhovala minimální investice ve výši 3 mil. USD, aby výhod zóny mohlo využít co nejvíce společností. A. Klemešev výši minimálních investic pro získání statusu rezidenta kritizoval. Zóna totiž mohla přilákat jen velké investory, hlavně do odvětví jako strojírenství, zpracovávání nerostů, potravinářství, elektronika nebo dřevařství. Klemešev se proto přikláněl ke snížení limitů minimálních investic nutných pro získání výhod zóny, případně jen stanovení těch odvětví ekonomiky, kterým budou výhody nabídnuty.²¹² Také poslanec Oblastní dumy S. Ginzburg uvedl, že minimální výše investic pro získání úlev je příliš vysoká (v době, kdy toto řekl se ještě uvažovalo o 300 mil. rublů minimálních investic) a pro většinu podniků v Kaliningradské oblasti nedosažitelná.²¹³ N. Smorodinskaja uvedla, že i přes daňové úlevy oblast nezíská žádného investora globálních rozměrů, pokud se samotná ekonomika oblasti plně nezapojí do mezinárodní spolupráce (jinak by zůstala místem, kde se bude přepracovávat import ze Západu, což bude mít za následek neekonomický růst, ale stagnaci a případně ztrátu regionu). Smorodinskaja se dále obávala, že nová O EZ bude škodit malému podnikání.²¹⁴

²¹⁰ V červnu 2003 Dmitrij Rogozin řekl, že ministerstvo ekonomického rozvoje schválně zdržuje přijetí nového zákona o O EZ. Srov. Дмитрий Рогозин: Минэкономразвития РФ тормозит принятие новой редакции закона об ОЭЗ в Калининградской области. *Росбалт* [online]. 27.6.2003, [cit. 2010-05-13].

²¹¹ Citováno dle Закон об особой экономической зоне в Калининградской области будет внесен в Госдуму в 2004 году - губернатор Егоров. *Интерфакс*. 5.2.2004.

²¹² КЛЕМЕШЕВ, А.П. a kol. Концепция развития Калининградской области в условиях российско-европейского взаимодействия на Балтике. Аналитический доклад. *Регион сотрудничества*, 2004, 8, s. 70.

²¹³ Srov. БИРЮКОВ, Валерий. Калининграду дали 25 лет «особого режима». *Росбалт* [online]. [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/04/19/205242.html>>.

Sporným bodem mezi centrem a oblastí se stala ještě administrativa OEZ, resp. její předseda. V. Jegorov protestoval proti návrhu, ve kterém se měl ředitel OEZ stát federálním ministrem. Jegorov uváděl, že by tím v Kaliningradské oblasti vedle místní administrativy vznikla ještě jedna struktura státní moci. Nakonec bylo dohodnuto, že ředitelem zóny se stane osoba vybraná gubernátorem Kaliningradské oblasti se souhlasem federální vlády.

Kaliningradská oblast s návrhem zákona vyslovila souhlas prostřednictvím gubernátora Jegorova v březnu 2005. Ruská vláda přijala návrh zákona v dubnu 2005. Avšak nový gubernátor Georgij Boos se obával, že kvůli daňovým úlevám bude oblastní rozpočet přicházet o značnou část svých příjmů (stejně znepokojení vyjadřoval také jeho předchůdce V. Jegorov a neúspěšně se o tom snažil přesvědčit ministerstvo financí a hospodářského rozvoje). Boos odhadoval ztráty až na 3 mld. rublů.²¹⁵ Nakonec byl problém vyřešen. Boos oznámil v prosinci 2005, že se dohodl s ministerstvem financí, které přislíbilo kompenzovat ztráty případnými dalšími finančními přesuny určenými na rozvoj infrastruktury a sociálních potřeb.²¹⁶ Zákon byl nakonec 10. ledna 2006 schválen a začal platit 1. dubna 2006.

3.5 Zhodnocení současné ekonomické situace

Podle údajů z roku 2008 v oblasti ještě stále převažoval import nad exportem, celková hodnota obratu zahraničního obchodu byla 11207,4 mil. USD, ale export představoval jen 1323 mil. USD, zatímco import byl celých 9884,4 mil. USD. Nejvíce dovozu přicházelo z Číny (13,8%), Německa (13,9%), Jižní Korea (10,9%), Polsko (7,9%) a USA (6,2%), export byl orientován hlavně na Litvu (21,9%), Maltu (10%), Německo (13,6%), Polsko (9,1%) a Lotyšsko (4,6%).²¹⁷

²¹⁴ Srov. Закон об ОЭЗ не вписывает Калининград в экономические реалии XXI века. *Росбалт* [online]. 3.2.2006, [cit. 2010-05-13].

²¹⁵ Srov. Боос считает, что существующий проект закона об ОЭЗ в Калининградской области не решит проблем в регионе. *Интерфакс*. 9.9.2006 .

²¹⁶ Боос: Новый закон об ОЭЗ дает «зеленый свет» инвестициям. *Росбалт* [online]. 15.12.2005 [cit. 2010-04-25].

²¹⁷ Z kaliningradského zboží se vyváží hlavně potraviny (27%), strojírenské výrobky (24%), chemické výrobky (12%). Hlavní složky zboží dováženého do Kaliningradu představují strojírenské výrobky (58%), potravinářské výrobky (20%), kovy a výrobky z kovů (5%), výrobky chemického průmyslu (5%).

Celkové investice do základního kapitálu v roce 2008 představovaly 67 mld. ruských rublů, což je o 27,1% více než v roce 2007 (nejvíce investic směřovalo do potravinářství a strojírenství).²¹⁸ Zahraniční investice v roce 2008 do Kaliningradské oblasti představovaly 376 mil. USD, což bylo o 25,8% více než v roce 2007. Přímé investice měly hodnotu 160,3 mil. USD (99,4% úrovně roku 2007). Hlavními investory byly Kypr (21,1%, jedná se o hlavně o investice ruských společností zde sídlících), USA (20,4%), Polsko (19,2%) a Dánsko (11,1%)²¹⁹

Ekonomická situace Kaliningradské oblasti se po roce 2000 razantně zlepšila. HDP i průměrný plat se velmi přiblížil ruskému průměru. V roce 2000 odpovídal kaliningradský HDP na hlavu 61,5% ruského průměru, v roce 2008 už odpovídal 80,1%. Průměrný příjem byl v roce 2008 15 420 rublů (tento údaj v podstatě odpovídal také předpokladům Federálního cílového programu rozvoje oblasti), zatímco ruský průměr byl 17 290 rublů (plat v Kaliningradské oblasti představoval tedy 89,2% ruského průměru, v roce 2000 představoval 78,7%). Podle těchto ukazatelů se oblast přiblížila celoruskému průměru.²²⁰ Trochu vyšší než v celoruském průměru však byly ceny, Základní spotřebitelský košík stál v roce 2008 v Kaliningradské oblasti 2058 rublů, zatímco celoruský průměr byl 1880 rublů. Mírně levnější však byly ceny bytových prostor.²²¹ Oblast však stále nedosahovala úrovně sousedních států. HDP sousedních států stále převyšoval celoruský průměr. V roce 2006 byla úroveň registrované nezaměstnanosti oficiálně 1,4%, reálně 4,4%. Reálné příjmy tvořily 97% úrovně z roku 1990. Obyvatelé oblasti však měli stále nižší příjmy než v Rusku a byly zde vyšší ceny.²²²

Nová forma Zvláštní ekonomické zóny se také rozvíjí úspěšně. V červnu 2006 kaliningradské ministerstvo ekonomického rozvoje uvedlo, že prvních šest rezidentů zóny plánuje investovat asi 5 mld. rublů.²²³ K 30. říjnu 2009 měla zvláštní ekonomická

²¹⁸ Investice do dopravy a dopravních prostředků byly v roce 2008 27,3 mld. rublů, do stavebnictví (kromě obytných domů) 26,1 mld. rublů, do bydlení 12,4 mld. rublů. Na další investice 1,2 mld. rublů.

²¹⁹ Údaje převzaty z *Калининградская область* [online]. [cit. 2010-04-20]. Сенаторский клуб. Dostupné z WWW: <http://www.smsr-senclub.ru/region/index.php?SECTION_ID=348&ELEMENT_ID=2050>.

²²⁰ Údaje jsou převzaty ze stránek Ruské statistické služby. WWW: <http://www.gks.ru> [cit. 2010-04-26].

²²¹ viz tamtéž

zóna v Kaliningradské oblasti 69 rezidentů, jejichž celkové investice představovali 32, 418 mld. rublů.²²⁴

Podle hodnocení ruské Revizní komory z konce roku 2009 měla nová forma OEZ na vývoj oblastní ekonomiky příznivý vliv. Investice společností a organizací působících v oblasti do základních fondů představovaly v letech 2006-2008 celkem 149,7 mld. rublů. Hodnota produkce společností využívajících systém OEZ byla v roce 2006 jen 295,8 mil. rublů, v roce 2008 však stoupla na 20,1 mld. rublů.²²⁵

3.6 Kaliningradská oblast a Evropská unie

Pro Kaliningradskou oblast je důležitá spolupráce s Evropskou unií.²²⁶ Přestože role Evropské unie není v této práci stěžejní, je nutné alespoň částečně faktor EU osvětlit. Evropská unie chápe Kaliningradskou oblast jako neoddělitelnou součást Ruska. Unie spolupracuje na ekonomickém rozvoji Kaliningradské oblasti. Oblast se již zúčastnila mnoha projektů EU - dostávala dotace z programu unie TACIS, byla zařazena do programu Northern Dimension, účastnila se projektu euroregionů. EU také financovala různé projekty v Kaliningradské oblasti. Většinou se jednalo o ekologické projekty a modernizaci hraničních přechodů.²²⁷ Severské země a Německo v Kaliningradské oblasti rozvíjely své vlastní projekty.

Rusko a Kaliningradská oblast chtěly, aby mezi EU a RF byla uzavřena smlouva, která by řešila problematiku exklávního postavení Kaliningradské oblasti v

²²² Viz ФЕДЕРОВ, Г.М. *Социально-экономическое развитие Калининградской области*. Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2008, s. 77.

²²³ Объем заявленных инвестиций первых 6 резидентов ОЭЗ Калининградской области составляет около 5 млрд. руб. *Интерфакс*. 20.6.2006.

²²⁴ Mezi největší investory patří ZAO 'Sodružestvo Soja', která staví závod na zpracovávání olejových plodin a jejíž investice jsou 6419,482 mil. rublů, dále pak ZAO 'Alko-Nafta' vyrábějící plastové výrobky, hodnota investic této společnosti je 2059,4 mil. rublů. Dalším v pořadí je ZAO 'Balt Nafta', která se specializuje na stavbu terminálu pro skladování ropy v hodnotě 1 424 mil. rublů. OOO 'Sojuz-TTM' staví závod na spracovávání oleje a hodlá proinvestovat 1 320 mil. rublů. Pro celový seznam investorů viz. Seznam rezidentů Zvláštní ekonomické zóny k 30.10.2009. WWW: <http://www2.gov39.ru/index.php?action=oezreziden> (15.5.2010).

²²⁵ srov. Situaci ve zvláštních ekonomických zónách v Kaliningradě a Magadanu posoudila ruská revizní komora. *Irucz.ru* [online]. 28.11.2009, cit. 2010-04-26].

²²⁶ Evropská unie hledí na Kaliningradskou oblast spíše negativně, pokládá ji za černou díru na peníze, zdroj nelegální migrace apod.

²²⁷ Např. v březnu 2003 Evropská unie schválila program ve výši 25 mil. euro na podporu Federálního cílového programu 'Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2010.' Investice měly jít např. do rozvoje administrativy oblasti, zlepšení zdravotnictví, školství a podpory příhraniční spolupráce.

souvislosti s rozšiřováním EU. Zmiňovala se o tom jak "Strategie sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti jako regionu spolupráce", tak také Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2010."²²⁸ Evropská unie však o podepsání rámcové dohody týkající se Kaliningradské oblasti spíše zájem neprojevovala, raději uzavírala smlouvy týkající se řešení jednotlivých problémů.²²⁹ Nejznámějším příkladem byla dohoda o tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem a vyřešení problematiky celních procedur při transportu zboží mezi Ruskem a vlastní Kaliningradskou oblastí.

Jak ale uvedl A. Klemešev, ani Rusko příliš netlačí na vytvoření společného rusko-evropského přístupu ke Kaliningradu. "Je nutné podotknout, že ruské federální centrum uspokojuje současný formát spolupráce. Ve výsledku Rusko i Evropská unie, místo toho aby řešily problémy Kaliningradské oblasti v celku, k nim přistupují, tak jak přichází, často opožděně, a prodlužují krizové situace."²³⁰

V Rusku byly také populární návrhy, že by se Kaliningradská oblast stala regionem spolupráce nebo tzv. pilotním regionem vztahů Ruska a Evropské unie.²³¹ Mělo jít o formu spolupráce Ruska a Evropské unie na rozvoji Kaliningradské oblasti. O tom, že by se oblast měla stát regionem spolupráce Ruska a EU mluvil také V. Putin v červnu 2003.²³² Přes Kaliningradskou oblast by mohly do Ruska směřovat nové

²²⁸ Dále se o rámcově smlouvě zmiňoval např. ФЕДЕРОВ, Г.М. *Социально-экономическое развитие Калининградской области.*, s. 108.

²²⁹ Ale např. nu summitu EU-Rusko v Haagu se předpokládalo vytvoření skupiny, která by zkoumala problematiku Kaliningradské oblasti.

²³⁰ Citováno dle КЛЕМЕШЕВ, А.П. a kol. Концепция развития Калининградской области в условиях российско-европейского взаимодействия на Балтике. Аналитический доклад. s. 48

²³¹ Např. АБРАМОВ, В.Н. *Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря.* s. 23. Abramov však upozorňuje, že Rusko nesmí o regionu spolupráce jen mluvit, ale vytvářet pro něj vhodné struktury. КЛЕМЕШЕВ А.П., ФЕДЕРОВ, Г.М. Роль Калининградской области в российско-европейском экономическом сотрудничестве на Балтике. s. 84. СМОРОДИНСКАЯ, Н. *Калининградский эксклав - перспективы трансформации в плотный регион.* Москва, 2001, s. 31-39. Smorodinskaja uvedla že pilotní program předpokládá společné řízení ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti. Prostřednictvím Kaliningradské oblasti by se Rusko přiblížilo evropským standardům. Poslanec S. Gizburg také podporoval ideu pilotního programu. Problematické otázky oblasti jako např. tranzit, pohraniční styk, bezvívový styk apod. by pak řešili společně Rusko a Evropská unie. Viz. БИРЮКОВ, Валерий. Калининграду дали 25 лет «особого режима». *Росбалт* [online] Gorodilov uvedl, že Rusko a EU by se měly podílet na společném rozvoji Kaliningradské oblasti. EU by mohla získat kompetence v otázkách ekonomiky, dopravy, cel a financí, ale Rusko by se muselo vzdát části své jurisdikce. ГОРОДИЛОВ А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз.* s. 71.

²³² Калининград должен стать регионом сотрудничества России и Евросоюза, считает Владимир Путин. *Росбалт* [online]. 27.6.2003, [cit. 2010-05-140].

technologie, mohly by se na ní zkusit nové metody spolupráce Evropské unie a Ruska, přes Kaliningradskou oblast by Rusko mohlo přijímat evropské standardy apod. Kaliningradská oblast by tímto způsobem mohla napomoci vzájemné ekonomické integraci EU a Ruska a vytvoření jednotného ekonomického prostoru, mohla by se stát předobrazem vztahů mezi Ruskem a Evropskou unií (ekonomické spolupráci může napomoci O EZ).²³³ Kaliningradská oblast by se tak lépe zapojila do mezinárodní spolupráce, což by pozitivně přispělo jejímu rozvoji, jak navrhovala N. Smorodinskaja.

Kaliningradská oblast by také měla najít své místo v tzv. čtyřech společných prostorech Ruska a EU, přijatých na summitu v Petrohradu v roce 2003. Jedná se o společný ekonomický prostor, společný prostor svobody, bezpečnosti a soudnictví, společný prostor vnější bezpečnosti a společný prostor pro vědu, výzkum, vzdělání a kulturu.

Objevovaly se názory, že Evropská unie by měla pro Kaliningradskou oblast přijmout zvláštní obchodní pravidla. Avšak očekávat něco takového (např. zónu volného obchodu) je nepravděpodobné. Způsobovalo by to politické a právní problémy, navíc Rusko by oblasti nedalo příslušnou míru autonomie.²³⁴ Extrémním návrhem, který by nemohl být nikdy schválen, byla společná rusko-evropská ekonomická správa oblasti, při které by se Rusko vzdalo části svých ekonomických pravomocí nad oblastí. Evropská unie také navrhovala na jaře 2009 zapojení oblasti do programu Východní partnerství.

²³³ Калининград — прообраз будущих отношений России и Европы, считают в Совете безопасности РФ. *Росбалт* [online]. 10.7.2003, a, [cit. 2010-05-14].

²³⁴ Viz КЛЕМЕШЕВ, А.П. а kol. Концепция развития Калининградской области в условиях российско-европейского взаимодействия на Балтике. Аналитический доклад, s. 43

4. Otázka postavení Kaliningradské oblasti jako subjektu Ruské federace po roce 2000

4.1 Zahraniční názory na postavení Kaliningradské oblasti

Jak jsme si ukázali, někteří zahraniční politici v 90. letech 20. století občas zpochybňovali příslušnost Kaliningradské oblasti k Rusku. V námi zkoumaném období však již tyto projevy byly velmi sporadické.

4.1.1 Litva

V roce 2002 byla publikována práce jednoho z litevských premiérů Andriuse Kubiliuse (premiérem byl v letech 1999 a 2000 a znovu od roku 2008), která se týkala možného rozvoje Litvy v letech 2010-2020.²³⁵ Kubilius se ve své práci zabýval také vývojem v sousedním Rusku. V jednom z možných scénářů předpokládal, že se Rusko bude snažit si zachovat velmocenské postavení, které však nebude podloženo hospodářským růstem. Tím dojde ke vzniku autoritativního režimu, k růstu napětí mezi Ruskem a Západem a zhoršení ekonomické situace, což povede k "oddělení Kaliningradské oblasti, Kavkazu a Běloruska." Druhý možný scénář A. Kubiliuse předpokládal posílení demokracie v Rusku a růst prosperity Kaliningradské oblasti díky existenci Zvláštní ekonomické zóny.²³⁶

V průzkumu veřejného mínění v Litvě z roku 2002, který se ptal na budoucnost Kaliningradské oblasti, odpovědělo jen 38% dotázaných, že oblast zůstane součástí Ruské federace. Připojení oblasti k Litvě podpořilo 18% respondentů, zvláštní statusu v rámci EU také 18% a nezávislost oblasti 10%.²³⁷ Litva však žádné nároky na Kaliningradskou oblast nevyjádřila.

²³⁵ V roce 2002 Otevřený fond Litvy navrhl předním litevským politikům a politologům zamyslet se nad možnými scénáři vývoje Litvy v druhém desetiletí 21. století.

²³⁶ Viz. Práce A. Kubiliuse. Viz.

WWW:<<http://snap.archivum.ws/dspace/bitstream/10039/6773/7/Report+-+Lithuanian+Future+Scenarios+-+in+English.pdf>> [cit. 2009-11-05].

4.1.2 Německo

V Německu se občas objevily hlasy navrhuující změnu postavení Kaliningradské oblasti. V květnu 2002 poslanec Spolkového sněmu za CDU A. Schockenhoff chtěl, aby se Kaliningradská oblast účastnila rozšíření EU na východ.²³⁸ V říjnu 2004 opozice z CDU/CSU v německém Bundestagu přišla s iniciativou vytvořit společný rusko-polsko-litevský euroregion na teritoriu bývalého Východního Pruska, který by se jmenoval Prussia (celkem iniciativu podpořilo 71 poslanců za CDU/CSU). Iniciativa nepřímo narážela na odsun ruské armády tím, že si kladla otázku "jak moc extenzivní vojenské využívání Königsberské oblasti brání rozvoji její ekonomiky?" Iniciativa podle slov svých tvůrců neměla žádné revanšistické cíle, snažila se jen pobídnout německou vládu, aby věnovala regionu větší pozornost. Ruská média se však ptala, do jaké míry měl být nový útvar oddělen od států, z jejichž teritorií by byl vytvořen a protestovala proti pojmenování oblasti jako Königsberská.²³⁹

Spíše fikcí se jevílo to, že by Rusko mohlo Kaliningradskou oblast samo předat Německu. V lednu 2001 se objevily informace o tom, že ruský prezident V. Putin a německý kancléř G. Schröder jednali o otázce ruských dluhů, přičemž se prý uvažovalo o tom, že by Rusko mohlo za umazání dluhů vrátit Kaliningradskou oblast Německu, resp. předat Německu alespoň hospodářské řízení oblast. Rusko, stejně jako Německo však tuto informaci dementovaly. Artur Kuzněcov z ruského Ministerstva zahraničí však v rozhovoru pro deník *Izvestija* řekl, že případný návrh na zvýšení německého ekonomického vlivu v Kaliningradské oblasti výměnou za umazání dluhů ruská vláda prostuduje. Bývalý gubernátor Juriji Matočkinovi uvedl, že podobná nabídka by se neměla odmítat.²⁴⁰

²³⁷ Viz 18% литовцев хотят, чтобы Калининградская область стала частью Литвы. *Росбалт* [online]. 12.10.2002, [cit. 2010-05-02].

²³⁸ Srov. ВОРОНОВ, К. Калининградская область во взаимоотношениях России с ЕС: медленный дрейф. *Мировая политика и международные отношения.*, 2005, 3, s. 44.

²³⁹ Srov. ПЕТРОВСКАЯ, Юлия; ГРИГОРЬЕВ, Евгений . Не­мец­кий рейхстаг хочет вернуть "Кенигсбергскую область". *Независимая газета*. 15.10.2004.

²⁴⁰ Srov. KARABESHIN, Leonid. WELLMAN, Christian. *Russian Domestic Debate on Kaliningrad*. Münster: LIT Verlag, 2004, s. 20.

4.2 Separatismus

V souvislosti s Kaliningradskou oblastí existují obavy, že by se region mohl od Ruska sám oddělit. Obava ze separatismu regionu panovala spíše v ruském centru. Pokud se objevily požadavky na nějakou formu zvláštního zacházení, postavení apod., byly pokládány za projevy separatismu. A. Gorodilov uvedl, že za separatisty jsou pokládáni všichni, kdo nesouhlasí s přístupem centra vůči Kaliningradské oblasti, ani s politikou místních promoskevských politiků.²⁴¹ Obavy z propagace "separatismu" mohly vést také k tomu, jak uvádí P. Hotlom a S. Berger, že přípravy oslav 750. výročí založení Královce řídila společnost z Petrohradu a ne Kaliningradu.²⁴²

4.2.1 Názory na případný vznik separatistických nálad

Kaliningradský právník a odborník na problematiku oblasti A. Gorodilov spojoval možnost vzniku separatismu se zhoršenou ekonomickou situací. Tvrdil, že kdyby v Kaliningradské oblasti přetrvávala špatná ekonomická situace (ve srovnání se sousedními státy), mohli by obyvatelé oblasti hledat východisko v secesi od Ruska. Rusko by bylo viněno z toho, že životní úroveň v Kaliningradské oblasti je nižší než v sousedních státech²⁴³

Také člen kaliningradské oblastní dумы Solomon Ginzburg uvedl v prosinci 2009, že v Kaliningradské oblasti neexistují případy klasického separatismu, separatismus však může vzniknout působením ekonomických a sociálních důsledků. "Vždy, když federální centrum nebere v úvahu zvláštnosti kaliningradského regionu, 'měří ho podle stejného metru' jako jiné subjekty federace, zaznamenávají sociologové růst autonomistických nálad z obvyklých 5-6% na 20-22%." Jako příčiny případného

²⁴¹ Viz ГОРОДИЛОВ А. А. *XXI век: Интерграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 367-369.

²⁴² HOLTOM, Paul.; BERGER Stefan. Locating Kaliningrad and Königsberg in Russian and German Collective Identity Discourses and Political Symbolism in the 750th Anniversary Celebrations of 2005. s. 20. Federálně řízené oslavy pak spíše než historii města zdůrazňovali jeho příslušnost k Rusku.

²⁴³ Srov. ГОРОДИЛОВ А. А. *XXI век: Интерграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. Na podobou možnost upozorňoval také gubernátor V. Jegorov. Srov. ЯСЯКЕВИЧ, А. *Калининградская область перед лицом расширения Европейского союза на восток. Избранные вопросы.*, s. 313.

separatismu uvádí Ginzburg např. vyšší životní úroveň v sousedních státech, neochotu centra brát v úvahu kaliningradské zvláštnosti nebo velké sociální rozdíly mezi obyvateli oblasti a nerovnost v přístupu ke kvalitnímu vzdělání. Za prostředek proti separatismu pokládal Ginzburg růst životní úrovně a systém adekvátních federálních a regionálních zákonů, které by braly v potaz zvláštní postavení Kaliningradské oblasti.²⁴⁴

Avšak je nutné připomenout, že Vinokurovova teorie enkláv nevidí v ekonomické situaci prvotní příčinu případného oddělení se od mateřského státu (snad jen v případě, že etnicky se enkláva od mateřské země liší). Pokud je enkláva/exkláva obydlena stejným národem, jako mateřský stát, má tendenci zůstat součástí mateřského státu.

4.2.2 Separatistické nálady mezi obyvatelstvem

Průzkum veřejného mínění, který byl proveden mezi obyvateli Kaliningradské oblasti v roce 2004, ukazuje, že sice tendence oddělit se od Ruska v oblasti existují, jsou však nízké. Jen 6,7% obyvatel se vyslovilo pro vznik nezávislého státu, 6% obyvatel žádalo, aby se oblast dostala pod společnou kontrolu více států, 3,7% respondentů zvolilo návrat oblasti Německu. Celkem bylo pro oddělení oblasti od Ruska jen 16,4% obyvatel (oddělení od Ruska podporovaly nejvíce obyvatelé malých měst). Největší podporu v průzkumu získala varianta oblasti v rámci Ruské federace se statutem Zvláštní ekonomické zóny, kterou podporovalo 50,5% dotázaných. Poslední možnost, obyčejnou oblast v rámci RF zvolilo 21,9% účastníků průzkumu (tuto variantu nejvíce podporovala vesnice). Celkem se pro zachování oblasti v rámci Ruské federace vyslovilo 72,4% obyvatel. Zbýlých 11,2% respondentů se nedokázalo rozhodnout.²⁴⁵

Podle věkových kategorií měla secese největší podporu u obyvatel ve věku do 23 let, nezávislý stát podporovalo 13,6% a oblast ve společné správě více zemí 12,5%. U

²⁴⁴ Srov. ГИНЗБУРГ, Соломон. Угрозы сепаратизма нет . *Независимая газета* [online]. 22.12.2009, [cit. 2010-05-01].

²⁴⁵ Viz. КЛЕМЕСШЕВ, А.П. ФЕДЕРОВ Г.М. Калининградский социум - по результатам социологических обследований. s. 23.

ostatních věkových kategorií se podpora oddělení oblasti pohybovala poměrně stabilně přibližně okolo 8-12%.²⁴⁶

V jednom z interview pro noviny *Nězavisimaja gazeta* tehdejší gubernátor Vladimir Jegorov uvedl: "Kaliningrad byl, je a zůstane ruským."²⁴⁷ V jiném rozhovoru Jegorov řekl: "Co se týče separatismu, mluví o něm spíše lidé, kteří mají jen slabé povědomí o oblasti a Kaliningradcích. Podle výsledků posledních průzkumů však 94% obyvatel oblasti pokládá sebe za obyvatele Ruska, ochránce zájmu země na jejích západních hranicích. Takže vlastenců je zde více, než v jakémkoliv jiném ruském regionu."²⁴⁸ Přestože je toto tvrzení pravděpodobně přehnané, ukazuje alespoň na to, že v Kaliningradské oblasti nebyly zastoupeny výrazné separatistické tendence.²⁴⁹

4.2.3 Baltská republikánská strana

V samotné oblasti secesionistické či separatistické síly prakticky neexistovaly. Jediným významnějším příkladem, který se k separatismu přibližuje, by mohla být Baltská republikánská strana (byla založena v roce 1992). Strana nebyla přímo separatistickou, ale žádala mnohem více nezávislost na federálním centru, a proto byla ze separatismu obviňována. V roce 2001 uvedl její předseda Sergej Pasko v rozhovoru pro *Nězavisimou gazetu*, že cílem strany je vytvořit z Kaliningradské oblasti Baltskou republiku, která by byla asociována s Ruskem a zároveň by se ekonomicky integrovala s

²⁴⁶ Viz. tamtéž, s. 24. Podle průzkumu z roku 2002, o kterém psal list *Kommersant* bylo pro separaci regionu dokonce 60% respondentů mladších 28 let. Srov. СМИРНОВ, Константин. Детская болезнь сепаратизма. *Коммерсантъ* [online]. 18.3.2002, [cit. 2010-05-01]. Mladí kaliningradští obyvatelé často navštěvovali sousední země a většina z nich nikdy nebyla ve vlastním Rusku. Povědomí o Rusku se centrum snažilo zvyšovat alespoň speciální výukou na školách nebo programem "Děti Rossii edut v Rossiju".

²⁴⁷ Citováno dle РЯБУШЕВ, Александр. Владимир Егоров: "Калининград был, есть и будет российским". *Независимая газета*. 20.3.2001 .

²⁴⁸ Citováno dle РЯБУШЕВ, Александр. Владимир Егоров: Патриотов у нас больше, чем в другом любом регионе. *Независимая газета*. 2.6.2005.

²⁴⁹ Zajímavý příměr ke kaliningradskému separatismu použil politolog V. Abramov, který ho přirovnal k sněžnému muži: "Jedni tvrdí, že ho viděli, jiní - že ho neviděli a že ani neexistuje." Abramov uvedl, že etnický separatismus v oblasti ani existovat nemůže, protože obyvatelé jsou Rusové. Srov. Политолог Абрамов: Главный рассадник сепаратизма в Калининградской области – таможенная служба. *Kaliningrad.ru* [online]. 7.4.2010, [cit. 2010-05-20].

Evropskou unií. Pasko v rozhovoru mimo jiné řekl: "Chceme, aby každý Kaliningradec mohl mít v roce 2003 dvě občanství - ruské a evropské, aby lidé nežili hůře než Poláci nebo Litevci."²⁵⁰ Baltská republikánská strana předpokládala, že oblast se o sebe dokáže postarat lépe, než se o ní stará Rusko. Pro Baltskou republiku připravila dokonce ústavu.²⁵¹ Na podzim 2002 plánovala uspořádat referendum o budoucí podobě oblasti. K referendu však nakonec nedošlo, samotná strana měla jen asi 650 členů a případně referendum by podporovalo přibližně jen 10-11% obyvatel oblasti a 7 ze 32 oblastních poslanců (v roce 2002).²⁵² Strana nikdy nezískala velkou popularitu. Činnost strany byla ukončena přijetím Federálního zákona "O politických stranách", který nařizoval, aby každá ruská politická strana měla pobočky alespoň v 50% ruských subjektů.²⁵³ V únoru 2005 bylo založeno Kaliningradské regionální společenské hnutí 'Republika' (v čele stál opět S. Pasko), které žádalo přiznání oblasti statusu republiky.²⁵⁴

4.3 Změna postavení oblasti v rámci Ruska

V námi zkoumaném období se často hovořilo o tom, že by Rusko mělo nějakým způsobem komplexně vyřešit problematiku Kaliningradské oblasti. Různí politici a odborníci volali po přidání oblasti zvláštního statusu nebo úpravě vztahů mezi centem a oblast (např. přijetím speciálního zákona), čímž by se vyřešily jak ekonomické, tak politické otázky, se kterými se subjekt potýká.²⁵⁵ Gorodilov uvedl, že k tomu, aby

²⁵⁰ Citováno dle РЯБУШЕВ, Александр. Станет ли Калининград республикой Балтией. *Независимая газета*. 12.5.2001.

²⁵¹ V čele Baltské republiky by stál prezident volený na 7 let. Republika by byla asociována s Ruskou federací. Zákony RF by zde platily, jen pokud by byly v souladu se zákony Baltské republiky. Zajímavostí je, že hlavním městem republiky by bylo město Königsberg.

²⁵² Srov. СЕРОВА, Наталья. Янтарная революция в городе Канта. *Русский журнал* [online]. 12.1.2005, [cit. 2010-05-01].

²⁵³ Baltská republikánská strana dokonce podala neúspěšnou žalobu u Ústavního soudu RF proti zákonu 'O politických stranách' z roku 2001. Балтийская республиканская партия отстаивает права в Конституционном суде. *Регнум* [online]. 15.12.2004, [cit. 2010-05-01].

²⁵⁴ Viz В Калининграде учреждено новое общественное движение "Республика" под оранжевым флагом. *Регнум* [online]. 21.2.2005, [cit. 2010-05-01]. Ъ-ВЫПОЛЗОВ, АНДРЕЙ. Калининград поднимает оранжевый флаг. *Коммерсантъ* [online]. 22.2.2005, а, [cit. 2010-05-01].

²⁵⁵ Viz např. КЛЕМЕШЕВ А.П., ФЕДЕРОВ Г.М. Роль Калининградской области в российско-европейском экономическом сотрудничестве на Балтике. s. 85. Rozhovor Rosbaltu s místopředsedou kaliningradské dumy Sergejem Kozlovem z 18.2.2005, viz Особый статус — лекарство от сепаратизма. *Росбалт* [online]. 18.2.2005, а, [cit. 2010-05-10]. Nebo ТУЧКИНА, Н.А. Формирование государственно-правового статуса Калининградской области с 1945 года

system OEZ správně fungoval je nutné přidat regionu vyšší status v rámci federace, nejlépe status republiky.²⁵⁶ Vyšší status by kaliningradskému regionu umožnil lépe se přizpůsobit rozšíření EU (např. v ekonomice, dopravě, investicích). Přestože oblast nakonec žádný zvláštní politický status nezískala a jedině, co bylo centrum schopné přijmout, byl nový zákon o OEZ a federální program rozvoje, je nutné tuto problematiku prozkoumat.

4.3.1 Osmý federální okruh

O statusu Kaliningradské oblasti se hovořilo, jak v samotné oblasti, tak v centru. Sergej Šachraj, zástupce ředitel ruské Revizní komory, uvedl v roce 2001, že Kaliningradská oblast by měla získat v rámci Ruské federace zvláštní status (o zvláštním statusu hovořil Šachraj opět v prosinci 2003). Oblastní gubernátor by byl jmenován centrem a zároveň by získal místo federálního ministra, čímž by bylo možné oblast lépe řídit a lépe využívat její potenciál. Podobného názoru, byl kaliningradský politolog V. Abramov, který navrhoval vytvořit z Kaliningradské oblasti osmý federální okruh. V Kaliningradě by byla zřízena funkce federálního zástupce, kterým by mohl být např. náměstek ruského ministra hospodářství. Podle Abramova by toto uspořádání mohlo být pro oblast ekonomicky přínosné. Alexej Tjapyšev, zástupce kaliningradského prokurátora, také hovořil o osmém federálním okruhu. Region by však podle Tjapyševova názoru měl jak prezidentova zmocněnce v čele okruhu, tak i vlastního

по настоящее время. I, s. 29. Podle Romualda Misiunase by Kaliningrad mohl získat Kaliningrad rozsáhlé pravomoci např. po vzoru britského Hong Kongu. MISIUNAS, Romuald. Rootless Russia: Kaliningrad - Status and Identity. s. 25. Gorodilov píše, že zvláštní status by mohl být přidán regionu rozměněním ruské ústavy. Srov. ГОРОДИЛОВ А. А. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 62. 107. Chlopeckij a Fjodorov navrhovali změnou ruské ústavy vytvořit z oblasti federální teritorium, jehož hlava by byla jmenována centrem a např. ekonomické otázky, finance, lákání investic by byly ve správě federace. Viz. ХЛОПЕЦКИЙ, А.П., ФЕДЕРОВ Г.М. *Калининградская область - регион сотрудничества*. s. 346-348 nebo ФЕДЕРОВ, Г.М. *Социально-экономическое развитие Калининградской области*. s. 114.

²⁵⁶ Gorodilov také uvedl, že status republiky by zabránil Rusku prodat oblast Německu Srov. ГОРОДИЛОВ А. А. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. s. 372-373. Ztráty oblasti se obávalo také regionální hnutí Rubež Rossii, které pro oblast žádalo také nějakou formu zvláštního statusu, která by zabránila vracení oblasti Německu. Srov. Следующей территориальной уступкой может стать Калининград - депутат Ежиков. *Регнум* [online]. 15.11.2004, [cit. 2010-05-02].

gubernátora. Změnou by byla lépe zabezpečena ekonomická životaschopnost regionu.²⁵⁷ Dalšími varianty, o kterých se v té době hovořilo, byl návrh předsedy Severozápadního federálního okruhu Viktora Čerkesova vytvořit při jeho administrativě zvláštní úřad pro Kaliningrad nebo návrh administrativy ruského prezidenta, aby řízením Federálního cílového programu rozvoje oblasti byl pověřen ministr federální vlády.²⁵⁸

26. července 2001 o možnosti změny postavení Kaliningradské oblasti jednala ruská Rada bezpečnosti. Rada však přijetí speciálního statusu oblasti nenavrhl, ale zdůraznila, že centrum se musí snažit dostat oblast z ekonomické krize.²⁵⁹ Byl vytvořen úřad zástupce zmocněnce prezidenta RF v Severozápadním okruhu pro Kaliningradskou oblast.

O osmém federálním okruhu hovořil v dubnu 2003 předseda kaliningradské dумы V. Nikitin na Meziparlamentním shromáždění zemí SNS. Podle jeho názory by status federálního okruhu posílil kontrolu centra nad regionem a lépe hájil kaliningradské zájmy v centru. Funkce předsedy okruhu a prezidentova zástupce v oblasti by se pak mohly sjednotit.²⁶⁰

V červnu 2003 navrhoval vytvoření osmého federálního okruhu ještě Dmitrij Rogozin. Pod Rogozinovým vedením byl připraven návrh prezidentského dekretu o přidání Kaliningradské oblasti zvláštního administrativního statusu. Podle dekretu by měla být Kaliningradská oblast vydělena ze Severozápadního federálního okruhu a

²⁵⁷ Тяпышев také uvedl, že osmý federální okruh by umožnil oblasti lépe bojovat s organizovaným zločinem, kaliningradská prokuratura by v takovém případě nebyla podřízena prokuratuře v Petrohradu. Srov. Калининград угрожает безопасности страны?. *Независимая газета* [online]. 28.7.2001, [cit. 2010-05-02].

²⁵⁸ Viz Округ или зона. *ТКС* [online]. 24.7.2001, [cit. 2010-05-02].

²⁵⁹ Viz ДЕРЯБИН, Ю. Калининград: будущее российского анклава в ЕС и НАТО . *Неследие* [online]. 2001, [cit. 2010-05-20].

²⁶⁰ Srov. Калининградская область могла бы стать восьмым федеральным округом России. *Регнум* [online]. 11.4.2003, [cit. 2010-05-03].

podřízena přímo centru.²⁶¹ Putin však tento návrh nepřijal.²⁶² Samotní kaliningradští představitelé tento návrh také odmítli.²⁶³

4.3.2 Zahraniční teritorium Ruské federace

V roce 2002 poprvé zazněly úvahy o tom, že by Kaliningradská oblast mohla získat status zahraničního teritoria Ruské federace. V lednu 2003 byla v kaliningradské oblastní dumě vytvořena pracovní skupina, která měla začít připravovat projekt federálního zákona pod názvem "Zákon o zahraničních teritoriích RF".²⁶⁴ Projekt zákona se měl inspirovat podobnými případy vztahu cizích států a jejich zahraničních teritorií. Podle Sergeje Kozlova,²⁶⁵ jednoho z iniciátorů tohoto projektu by zákon měl zajistit přísnou kontrolu státní moci nad zahraničním teritoriem (hlava by byla jmenována centrem). Dále návrh předpokládal jasné rozdělení pravomocí mezi centrem a teritoriem, centrum by odpovídalo za obranu a zahraniční vztahy, teritorium by mělo širší autonomii, obdrželo by daňové úlevy, získávalo by finanční pomoc a na jeho území by vznikly svobodné nebo off-shoreové ekonomické zóny. Oblast by se mohla lépe integrovat do evropského ekonomického prostoru. Autoři projektu odmítaly nařčení ze separatismu s poukazem na to, že gubernátora zahraničního teritoria by jmenovalo přímo centrum.²⁶⁶

²⁶¹ Srov. Будет ли выведена Калининградская область из состава Северо-Западного ФО?. *Регнум* [online]. 5.6.2003, [cit. 2010-05-02].

²⁶² Jiný federální politik, člen výboru pro otázky federace a regionální vztahy Andrej Klimov uvedl, že podle jeho názoru by Kaliningradská oblast měla získat zvláštní postavení v rámci federace. Gubernátor tohoto teritoria by měl být jmenován centrem." Srov. В России должно быть 60-65 субъектов": интервью председатель подкомитета по вопросам региональной политики и межрегиональных отношений Госдумы Андрея Климова ИА REGNUM. *Росбалт* [online]. 22.4.2004, [cit. 2010-05-20].

²⁶³ Администрация Калининградской области не поддержала радикальные предложения Дмитрия Rogozina. *Росбалт* [online]. 25.7.2003, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/07/25/111180.html>>.

²⁶⁴ Srov. В Калининграде началась работа над законом о заграничных территориях. *Росбалт* [online]. 24.1.2003, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/01/24/82496.html>>.

²⁶⁵ Sergej Kozlov byl v 90. letech členem Baltské republikánské strany, za kterou byl také zvolen do oblastní dumy. V roce 1999 však ze strany vystoupil. V současnosti je členem Jednotného Ruska.

²⁶⁶ Detailněji viz. Козлов Сергей Дмитриевич : Политический портрет . *КНИА* [online]. 2006, [cit. 2010-05-03].

V únoru 2005 proběhlo výjezdní zasedání Expertní a poradní rady meziresortní pracovní skupiny pro rozvoj Kaliningradu pod vedením S. Jastržemského v Kaliningradě. Na zasedání se jednalo o statusu oblasti. Odborníci (politologové, ekonomové, zástupci obchodní sféry), kteří se jednání účastnili, došli k závěru, že pro oblast by byl vhodný status zahraničního teritoria. Místní zákony by měly odpovídat zákonům EU, Moskvou jmenovaný gubernátor by mohl sám řešit problematické otázky a nemělo by být vyloučeno ani zavedení eura.²⁶⁷ Závěry jednání prezentoval předseda Severozápadního federálního okruhu Ilja Klebanov. Uvedl, že "Kaliningradská oblast je zvláštním ruským regionem, který potřebuje speciální přístup kvůli řešení mnoha otázek vzniklých rozšířením Evropské unie."²⁶⁸ Klebanov řekl, že oblasti by mohl být přidán status zahraničního teritoria a Rusko by se v tomto směru mohlo inspirovat podobnými zákony, které již fungují v zahraničí. Z prohlášení I. Klebanova vyplývalo, že on sám podporuje status zahraničního teritoria pro Kaliningradskou oblast. Klebanov však záhy uvedl, že nevyjádřil svůj názor, jen prezentoval návrhy, které si vyslechl na zasedání expertní rady.²⁶⁹

4.3.3 Oficiální názory na změnu status Kaliningradské oblasti

Federální centrum bylo proti změně statusu oblasti. Ministerstvo zahraničních věcí dalo najevo, že oblast žádný zvláštní status nezíská, jelikož nic takového neumožňuje ruská ústava. Ministerstvo zároveň nespátkovalo v exklávním postavení (a rozšíření EU) dostatečný důvod pro zvláštní status. Oblast mohla získat jen pravomocí zvláštní ekonomické zóny.²⁷⁰ Odmítavý postoj k statusu zahraničního teritoria vyjádřil také ministr hospodářství German Gref.²⁷¹ Podobně Sergej Jastržemskij uvedl, že status

²⁶⁷ Srov. tamtéž..

²⁶⁸ Citováno dle Калининградская область может получить статус "заграничной территории". *NEWSru.com* [online]. 11.2.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁶⁹ Srov. Клебанов не торопится высказывать мнение о статусе Калининградской области. *Росбалт* [online]. 15.2.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷⁰ Srov. Калининградской области не бывать заграничной территорией России. *Новый Калининград* [online]. 15.2.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷¹ Viz Греф не понимает, что такое "заграничная территория - Калининград". *Регнум* [online]. 11.2.2005, [cit. 2010-05-03].

oblasti se měnit nebude, protože ekonomický blahobyt regionů nezávisí na statusu, který mají v rámci federace.²⁷²

Oficiálně Kaliningradská oblast žádnou změnu svého postavení v rámci federace nechtěla. V červnu 2002 uvedl vicegubernátor Vladimir Pirogov, že oblast nemá zájem ani o republikánský status, ani o status zvláštního federálního okruhu a jediné co žádá, je status Zvláštní ekonomické zóny.²⁷³ V únoru 2005 vicegubernátor oblasti a ředitel administrativy OEZ Michail Cikel označil požadavky na status zahraničního teritoria jen jako iniciativu několika regionálních politiků, ale ne stanovisko vlády oblasti. M. Cikel také upozornil, že oblast sama v roce 2003 odeslala projekt zákona, který navrhoval, aby pro Kaliningradskou oblast byly přijaty speciální ústavní zákon, který by bral v úvahu její exklávní postavení. Podle návrhu by však nebylo nutné měnit postavení oblasti v rámci federace, jen gubernátora by jmenoval přímo prezident.²⁷⁴

Specifičnost oblasti tak byla vymezena jen zákonem o Zvláštní ekonomické zóně. Toto řešení představitele Kaliningradské oblasti uspokojovalo. Michail Cikel v květnu 2005 prohlásil, že "zákon o OEZ se stane náležitou odpovědí příznivcům idejí zahraničního teritoria nebo republiky."²⁷⁵ Předseda Státní dumy Boris Gрызлов v prosinci 2005 uvedl, že zvláštní poloha Kaliningradské oblasti "předpokládá také zvláštní ekonomický status tohoto subjektu federace."²⁷⁶

Později se však také objevovaly projekty nebo názory navrhuující změny statusu oblasti. V únoru 2008 v rozhovoru pro internetový server Regnum uvedl starosta Ozerského okresu Kaliningradské oblasti Sergej Kuzněcov, že oblasti by měl být přidán status zahraničního teritoria.²⁷⁷ V březnu 2009 začala projekt federálního zákona o

²⁷² Srov. Речи об изменении статуса Калининградской области не было, нет и не будет - Ястржембский. *Регнум* [online]. 29.3.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷³ Srov. Калининградская область не нуждается ни в каком ином статусе, кроме статуса особой экономической зоны. *Росбалт* [online]. 7.6.2002, [cit. 2010-05-03].

²⁷⁴ Srov. Цикель : Мы не рассматриваем всерьез идею о придании региону статуса заграничной территории. *Новый Калининград* [online]. 16.2.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷⁵ Citováno dle Цикель : Закон об ОЭЗ станет достойным ответом сторонникам идеи республики. *Новый Калининград* [online]. 19.5:2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷⁶ Citováno dle Грызлов: Особое положение Калининградской области предопределяет ее статус. *Росбалт* [online]. 21.12.2005, [cit. 2010-05-03].

²⁷⁷ Viz ВЫПОЛЗОВ, Андрей. "Почему бы не придать Калининградской области статус заграничной территории?": интервью мэра приграничного с Польшей округа. *Регнум-Балтика* [online]. 15.2.2005, [cit. 2010-05-03].

zvláštním statuse Kaliningradské oblasti připravovat místní pobočka Komunistické strany Ruské federace.²⁷⁸ Zákon měl dát Kaliningradské oblasti speciální pravomoci a zaručit finanční pomoc (např. daňové úlevy či platové zvýhodnění po vzoru severních regionů RF). Projekt zákona mluvil např. o zřízení bezvízového spojení mezi oblastí a Ruskem, každoroční kompenzaci exklávního postavení částkou 8 mld. rublů a právu oblasti určovat svoji vízovou politiku. Představitelé oblastní dumy i místní administrativy však uvedli, že přijmout takový zákon není možné, protože by odporoval řadě federálních zákonů a hlavně ruské ústavě.²⁷⁹

4.4 Mohla oblast vůbec získat zvláštní postavení ?

Recentralizace federace

Uspořádání Ruské federace procházelo v letech vlády prezidenta Putina velkou reformou. Volnější vazby z 90. let byly postupně upevňovány, federace se více centralizovala. V. Gelman nazývá reformy termínem 'nový centralismus' oproti starému, sovětskému centralismu.²⁸⁰ Reformy upravily místní zákony tak, aby odpovídaly federálním, změnily výběr senátorů do Rady federace, centralizovaly a upevnily hierarchii moci výkonné v regionech, lépe definovaly kompetence a pravomoci federace a regionů, změnily způsob jmenování gubernátorů a v neposlední řadě začaly se sjednocováním federálních subjektů.

Prvním centralizačním krokem bylo v květnu 2000 zřízení sedmi federálních okruhů v jejichž čele stáli prezidentem nominovaní zmocněnci.²⁸¹ "Jejich hlavám byl dán úkol zabývat se v první řadě tím, aby místní zákony odpovídaly federálním, dále

²⁷⁸ V kaliningradské oblasti dumě byly po volbách v roce 2006 zastoupeny jen 2 strany - Jednotné Rusko a Komunistická strana Ruské federace.

²⁷⁹ Srov. Коммунисты просят придать Калининградской области особый статус. *ЗАК.РУ* [online]. 18.3.2009, [cit. 2010-05-03].

²⁸⁰ Srov. ГЕЛЬМАН, В. Центр и регионы России: От децентрализации к рецентрализации. s. 96.

²⁸¹ Zřízení federálních okruhů mělo posílit kontrolu centra nad regiony a nahradit nefunkční systém prezidentových zástupců v regionech. Ti měl dohlížeti "na činnost regionálních lídrů a gubernátorů, stát se 'carovým okem' zejména v 'odbojných' a až příliš 'samostatných' regionech. Jejich přílišná blízkost k regionálním elitám vedla ale k tomu, že nakonec poskytovali centru pouze ty informace, jež byly vhodné pro regiony." Viz БААР, Владимир. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*. s. 98.

měly koordinovat fungování federálních orgánů v regionech."²⁸² Následovala korekce místních zákonů a ústav (upraveny byly i ústavy Tatarstánu a Baškortostánu). Zmocněnci prezidenta společně s generální prokuraturou rušili platnost zákonů nebo ústavních zákonů, které nebyly v souladu s federálními zákony či ruskou ústavou (zrušeny byly články republikových ústav, které hovořily o suverenitě, o tom, že republiky jsou subjekty mezinárodního práva nebo o právech republik pozastavovat platnost federálních zákonů apod.²⁸³).

Důležitou byla reforma Rady federace z července 2000. Členy horní komory ruského parlamentu již nemohli být hlava regionu a předseda místní dумы. Regiony vysílaly jednoho zástupce moci zákonodárné a jednoho zástupce moci výkonné. Putin, jak uvádí V. Ivanov, získal svoji "prezidentskou komoru. Od roku 2001 senátoři podporují prakticky všechny projekty Kremlu."²⁸⁴

Změnilo se také postavení gubernátorů a prezidentů ruských subjektů. Nejprve byla určena pravidla, za kterých mohou být centrem odvolání (pokud odmítali změnit zákony odporující federálním zákonům; podobně mohly být rozpouštěny také oblasti dумы). Později, v roce 2004, byly zrušeny volby gubernátorů a prezidentů. Formálně (ne vždy se toto pravidlo dodržovalo) jmenoval gubernátory prezident na návrh předsedů federálních okruhů, kteří návrhy kandidátů konzultovali s regionálními politiky. Navrhovat kandidáty prezidentovi mohla také nejsilnější strana regionálního parlamentu. Prezident posléze představil svého kandidáta regionálnímu parlamentu, který ho mohl schválit nebo odmítnout, pokud by byl prezidentův kandidát odmítnut dvakrát, došlo by ke konzultacím prezidenta s regionálním parlamentem. Po konzultacích mohl prezident parlament rozpustit nebo navrhnout dalšího kandidáta. Pokud by ani potřetí nebyl kandidát schválen, parlament by byl automaticky rozpuštěn.

Změna výběru gubernátorů měla přispět k větší jednotě moci výkonné na federální i regionální úrovni, a tím posílit stát. Jmenování gubernátorů by podle Putina měli jevit větší zájem o celonárodní otázky, než jen o problematiku svého regionu,

²⁸² Citováno dle ГОРБУНЦОВ, Юлий. Год назад в России началась федеральная реформа. *Независимая газета*. 12.5.2001.

²⁸³ viz např. ИВАНОВ, Виталий. *Путинский федерализм.*, s. 109.

²⁸⁴ Citováno dle tamtéž, s. 90.

případně své osobní zájmy.²⁸⁵ Za své místo byli zavázáni centru a předpokládalo se, že při uplatňování centralizační politiky nebudou dělat potíže. Centrum se chtělo vyvarovat např. toho, kdy se na místa gubernátorů dostávali bohatí podnikatelé, kteří využívali moc ve svůj prospěch.²⁸⁶

Kromě toho byly jasněji vytyčeny pravomoci mezi centrem a regiony. Tuto část reformy připravovala komise pod vedením člena prezidentovy administrativy Dmitrije Kozaka. V roce 2003 byl významně upraven zákon 'O principech organizace zákonodárných a výkonných orgánů státní moci subjektů RF.' Zákon reguloval a sjednotil vztahy mezi centrem a regiony. V podstatě byly lépe a přesněji definovány pravomoci federálního centra a regionů (již dříve byla zrušena platnost většiny smluv o rozdělení kompetencí). Byly vytvořeny tři skupiny kompetencí. Jedna skupina kompetencí patřila centru,²⁸⁷ druhá skupina regionům, třetí skupina byla společná.²⁸⁸

Byla provedena daňová reforma, po které stále více daní vybraných v regionech odcházelo do federálního rozpočtu. Centrum ale poskytovalo regionům kompenzace z federálního rozpočtu.²⁸⁹ Byl zrušen systém off-shorů, který regiony hojně využívaly v 90. letech, aby přilákaly zahraniční investory, od roku 2002 mohly jen snižovat sazbu daně ze zisku max. z 24% na 20%. Tento systém se ale netýkal Kaliningradské a Magadanské oblasti, které mají vlastní sazby daní určené federálními zákony.

Centralizační reformy provedené v období prezidentství V. Putina sjednotily formálně pravomoci všech subjektů RF. Nezáleželo na tom, jestli je region republikou,

²⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 184.

²⁸⁶ Změna způsobu výběru gubernátoru byla kritizována. Alexandr Ivančenko z Nezávislého volebního institutu uvedl, že reformami se místní zastupitelské orgány stávají součástí vertikály prezidentské moci a jejich pravomoci se snižují. Způsob výběru gubernátorů považuje Ivančenko za přímou prezidentovu vládu v regionech. "Jediným koho bude možné vybírat je prezident a prezident sám si už ostatní vybere." Obyvatelé tak ztratí možnost ovlivňovat lokální politiku. Centrum si také zajistí, aby se do funkcí dostávali jen lidé, kteří jsou mu loajální. Srov. ИВАНЧЕНКО, Александр. Новый лозунг страны: вся власть - Кремлю. *Независимая газета*. 30.9.2004. Další kritik, Vladimir Lysenko z Institutu současné politiky psal, že reforma povede ke vzniku monopartijního systému. Lysenko v březnu 2005 poukazoval na to, že více jak 50 gubernátorů jejíž členy Jednotného Ruska. Viz ЛЫСЕНКО, Владимир. Назначение губернаторов - путь к однопартийной системе. *Независимая газета*. 24.3.2005 .

²⁸⁷ Čl. 71 ruské ústavy hovoří např. o zaručení teritoriální integrity, zahr. politice, obraně, státním rozpočtu, ochrana práv menšin apod.

²⁸⁸ Dále bylo např. provedeno sjednocení několika regionů. Jednalo se o autonomní okruhy a oblasti či kraje, kterým byly autonomní okruhy podřízeny.

²⁸⁹ Srov. ИВАНОВ, Виталий. *Путинский федерализм*, s. 212.

oblastí či jiným subjektem. Byly přesně rozhraničeny pravomoci centra a regionů (některé pravomoci, hlavně ze skupiny společných pravomocí si však federace a subjekty mohly mezi sebou vzájemně delegovat). Zároveň došlo k centralizaci země a posílení hierarchie výkonné moci. Přestože měla centralizace řadu kritiků, Rusko vnitřně posílila. Oproti 90. létům nedocházelo ke koncentraci moci v regionech. Gelman však reformy nehodnotil až úplně kladně. Reformy podle něj vytvořily v regionech nekonkurenční politické prostředí, politici nesoupeřili ve volbách, ale byli jmenováni, což mělo negativní vliv na efektivní rozvoj regionu. Gelman se také obával vzniku nové vlny autoritarismu, kdy by místní gubernátoři mohli s centrem měnit svoji loajálnost za to, že se centrum nebude vměšovat do místních otázek.²⁹⁰

Centrum tím, že přistoupilo k upevňování centralizace a omezování pravomocí jednotlivých subjektů (včetně těch regionů, které v 90. letech jednaly prakticky samostatně), jasně ukázalo, že nemá zájem na tom, aby některý region měl zvláštní pravomoci. Proto také nebylo možné prosadit přijetí zvláštního statusu pro Kaliningradskou oblast. Jediné s čím oblast mohla počítat, byl stejně jako v 90. letech systém zvláštní ekonomické zóny.

Zajímavé je, že většina projektů navrhovala to, aby byl region spíše více připoután k federálnímu centru, zatímco v 90. letech příznivci zvláštního statusu žádali spíše větší volnost. Návrhy také počítaly s tím, že kaliningradský gubernátor by byl dosazován centrem. Toto v podstatě zavedla reforma volby hlav subjektů, které jsou nyní de facto jmenovány prezidentem.

²⁹⁰ Srov. ГЕЛЬМАН, В. Центр и регионы России: От децентрализации к рецентрализации., s. 111.

5. Problematika tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem

5.1 Osobní doprava

5.1.1 Vízová problematika

Rusko a Evropská unie mají mezi sebou zavedenou vízovou povinnost. Kvůli vstupu do EU musely víza vůči Rusku zavést také Litva a Polsko, tedy země, přes které prochází tranzit mezi Ruskem (resp. Běloruskem) a Kaliningradskou oblastí. Pro obyvatele oblasti to znamenalo, že pro cestu mezi oblastí a mateřskou zemí by potřebovali vízum, a to i kdyby jeli přímým vlakem např. z Kaliningradu do Moskvy. Již v roce 2001 Litva a Polsko oznámily, že od 1. července 2003 zavádějí všem obyvatelům Ruska, včetně Kaliningradské oblasti, vízovou povinnost. Do té doby mohli kaliningradští obyvatelé vstupovat na území Litvy (30 dní) a Polska (7 dní) bez víz, tranzit vlakem byl bezvízový i pro obyvatele Ruska.

Pro oblast byla otázka víz důležitá ještě z toho důvodu, že mnoho kaliningradských obyvatel se živilo příhraničním obchodem. Pro ruské centrum však byl mnohem důležitější tranzit mezi oblastí a Ruskem, než bezvízový vstup místních obyvatel do Polska a Litvy.

Politolog Guido Müntel psal, že jak Evropská unie, tak Ruská federace pochopily se zpožděním, že v důsledku rozšíření unie budou ohroženy zájmy Kaliningradské oblasti a oblast se tak může ocitnout v pozici "dvojité periferie". Také Leonid Karabeškin a Christian Wellman připomínali, že Rusko dlouho podceňovalo rozšíření EU a následky z toho plynoucí pro oblast.²⁹¹

Rusko v roce 1999 upozorňovalo na problém tranzitu do Kaliningradské oblasti ve Strategii rozvoje vztahů mezi Ruskou federací a EU v střednědobé perspektivě (2000-2010). Ve strategii požadovalo, aby při rozšíření Evropské unie byl brán ohled na

²⁹¹ Srov. МЮНТЕЛЬ, Гидо. Выход из изоляции? Анализ компромиса между ЕС и Россией по вопросу о транзите. In ЗАППЕРА, М., ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда - От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь мир, 2003, s. 66, KARABESHIN, Leonid. WELLMANN, Christian. *The Russian Domestic Debate on Kaliningrad*, s. 77.

problematiku Kaliningradské oblasti a zajištění ruské územní celistvosti. Strategie dále uváděla, že Rusko by do rozšíření EU rádo provedlo konzultace mimo jiné o otázkách víz a pohraničního režimu, které by braly v úvahu zvláštní geopolitické postavení oblasti a vyřešily problematiku dopravního spojení s Ruskou federací.²⁹²

5.1.2 Ruské návrhy na řešení problematiky tranzitu a pozice

Evropské unie

První jasná ruská pozice jak řešit situaci, byla publikována v září 2000. Rusko žádalo bezvízový přístup kaliningradských obyvatel na území sousedních států nebo minimálně bezvízový tranzit po vymezených koridorech. Často se opakovalo to, že pokud budou pro tranzitní dopravu zavedena víza, znamená to porušení lidských práv na cestování po vlastní zemi a dokonce zpochybnění ruské suverenity nad Kaliningradskou oblastí. Vyjádřil se tak i ruský prezident Putin.²⁹³ Německý politolog Guido Müntel však uvedl, že zavedení víz by nijak nezpochybnilo ruskou suverenitu nad oblastí, navíc Rusko nemůže svými požadavky na koridory narušovat suverenitu Litvy.²⁹⁴

Někteří poslanci Státní dumy, např. Anatolij Čechojev (KPRF) nebo Alexej Mitrofanov (LDPR) tvrdili, že zavedení víz pro tranzit je prvním krokem vedoucím k odtržení oblasti od Ruska.²⁹⁵ Moskva také nebyla nakloněna případnému zvláštnímu pravidlu, které by platila pro kaliningradské obyvatele při tranzitu mezi oblastní a mateřským státem, protože by se tak mohly vytvářet rozdíly v právech mezi obyvateli Ruska a Kaliningradu.²⁹⁶

Pozice EU byla opačná. Unie počítala s tím, že tranzit vyřeší v rámci schengenského systému, což prakticky znamenalo zavedení víz. Rusko bylo v jednáních

²⁹² viz. Strategie rozvoje vztahů Ruska a EU na střednědobou perspektivu (2000-2010). WWW: http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_320.htm (14.2:2002)

²⁹³ Виз ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в политике военной безопасности России. In ЗАППЕРА, М. ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда - От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь мир, 2003, s. 105 nebo KARABESHIN, Leonid. WELLMANN, Christian. *The Russian Domestic Debate on Kaliningrad*, s. 81.

²⁹⁴ Сров. МЮНТЕЛЬ, Гидо. Выход из изоляции? Анализ компромисса между ЕС и Россией по вопросу о транзите. s. 70.

²⁹⁵ Сров. тамtéž, s. 78.

²⁹⁶ Сров. тамtéž, s. 83.

s EU poměrně neústupné. Státní дума např. přijala rezoluci, ve které žádala, aby Rusko při jednáních ohledně tranzitu zachovávalo vůči EU tvrdou pozici. Ruská vláda proto dlouho prosazovala, aby byl bezvízový tranzit do oblasti zajištěn pomocí železničních a silničních koridorů (koridory podporoval také gubernátor Jegorov).²⁹⁷ Tvrdou politiku vůči EU a Litvě prosazoval např. poslanec z Kaliningradu V. Nikitin, který dokonce začal zpochybňovat teritoriální integritu Litvy a byl proti schválení smlouvy o hranici s Litvou, dokud nebude plně vyřešen tranzit. Vladimir Jegorov však upozorňoval, že odkládání ratifikace společné hranice jen situaci okolo tranzitní problematiky zhoršuje. V. Žirinovskij, předseda LDPR, taktéž požadoval vytyčení bezvízového koridoru, navrhoval dokonce, aby Litva vrátila území, které jí po roce 1939 SSSR předal, čímž by byl tranzit vyřešen. Později V. Žirinovskij přišel s obskurním nápadem vybudovat pod Litvou tunel.²⁹⁸

Otázka koridorů byla ze strany EU rezolutně zavržena během jednání ve Světlogorsku v polovině května 2002.²⁹⁹ EU tehdy nabízela pouze zjednodušené vydávání víz pro obyvatele oblasti. Rusko však nadále trvalo na tranzitních koridorech. Během následného summitu EU-Rusko 29. května 2002 v Moskvě označil V. Putin řešení kaliningradského tranzitu za indikátor toho, jak se budou dále vyvíjet vztahy mezi Ruskem a EU.³⁰⁰ Ruská pozice se ukazovala jako nepraktická, Moskva trvala na bezvízových koridorech, i když věděla, že EU na ně nepřistoupí, místo toho, aby zabezpečila obyvatele oblasti pasy³⁰¹ a zlepšila pohraniční infrastrukturu, jak Rusko upozorňoval litevský ministr zahraničí A. Valionis.³⁰²

V červnu 2002 jmenoval Putin Dmitrije Rogozina svým speciálním představitelem pro řešení problematiky Kaliningradské oblasti spojené s rozšířením EU. Rogozinova politika byla tvrdá, během léta 2002 navštěvoval evropské metropole a

²⁹⁷ Návrh na koridor jednoznačně odmítlo Polsko, kterému příliš připomínal německé požadavky na koridor k Východnímu Prusku.

²⁹⁸ Srov. РЯБУШЕВ, Александр. Коридор для анклава. *Независимая газета*. 24.6.2002 .

²⁹⁹ Srov. Калининград в эпицентре «большой геополитики» (подборка новостей «Росбалта» за последний месяц). *Росбалт* [online]. 28.5.2002, [cit. 2010-02-15].

³⁰⁰ srov. Владимир Путин назвал проблему Калининградской области абсолютным критерием подлинности партнерства России и Европейского союза. *Росбалт* [online]. 29.5.2002, [cit. 2010-02-15].

³⁰¹ V této době měla cestovní pas v Kaliningradu jen asi třetina obyvatel. МЮНТЕЛЬ, Гидо. Выход из изоляции? Анализ компромиса между ЕС и Россией по вопросу о транзите, s. 66.

³⁰² viz Глава МИД Литвы призвал Россию выполнить «домашнюю работу» накануне введения виз для жителей Калининградской области . *Росбалт* [online]. 27.6.2002, [cit. 2010-02-15].

upozorňoval na problematiku oblasti, vyhrožoval dokonce neúčastí Ruska na summitu EU v Kodani.³⁰³ Během návštěvy Litvy v září 2002 Rogozin navrhoval bezvízový průjezd vlaků, podpis s Litvou dohody o readmisi a případné předávání informací o cestujících litevským pohraničnickům.

5.1.3 Pozice Kaliningradské oblasti k vízové otázce

Mnohem pružnější se ukázal přístup politiků z oblasti, kteří kritizovali pozici Moskvy. "Obávali se, že zájem regionu o pragmatické řešení problému dopravního spojení může být obětován politickým cílům centra."³⁰⁴ Oblastní vláda již po summitu ve Světlogorsku vypracovala čtyři možnosti, jak by mohla být situace řešena - navrhovala podobný princip, jaký funguje na americko-mexické hranici, tedy propustky s několikaletou platností (podobné magnetické karty navrhoval litevský prezident Adamkus, ale Moskva tento návrh ignorovala), bezplatné vydání víz pokud by kaliningradští obyvatelé získali pasy, speciální vložené stránky v občanských průkazech platících jako vízum nebo bezplatné vízum pro všechny obyvatele registrované v oblasti.³⁰⁵ Kaliningradský senátor v Radě federace V. Ust'jugov dokonce rezignoval na protest proti přístupu ruského centra k řešení problematiky oblasti. Kritizoval tvrdý postup Moskvy vůči Bruselu při řešení vízové problematiky, protože ten Kaliningradu nemohl pomoci a žádal kompromis.³⁰⁶

5.1.4 Dohoda o tranzitu

V září 2002 Evropská komise připustila, že pro kaliningradský tranzit by mohl být zaveden speciální režim. V říjnu 2002 pak představitel ruského ministerstva

³⁰³ Srov. ИПАВИЧЕНЕ, Аудра. *Калининградский транзит: Безопасные границы, свободное передвижение*. s 25.

³⁰⁴ Citováno dle ВОРОНОВ, К. Калининградская область во взаимоотношении Российской Федерации с ЕС: медленный дрейф. s 47.

³⁰⁵ srov. Калининград в эпицентре «большой геополитики» (подборка новостей «Росбалта» за последний месяц). *Росбалт* [online]. 28.5.2002, [cit. 2010-02-15].

³⁰⁶ Navrhoval. např. omezení vstupu ostatních občanů Ruska do oblasti tak, aby se snížily obavy EU z nelegální migrace, «Мы входим в конфликт с ЕС, не отдавая себе отчёта в последствиях». *Росбалт* [online]. 16.9.2002, [cit. 2010-02-15].

zahraničí A. Karpušin navrhoval, aby místo víz byl zaveden nějaký zjednodušený tranzitní dokument a přes Litvu jezdily zaplombované vlaky.³⁰⁷

Výsledkem jednání mezi Ruskem a Evropskou unií v Bruselu se stala dohoda z 11. listopadu 2002³⁰⁸, ve které každá ze stran musela slevit ze svých požadavků. Dohoda zavedla tzv. Zjednodušený tranzitní dokument (Facilitated Transit Document), který byl vydáván na dobu tří let a umožňoval tranzitní přejezd přes území Litvy jakýmkoliv dopravním prostředkem. Druhým typem dokumentu byl tzv. Zjednodušený železniční tranzitní dokument (Facilitated Rail Transit Document), který umožňoval cestu mezi Ruskem a Kaliningradem po železnici.³⁰⁹ Do 31. prosince 2004 stačil jako identifikační dokument jen ruský vnitřní pas (občanský průkaz), poté bylo možné cestovat jen se zahraničním pasem. Součástí smlouvy bylo i případné zprovoznění vysokorychlostních tranzitních vlaků, na které by nebyla potřeba víza. EU skutečně tuto možnost zkoumala, nakonec z ní však sešlo, zájem přestalo mít také Rusko. Kromě toho Litva vydávala bezplatně obyvatelům oblasti roční mnohovstupní víza. Evropská unie přislíbila finanční pomoc při modernizaci hraničních přechodů, pomoc však podmiňovala ratifikací hraniční smlouvy s Litvou v ruském parlamentu.³¹⁰

Již v roce 2002, krátce po podpisu dohody, upozorňoval kaliningradský senátor Nikolaj Tulajev, že je nutné vydat obyvatelům oblasti pasy, a že by bylo vhodné, aby to na své náklady udělala federace.³¹¹ Později žádal, aby alespoň chudší část obyvatel získala pasy zdarma. V dubnu 2003 bylo skutečně rozhodnuto, že pasy bude vydávat

³⁰⁷ Srov. Представитель МИД РФ Александр Карпушин выступает за безвизовое транзитное сообщение Калининградской области с «большой Россией». *Регнум* [online]. 21.10.2002, [cit. 2010-02-15].

³⁰⁸ Dohoda např. zde Совместное заявление Российской Федерации и Европейского союза о транзите между Калининградской областью и остальной территорией Российской Федерации. In ЗАППЕРА, М. ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда. - От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь мир, 2003, s. 85-90.

³⁰⁹ Žádost o něj se podávala při koupi jízdenky, následně do druhého dne Litva rozhodla, jestli dokument vydá nebo ne. Cestující pak obdržel dokument při pohraniční kontrole. Způsob vydávání tohoto dokumentu Rusko ze začátku kritizovalo, vadil mu zbytečně dlouhý dotazník při podávání žádosti a čekací lhůta. Litva měla právo dokument nevydat. Nový systém však fungoval od začátku dobře. Sice se stalo, že několika cestujícím tranzit přes Litvu nebyl umožněn, ale to bylo spojeno s tím, že neměli v pořádku dokumenty potřebné k překročení hranice.

³¹⁰ Smlouva o litevsko-ruské hranici byla skutečně ratifikována v květnu 2003. V. Nikitin byl proti schválení a tvrdil, že smlouva zbaví Rusko všech pák, které by na EU a Litvu měli. Kaliningradský senátor Tulajev naopak na schválení naléhal, obával se toho, že v opačném případě by EU mohla oblasti zavést víza.

³¹¹ Srov. Для обеспечения калининградцев загранпаспортами необходима помощь из федерального бюджета. *Росбалт* [online]. 29.11.2002, [cit. 2010-02-16].

speciální služba a bylo vyčleněno 35 mil. rublů na zajištění pasů pro chudší obyvatele. Na konci roku 2004 S. Jastržembskij řekl, že podle jeho informací má pasy asi polovina obyvatel oblasti a že Rusko tím svůj úkol splnilo.³¹²

Gubernátor oblasti V. Jegorov byl s celým řešením otázky tranzitu spokojen.³¹³ V roce 2004 tranzit mezi Ruskem a oblastí využilo 520 tis. lidí a jen 192 bylo z vlaku vysazeno.³¹⁴ Navíc Aeroflot nabídl zlevněné letenky mezi Ruskem a oblastí³¹⁵, byla spuštěna osobní námořní doprava z oblasti do Petrohradu. Ruské ministerstvo spojů pokrývalo tranzitní poplatky za přejezdy vlaků přes Litvu a Bělorusko, čímž zlevnilo ceny jízdnek.

Kvůli vstupu Litvy do Schengenského prostoru se objevily obavy, že bude zrušen stávající model tranzitu přes Litvu, ale pravidlo zůstalo zachováno. Marc Franco, předseda zastoupení Evropské komise v RF uvedl, že současný systém plně odpovídá podmínkám Schengenu.³¹⁶ Jediným problémem tak zůstalo, že Litva přestala kvůli vstupu do schengenského prostoru vydávat roční mnohovstupní víza.

Rusko po rozšíření schengenského prostoru navrhovalo řešit otázku kaliningradských víz tak, aby se oblast opět přiblížila stavu, který existoval do roku 2007. Rusko již od začátku roku 2008 jednalo společně s Polskem, Litvou a Evropskou unií o zavedení zjednodušeného vízového režimu pro pohraniční území. Tento systém by umožňoval bezvízový příhraniční styk pro obyvatele oblasti až do hloubky 30-50 kilometrů od hranic, čímž by umožňoval překračovat hranice Litvy a Polsko pro velkou část obyvatel oblasti. V červenci 2009 litevský ministr zahraničí Vygaudas Ušackas uvedl, že Rusko, Polsko a Litva pracují na společném návrhu Evropské komisi, který by měl zjednodušit vízový režim pro Kaliningradskou oblast. Prvním krokem by mělo být zavedení svobodného pohybu obyvatel příhraničních území.³¹⁷ V dubnu 2010 Rusko a Polsko uvedly, že by rádi zavedly polsko-ruský příhraniční režim na celé teritorium

³¹² Viz Ястржембский: Обязательства по паспортизации калининградцев выполнены. *Росбалт* [online]. 20.12.2004, [cit. 2010-02-16].

³¹³ Srov. Проблем с транзитом из «большой» России в Калининград не осталось, считает губернатор Калининградской области. *Росбалт* [online]. 23.9.2003, [cit. 2010-02-16].

³¹⁴ Viz С нового года отменяется транзит через Литву с внутренними паспортами. *Росбалт* [online]. 17.12.2004, [cit. 2010-02-15].

³¹⁵ Velmi levné letenky je možné koupit i v současnosti.

³¹⁶ Srov. Вступление Литвы в Шенген не отразится на калининградском транзите. *Росбалт* [online]. 22.11.2005, [cit. 2010-02-16].

³¹⁷ Viz РФ, Литва, Польша предложат ЕС смягчить визовый режим для Калининграда. *РИА Новости* [online]. 4.7.2009, a, [cit. 2010-02-15].

Kaliningradské oblasti a odpovídající teritorium Polska a obrátili se se svou žádostí na EU.³¹⁸

5.2 Nákladní doprava

5.2.1 Problematika nákladního tranzitu

Dalším bodem, který muselo Rusko řešit, byl nákladní tranzit mezi Ruskem a Kaliningradskou oblastí. Zde se opět objevily protichůdné pozice Ruska a EU. Zatímco Rusko žádalo, aby náklad směřující tranzitem přes unijní území byl brán jako vnitrostátní a nepodléhal evropské jurisdikci, Evropská unie chtěla náklad přecházející přes její území kontrolovat.

Problematika nákladního tranzitu se začala řešit prakticky až po vízové otázce. Např. ředitel kaliningradské společnosti Avtotor Vladimir Ščerbakov uvedl koncem října 2002, že není správné jednat jen o otázce víz, protože po svém rozšíření bude Evropská unie žádat, aby se tranzit zboží prováděl podle evropských pravidel, k čemuž však Rusko není technicky připravené, a proto je nutné jednat o zachování stávajícího systému.³¹⁹ V lednu 2004 uvedl zástupce představitele Evropské komise v Moskvě Vincent Paquet, že tranzit nákladů musí vyhovovat oběma stranám a nesmí narušovat jak suverenitu RF, tak suverenitu EU. Proto není možné být ruskému transportu nijak bráněno a na druhou stranu EU ho má právo kontrolovat.³²⁰

5.2.2 Pravidla pro tranzit nákladů

Rusko a EU v prohlášení k rozšíření EU a vztazích EU s Ruskem z 27. dubna 2004 uvedly, že unie nebude bránit bezcelnímu tranzitu mezi Ruskem a Kaliningradskou oblastí (dohody o zjednodušených celních procedurách bylo dosaženo

³¹⁸ *Viz* Польша и Россия лоббируют Калининград в ЕС. *ИноФорум* [online]. 7.4.2010, [cit. 2010-05-08].

³¹⁹ *Viz* Минфин обвиняют в том, что принятие новой редакции закона об Особой экономической зоне в Калининградской области затягивается. *Росбалт* [online]. 24.10.2002, [cit. 2010-05-08]. Kaliningradská дума také v dubnu 2010 schválila iniciativu, aby byly zrušeny víza pro vstup občanů Evropské unie do oblasti.

³²⁰ *Srov.* Грузовое сообщение между Калининградом и остальной частью страны должно отвечать интересам России и Евросоюза. *Росбалт* [online]. 22.1.2004, [cit. 2010-02-16].

již v prosinci 2003). V prohlášení dále stálo, že "zboží nebude podléhat zbytečnému zdržení nebo omezení a bude osvobozeno od cel, tranzitních poplatků a dalších poplatků, kromě poplatků za transport nebo poplatků, které pokrývají výdaje spojené s tranzitem." Zboží se mělo nacházet v takovém režimu, jako kdyby bylo přepravováno jen po území RF.³²¹ Od 1. května 2004 měly být také zjednodušeny administrativní procedury, což mělo ve výsledku znamenat jednodušší a levnější tranzit nákladů než do rozšíření Evropské unie. Tranzit však musel splňovat litevské (resp. unijní) veterinární,³²² fytosanitární³²³ a transportní požadavky, což kontroly opět prodloužilo.³²⁴ Litevští celníci měli právo kontrolovat zboží procházející tranzitem. Ovšem celní prohlášení bylo možné podávat předem v elektronické podobě.³²⁵

Přestože původně měl být tranzit zjednodušen a zlevněn, nestalo se tak. A. Klemešev píše, že "ve výsledku procedura vyřizování nákladu na hranicích podražila, stala se složitější a samotný tranzit přes Litvu (kvůli fytosanitárním a veterinárním kontrolám a kvůli dalším zpoplatněným službám) zdražil 1,3-1,5 krát."³²⁶ Ruský premiér Michail Fradkov si již v červnu 2004 ztěžoval na to, že se situace s tranzitem zhoršila.³²⁷ Dražší tranzit se samozřejmě promítal do ceny převáženého zboží, místní podniky se tak mohly ocitnout v konkurenční nevýhodě.

Dalším problémem bylo pojištění nákladu procházejícího tranzitem, původně směl být náklad pojištěn jen u litevských pojišťoven, nakonec bylo dohodnuto, že náklad mohou pojistit také ruské pojišťovny.

Celkově je ale možné řešení nákladního tranzitu označit za úspěšné, a to i přesto, že např. litevské železnice občas zvyšují tarify pro vybrané druhy zboží jdoucí tranzitem

³²¹ viz Společně prohlášení p rozšíření EU a vztazích Rusko-EU. WWW: http://www.customs.ru/ru/project/kaliningrad_transit/declaration10/ [cit. 2010-02-15].

³²² V červenci 2004 Litva nepustila přes své území zvířata moskevského cirkusu.

³²³ Původně Litva trvala na max. 14 dní staré fytosanitární dokumentaci. Pro ruské dopravce však mnohdy bylo obtížné takovou dokumentaci sehnat, pokud např. jel náklad ze Sibíře, platnost dokumentace často propadala. Litva ji pak v červnu 2004 přestala vyžadovat.

³²⁴ Do května 2004 např. k veterinárním prohlídce stačila jen ruská dokumentace.

³²⁵ Později se tento princip prvně vyzkoušený v Kaliningradské oblasti využil např. na rusko-lotyšské hranici.

³²⁶ Citováno dle КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Российский эксклав - Пределение конфликтогенности.*, s. 39 Zpráva ruského ministerstva dopravy ze srpna 2004 uvádí, že ceny služeb litevských celních agentů vzrostly o 50% a pojištění nákladů vzrostlo o 30-60%. Delší jsou také čekací doby na hranicích. Viz Проблема калининградского грузового транзита должна решаться в приоритетном порядке – Минтранс РФ. *Пресс-служба Минтранса России* [online]. 10.8.2004, [cit. 2010-02-15].

³²⁷ Srov. Михаил Фрадков: Ситуация с калининградским транзитом ухудшается. *Росбалт* [online]. 21.6.2004, v, [cit. 2010-02-15].

přes území Litvy. Na rozdíl od tranzitu cestujících, kvůli kterému byla podepsána speciální dohoda a vznikla nová pravidla, tranzit nákladů se odehrával podle obecných pravidel EU regulujících tranzit zboží.

Za další způsob řešení problematiky nákladního tranzitu je možné označit námořní dopravu. V roce 2005 uvedla společnost Sojuz do provozu kontejnerovou linku spojující Kaliningrad a Petrohrad a v roce 2006 ji doplnila kapacitní nákladní linka mezi Baltijskem a Ust'-Lugou v Leningradské oblasti, která je schopná převézt až dvě vlakové soupravy a částečně by mohla nahradit železniční spojení přes Litvu (osobní námořní doprava mezi Baltijskem a Petrohradem funguje od roku 2002).³²⁸

V roce 2006 Sergej Jastržembskij prohlásil, že problémy Kaliningradské oblasti spojené s tranzitem jsou řešeny uspokojivě a že obyvatelé oblasti nejsou izolováni. Podle jeho slov se zlepšila také problematika s nákladním tranzitem, přestože stále ještě vznikají problémy kvůli fytosanitární a veterinární kontrole.³²⁹ Jastržembskij dokonce během návštěvy oblasti v červenci 2006 uvedl, že rozšíření EU vlastně Kaliningradské oblasti pomohlo, protože byla zavedena námořní linka do Petrohradu, obyvatelé oblasti ve velké míře získaly cestovní pasy a byl vybudován moderní hraniční přechod s Polskem.³³⁰

Je také nutné podotknout, že ne všechny problémy tranzitu jsou spojené jen s přejezdem litevského území. Důležitý je také tranzit přes Bělorusko. V tomto směru RF vyvíjí také aktivitu, např. v prosinci 2007 byla podepsána dohoda, která zavedla na běloruské železnici ruské přepravní tarify pro náklady směřující do Kaliningradské oblasti.³³¹

³²⁸ Podle J. Vinokurova však námořní spojení nemůže konkurovat železničnímu, potřebuje státní dotace a je provozováno jen z politických důvodů. Srov. ВИНОКУРОВ, Е.Ю. *Теория анклав.* s. 186.

³²⁹ srov. ЯСТРЖЕМБСКИЙ, С. В. Балтийский форпост. Возможности и проблемы. *Стратегия России*, 2006, 9, s. 15.

³³⁰ Srov. Ястржембский: Калининградской области помогло расширение ЕС. *Росбалт* [online]. 21.7.2006, [cit. 2010-05-15].

³³¹ Viz Облегчен грузовой транзит через Белоруссию. *Комсомольская правда* [online]. 25.3.2008, [cit. 2010-02-16].

5.3 Vojenský tranzit

Původně Evropská unie předpokládala, že tranzit vojenského materiálu bude fungovat podle stejných pravidel, jako tranzit nákladů. Posléze se však ukázalo, že tento problém spadá do bezpečnostní sféry a je na Litvě, jak ho bude řešit.

Přestože Rusko chtělo podepsat s Litvou dlouhodobější smlouvu o tranzitu, stejně byl vojenský tranzit prováděn podle stejných podmínek, jako v 90. letech. Rusko muselo vždy žádat o povolení k průjezdu vojenských nákladů, které mohla Litva zamítnout. Rusko např. chtělo přes Litvu převézt raketové palivo k jeho uskladnění v Rusku. Litva ale požadovala splnění přísných podmínek, že se Rusko raději rozhodlo převézt náklad námořní cestou.

Většina vojenského tranzitu do oblasti byla dopravována letecky nebo po moři. Po železnici se přepravovala jen malá část nákladů určených vesměs pro zásobování kaliningradské posádky (jídlo, oblečení). Jak uvedl v červnu 2005 velitel Baltské flotily Vladimir Valujev, většina vojenského materiálu se do oblasti dovážela námořní cestou, vojáci a důstojníci letecky, s vojenským tranzitem tak nebyly problémy.³³²

Kvůli rozšíření EU se však změnilы podmínky, za kterých mohli ruští vojáci přejít litevské území. Od roku 2003 museli mít buď občanský průkaz nebo pas (dříve stačil jen vojenský průkaz). Rusko proto vojáky sloužící v Kaliningradské oblasti vybavilo občanskými průkazy a cestovními pasy.³³³

5.4 Tranzit energií

Zvláštní skupinou tranzitních problémů představuje zásobování oblasti energiemi. Oblast je závislá na přísunu hlavně elektrické energie a zemního plynu z Ruska tranzitem přes Litvu a Bělorusko. Již ve Federálním cílovém programu "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2010" bylo uvedeno, že v oblasti by měla být postavena elektrárna a zlepšeno zásobování zemním plynem.

³³² Srov. На Балтфлоте нет проблемы военного транзита. *Независимая газета* [online]. 3.6.2005, [cit. 2010-02-15].

³³³ Nejprve však Rusko poukazovalo na to, že vyžadovat pasy po vojácích je narušením ruských práv a suverenity. Srov. ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в военной политике безопасности России. s. 106.

5.4.1 Elektrická energie

Až do konce roku 2005, kdy byl v oblasti uveden do provozu první blok tepelné elektrárny TEC-2, dovážela Kaliningradská oblast až 97% své spotřeby elektrické energie. Po spuštění prvního bloku produkovala oblast 73% své spotřeby elektrické energie.³³⁴ Předpokládá se, že po spuštění druhého bloku TEC-2 v prosinci 2010 by oblast měla využívat jen vlastní elektrickou energii (výkon obou bloků má být 900 MW). Neměla by se tak např. opakovat situace ze začátku roku 2010, kdy Bělorusko vyhrožovalo přerušením tranzitu elektrické energie do Kaliningradské oblasti, protože za něj Rusko údajně neplatí tranzitní poplatky (jednalo se o odvetu kvůli sporům ohledně dodávek ropy do Běloruska). Kromě toho plánuje Rusko spustit na severovýchodě oblasti v letech 2015-16 jadernou elektrárnu o celkovém výkonu 2,4 GW.³³⁵

5.4.2 Tranzit plynu

Dalším problémem bylo zásobování oblasti zemním plynem. Do Kaliningradské oblasti vede větev plynovodu přes Minsk a Vilnius, který až do roku 2005 dodával region přibližně 650 mil. metrů krychlových plynu, což ale neodpovídalo kaliningradské spotřebě. Plyn se tak nedostával do průmyslových podniků v takovém objemu, v jakém byl potřeba. Kaliningradský senátor Nikolaj Tulajev v roce 2005 uvedl: "Nyní minimální spotřeba plynu představuje 1,2 mld. metrů krychlových ročně, za 2 až 3 roky by mohla spotřeba vyrůst až na 2,5 mld. metrů krychlových."³³⁶ Prezident Putin v červenci 2005 slíbil, že problém bude Gazprom řešit. Od 1. ledna 2006 tak oblast dostávala až 1,05 mld. m³ ročně. Dále bylo plánováno, že do oblasti bude do roku 2010 postavena větev od budoucího plynovou Nordstream. Nakonec však k postavení větve od Nordstremu nedojde. Místopředseda Gazpromu A. Rjazanov uvedl, že zásobovat

³³⁴ Srov. Rozhovor s Grigorijem Boosem, WWW: <http://www.worldenergy.ru/doc_20_49_2609.html . (15.2.2010)

³³⁵ Není jasné, co bude oblast s takovým množstvím elektřiny dělat. Objevují se návrhy exportovat elektřinu podmořským kabelem do Německa, Švédska nebo Finska. Viz НАУМОВ, Игорь. Атомную энергию отправят на балтийское дно. *Независимая газета* [online]. 25.9.2008, [cit. 2010-02-15].

³³⁶ НАУМОВ, Игорь. Президент озаботил «Газпром» калининградским вопросом. *Независимая газета* [online]. 5.7.2005, aa, [cit. 2010-02-15].

oblast plynem přes Nordstream by bylo drahé a lepší bude modernizovat stávající síť.³³⁷ V roce 2010 by tak měl být zprovozněn modernizovaný plynovod Minsk-Vilnius-Kaunas-Kaliningrad (resp. otevřeno ještě jedno paralelní potrubí), díky kterému by měla oblast získávat 2,5 mld. metrů krychlových plynu.

Otázka tranzitu byla vyřešena poměrně úspěšně. Teorie enkláv říká, že k vyřešení problému je potřeba dohody se sousedním státem. V případě Kaliningradské oblasti tak bylo potřeba dohodnout se s Evropskou unií (kvůli jednotnému vízovému režimu členských států EU). Přes určité průtahy nakonec došlo k podepsání dohody, která ke spokojenosti obou stran vyřešila tranzit osob, následně byl vyřešen také tranzit zboží. Jediným problémem tak zatím zůstává to, že si kaliningradští obyvatelé musí zařizovat víza pro příhraniční cesty do Polska a Litvy. V budoucnu by snad mohlo dojít k přijetí dohody o svobodném příhraničním pohybu, který by Kaliningradcům umožnil navštěvovat pohraniční oblasti Litvy a Polska.

Doprava do oblasti je kvůli exklávnímu postavení dražší. Toto je však problematika většiny exkláv, resp. enkláv. Rusko však vyšší náklady na osobní přepravu kompenzuje. Kromě toho zavedlo Rusko námořní spojení mezi oblastí a mateřským státem, tento způsob dopravy je však dražší a vznikl spíše z politických důvodů.

³³⁷ *sgov*. Отвод от Северо-Европейского газопровода в Калининград - утопия: "Газпром". *Регнум* [online]. 25.3.2006, [cit. 2010-02-15].

6. Vojenská problematika

Jak bylo uvedeno výše, byla oblast v sovětském období silně militarizována. Po rozpadu Sovětského svazu byla vojenská přítomnost v regionu výrazně regulována. V souladu s teorií enkláv může vojenská přítomnost působit negativně na sousední státy, pro mateřský stát však bývá vojenská přítomnost jednou z pojištěk jeho suverenity nad enklávou.³³⁸ Tato kapitola probere přístup a názory na vojenskou otázku po roce 2000.

6.1 Názory na vojenskou přítomnost v oblasti

Jelikož je Kaliningradská oblast součástí Ruska, má Rusko právo zde mít své vojenské posádky. V roce 1999 viceadmirál Baltské flotily V. Valujev uvedl, že flotila a armáda v Kaliningradské oblasti mají jen obranný charakter proti případným teritoriálním nárokům ze strany pobaltských států.³³⁹

Námořní doktrína Ruské federace do roku 2020 z 27. července 2001 v otázkách týkajících se Baltského moře předpokládala spolupráci se státy regionu, využívání mořských zdrojů apod. Ohledně Kaliningradské oblasti doktrína uvedla, že Rusko má "zabezpečit ekonomickou a vojenskou bezpečnost Kaliningradské oblasti." Doktrína tedy hovořila o ochraně ruské suverenity nad regionem a ekonomickém využívání potenciálu regionu.³⁴⁰

Přesto je možné se ptát, do jaké míry by měla být Kaliningradská oblast militarizována. Jak uváelo několik autorů, kteří pochází z Kaliningradské oblasti, je pro oblast lepší, aby zde armáda a námořnictvo nebyly přítomni příliš silně. Podle V. Abramova ohrožuje silná vojenská přítomnost rozvoj oblasti. Jednak armáda odčerpává značné finanční prostředky, zabírá velké území a není tahounem ekonomiky, jednak její

³³⁸ Např. v Ceutě a Mellile představují vojáci asi 10% obyvatel.

³³⁹ Сров. БАЛТФЛОТ ПРИЗВАН ПРОТИВОДЕЙСТВОВАТЬ ВОЗМОЖНОЙ ЭСКАЛАЦИИ КОНФЛИКТОВ В РЕГИОНЕ, ГОВОРИТ ЗАМЕСТИТЕЛЬ КОМАНДУЮЩЕГО ФЛОТОМ. *Интерфакс*. 10.12.1999.

³⁴⁰ Doktrína také uvádí, že síla ruského námořnictva v té, které oblasti má odpovídat pravděpodobnosti případné vojenské hrozby. Jelikož síla jednotek v Kalinigradu byla snižována, znamenalo to, že Rusko nemá o oblast bezpečnostní obavy. Viz Ruská námořní doktrína, WWW: <http://www.iss-atom.ru/doktrins/doktr03.htm> (28.2.2010).

přítomnost působí negativně na zahraniční investory.³⁴¹ Podobně se vyjádřil také A. Gorodilov, který uvedl, že ekonomický a vojenský rozvoj oblasti nejdou spojit dohromady, je proto nutné určit, čemu bude dána přednost. "Kompromis mezi nimi nemůže existovat, protože orientace oblasti na evropskou ekonomiku diktuje přímo mírový rozvoj oblastní ekonomiky."³⁴² Další autoři pak uvádí, že není možné mluvit zároveň o spolupráci s NATO a EU a považovat oblast za ruskou vojenskou pevnost na Baltu.³⁴³

V Kaliningradské oblasti přijatá "Strategie sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti jako regionu spolupráce do roku 2010" zmiňovala, že oblast bude nadále zabezpečovat vojenské a strategické zájmy Ruska. Strategie uváděla, že Baltská flotila je důležitým ekonomickým činitelem Kaliningradské oblasti, který jednak vytváří nová pracovní místa, jednak vytváří další nároky na sociální systém oblasti (rodiny vojáků) apod. Oblast by však podle strategie měla využívat vojenské objekty (letišť, přístavy) také k civilním účelům.³⁴⁴ Dříve vojenský přístav Baltijsk byl zčásti komercializován.

Představitelé sousedních států se občas vyjadřovali proti silné vojenské přítomnosti v Kaliningradské oblasti. V září 2001 litevský ministr obrany Linas Linkevičius uvedl, že vstup Litvy do NATO není namířen proti ruským zájmům v Kaliningradské oblasti. Podle Linkevičiuse by měl region rozvíjet ekonomické vztahy se sousedy, ne se militarizovat.³⁴⁵ Také bývalý polský prezident Aleksander Kwaszniewski uvedl, že by nerad viděl Kaliningrad v pozici ruské "letadlové lodi".³⁴⁶ Paradoxně však ruská držba oblasti může snižovat případný tlak na pobaltské státy, protože Baltská flotila může využívat zdejších nezamrzajících přístavů.

Přestože se v centru občas objevovaly názory, že "centrum by mělo využít oblasti jako tzv. 'pistolí na spánku Evropy'. Příznivci tohoto přístupu navrhovali, aby

³⁴¹ АБРАМОВ, В.Н.Зарубежный опыт как модель решения Калининградской проблемы. *Вестник РГУ им. Канта*. 2005, 3, s. 48.

³⁴² Citováno dle ГОРОДИЛОВ А.А. а kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*, s. 69.

³⁴³ Srov. КЛЕМЕСШЕВ, А.П. а kol. Концепция развития Калининградской области в условиях российско-европейского взаимодействия на Балтике. . 61

³⁴⁴ Viz Viz Strategie sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti jako regionu spolupráce. [WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/strategy.zip> (5.5.2010)

³⁴⁵ Литва вступает в НАТО. *Независимая газета*. 4.9.2001.

³⁴⁶ Srov. РЯБУШЕВ, Александр. Польша не хочет видеть Калининград в качестве "авианосца". *Независимая газета*. 26.1.2002 .

Rusko kompenzovalo nerovnost ozbrojených sil mezi NATO a RF v Evropě posílením a modernizací kaliningradské posádky.³⁴⁷

6.2 Obavy z rozšíření Severoatlantické aliance

V ruském centru vzbuzovalo obavy rozšíření Severoatlantické aliance na východ, s čímž byla spojována obava o osud Kaliningradské oblasti a názory požadující, aby se počet vojáků v oblasti nezmenšoval. "Proto, aby posílili svoji pozici v boji proti rozšíření NATO na východ, navrhovali ruští představitelé přestat se snižováním ozbrojených sil v Kaliningradě a dokonce je opět navyšovat."³⁴⁸ V červnu 1998 se objevily první zprávy o možnosti rozmístění jaderných zbraní v oblasti. Lídr ruských nacionalistů V. Žirinovskij v červenci 2001 při návštěvě Kaliningradu uvedl, že ruská vojenská přítomnost v oblasti by měla být výrazně posílena a že je potřeba "přemístit sem, co nejvíce vojsk, ohromné množství vojsk."³⁴⁹ K. Voronov tvrdil, že rozšiřování NATO do Pobaltí vyvolávalo u některých ruských velitelů obavy, protože vznikla situace, na kterou nebyli zvyklí a rušila politicko-ekonomickou stabilitu, která se v regionu vytvořila.³⁵⁰

Ruské výhrůžky vyzbrojit oblast se málem potvrdily, když začátkem roku 2001 informoval Washington Post o tom, že v červnu 2000 zjistily americké zpravodajské satelity, že v Kaliningradské oblasti byly rozmístěny taktické jaderné zbraně.³⁵¹ Informace západních sdělovacích prostředků však v únoru 2001 dementoval tehdejší ruský ministr obrany Igor Sergejev.³⁵²

Ruské obavy, že by rozšíření NATO o sousední státy mohlo Kaliningradskou oblast ohrozit, se nenaplnily. Rusko však vždy vyjadřovalo znepokojení, pokud některý ze sousedních států nabízel své území jednotkám NATO (např. Litva nabízela svá letiště). Rusko však nerozšiřovalo svou vojenskou přítomnost v oblasti, ale dále

³⁴⁷ Viz АБРАМОВ, В.Н. Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря. Is. 12.

³⁴⁸ Citováno dle ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в политике военной безопасности России. s. 97.

³⁴⁹ Citováno dle Лидер ЛДПР Жириновский считает, что военная группировка в Калининградской области должна быть значительно расширена. *Интерфакс*. 28.7.2001.

³⁵⁰ Srov. ВОРОНОВ, К. Калининградская область во взаимоотношениях России с ЕС: медленный дрейф, s. 43.

³⁵¹ PINCUS, Walter. Russia Moving Nuclear Arms to Baltic Sea Base / Possible reaction to NATO expansion. *Washington Post* [online]. 4.1.2001, [cit. 2010-02-28].

³⁵² Сергеев опроверг сообщения о размещении ракет у Калининграда. *Независимая газета* [online]. 15.2.2001, [cit. 2010-02-28].

omezovalo počet vojáků. Podle různých odhadů se na zač. 21. století v regionu nacházelo přibližně 25 - 30 tis. vojáků a námořníků. Kotvilo zde přibližně 70% Baltské flotily.³⁵³ V roce 2001 gubernátor a bývalý velitel Baltské flotily Vladimir Jegorov uvedl, že kaliningradská posádka bude dále redukována o 8,5 tis. mužů bez ohledu na rozšíření NATO do Pobaltí a celkově bude její velikost 16,5 tis. mužů.³⁵⁴

Přestože se Rusko obávalo rozšíření NATO ke svým hranicím, na Kaliningradskou oblast nemělo rozšíření žádný výrazný vliv a nepřineslo oblasti žádné problémy.³⁵⁵ Místní posádka spolupracovala se sousedními armádami např. formou společných cvičení likvidace přírodních katastrof apod. (cvičení Baltops, Exercise Kaliningrad).

6.3 Kaliningradská oblast a americký protiraketový štít

Kaliningradská oblast se dostala na stránky zahraničních deníků v poslední době kvůli plánům Spojených států amerických umístit do České republiky a Polska zařízení protiraketového deštníku (výrazněji se o tomto plánu začalo mluvit počátkem roku 2007). Přestože podle USA tato zařízení byla namířena proti hrozbám ze strany Íránu a Severní Koreje, Rusko se obávalo, že systém bude určen proti němu. Moskva proto tvrdila, že má právo přijmout vlastní protiopatřeními, jako např. rozmístění raket v Kaliningradské oblasti.

Gubernátor Boos v únoru 2007 hovořil o tom, že americký systém přímo ohrožuje ekonomický rozvoj Kaliningradské oblasti. Narážel na to, že případní turisté a

³⁵³ Polský autor Piotr Kaliszewicz uvádí, že v roce 1999 se v oblasti nacházelo ještě asi 30 tis. vojáků. Kaliszewicz uvádí, že v roce 1999 v Kaliningradské oblasti připadalo na 1000 km² 2100 vojáků a 34 vojáků na 1000 osob, zatímco v RF připadalo 57 vojáků na 1000 km² a 7 na 1000 osob. Pro srovnání, v Německu připadalo 1100 vojáků na 1000 km² a 4 vojáci na 1000 obyvatel. Kaliszewicz. Srov. KALISZEWICZ, Piotr. Obwód Kaliningradzsi na politycznej mapie Europy.s..109-113. Ingmar Oldberg se odvolává na odhady Mezinárodního institut strategických studií a píše, že v roce 2002 bylo v oblasti přítomno 25 tis. příslušníků ozbrojených složek. Srov. ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в политике военной безопасности России. s. 94. Celkem má Baltská flotila asi 33 tis. příslušníků, 25 tis. je umístěno v Kaliningradské oblasti.

³⁵⁴ Ve výzbroji místního zvláštního okruhu je 6 lodí, 2 ponorky, 5 plavidel námořní pěchoty, 26 hlídkových lodí, 55 stíhaček a 41 vrtulníků. ВОРОНОВ, К. Калининградская область во взаимоотношениях России с ЕС: медленный дрейф. s. 45.

³⁵⁵ V tomto smyslu, že rozšíření NATO nebude pro oblast hrozbou, se vyjádřil např. předseda oblastní dumy V. Nikitin. Srov. LOPATA, Raimundas. *Geopolitical Hostage: The Case of Kaliningrad Oblast in the Russian Federation*. In RINDZEVICIUTE, Egle. *Contemporary change in Kaliningrad: A Window to Europe?* Södertörn: Södertörns högskola, 2006, s. 43.

investoři by se mohli obávat zvýšeného nebezpečí pro své cesty nebo investice do oblasti kvůli zvýšení možnosti konfliktu v regionu.³⁵⁶

Velitel ruského námořnictva Vladimir Masorin uvedl, že americký systém pravděpodobně ruské západní hranice neohrozí, Rusko na něj nebude muset reagovat, přesto je však nutné dále modernizovat Baltskou flotilu.³⁵⁷ Prezident Putin v listopadu 2007 v tzv. "přímé lince" s obyvateli Ruska uvedl, že zatím není nutné rozmísťovat v Kaliningradské oblasti rakety.³⁵⁸

V červenci 2008 se ale objevila zpráva, že Moskva uvažuje o umístění raket S-22 "Iskander" do Kaliningradské oblasti. 5. listopadu 2008 řekl ruský prezident Dmitrij Medvěděv v každoročním projevu před oběma komorami ruského parlamentu, že Rusko v Kaliningradské oblasti rozmísť rakety S-22 "Iskander", pokud Spojené státy vybudují ve střední Evropě svůj protiraketový systém. Georgij Boos tento krok okamžitě označil jako adekvátní. Podle jeho slov by rakety "vyrovnaly vojenské posilování západní Evropy."³⁵⁹ Podle západních expertů a představitelů NATO by však rakety Iskander (mají dosah jen 400 km) nijak výrazně neovlivnily poměr vojenské síly mezi Ruskem a Západem a mohly být určeny jen pro ohrožení amerických základen.³⁶⁰ Medvěděv chtěl spíše ukázat veřejnosti, že Rusko se nenechá zastrašovat svým tradičním nepřítelem.³⁶¹

Případné umístění Iskanderů v Kaliningradské oblasti by ale mohlo snížit přitažlivost oblasti pro zahraniční investory. Nová americká administrativa však od umístění systému protiraketové obrany v Evropě ustoupila a Rusko proto zatím rakety v Kaliningradské oblasti nehodlá instalovat.

Můžeme konstatovat, že vojenské hledisko v případě Kaliningradské oblasti ustoupilo do pozadí. Početní stav místní posádky a námořnictva se snížil, oproti stavu před rokem 1991 asi 6 krát. Ruské centrum spíše využívalo blízkost Kaliningradské

³⁵⁶ Боос: ПРО в Европе – угроза экономике Калининградской области . *Росбалт* [online]. 28.2.2007, [cit. 2010-02-21].

³⁵⁷ Главком ВМФ: Размещение ПРО США не угрожает нашим западным рубежам. *Росбалт* [online]. 20.4.2007,[cit. 2010-02-20].

³⁵⁸ Стенограмма «Прямой линии с Президентом России». Часть III. *Росбалт* [online]. 19.10.2007, [cit. 2010-05-21].

³⁵⁹ Citováno dle Боос: Американским ПРО в Европе дан адекватный ответ. *Росбалт* [online]. 5.11.2008, a, [cit. 2010-02-28].

³⁶⁰ Původně bylo dokonce navrhováno umístit do oblasti rakety RS-18 s dosahem až 10 tis. km.

³⁶¹ srov. LESLIE, Neil Richard. The Kaliningrad Missile Crisis. *Atlantic Council* [online]. 13.11.2008, [cit. 2010-02-28].

oblasti západní Evropě pro zdůraznění svého odporu vůči evropské vojenské integraci. Rusko vyhrožovalo rozmístěním jaderných zbraní a posílením armády při rozšiřování NATO, nakonec se však nic nestalo a došlo dokonce ke snížení počtu vojáků. Kaliningradskou otázku využilo Rusko i při protestech proti americké protiraketové obraně, zatím se však k rozmístění raket ani jiných zbraní neuchýlilo. Ruské centrum pravděpodobně pochopilo, že Kaliningradskou oblast je potřeba využívat k jiným než vojenským účelům.

Závěr

Tato práce se věnovala řešení exklávní problematiky Kaliningradské oblasti v letech 2000-2009. Zhodnotíme výsledky, k nimž jsme dospěli.

Kaliningradská oblast jako exkláva vyžaduje speciální přístup. V 90. letech 20. století však nevěnovalo federální centrum oblasti příliš velkou pozornost. Výhody, které oblast v této době získala, si většinou oblastní politici museli dlouho prosazovat a i poté se k nim některé federální (hlavně finanční) orgány nestavěly příliš příznivě. Za příklad slouží systémy Svobodné a Zvláštní ekonomické zóny, které představovaly iniciativu oblastních politiků, ale jejich uvedení do praxe se vždy táhlo poměrně dlouho.

V 1. pol. 90. let, v souvislosti s uvolňováním vztahů v Ruské federaci, žádala Kaliningradská oblast, především gubernátor Jurij Matočkin, formu zvláštního statusu, který by zvýšil pravomoci regionu a lépe mu umožnil adaptovat se v exklávním postavení. Žádný z návrhů neuspěl a jediné, co oblast získala, byly režimy SEZ a O EZ.

Po roce 2000 se situace změnila. Iniciativa jak řešit exklávní problematiku nevycházela jen zdola, z Kaliningradské oblasti, ale i shora, z federálního centra. Je poměrně složité hodnotit, do jaké míry přistupovalo federální centrum ke Kaliningradské oblasti správně a do jaké nikoliv. Centrum za svoji politiku ve vztahu ke Kaliningradské oblasti považovalo zákon o Zvláštní ekonomické zóně a Federální cílový program 'Rozvoj Kaliningradské oblasti'. Chtělo tím zajistit pozitivní sociálně-ekonomický rozvoj regionu, ale zároveň i zajistit ruskou suverenitu nad ním.

Projekt nové O EZ z roku 2006 připravovala již komise jmenovaná prezidentem Putinem. Komise zákon konzultovala jak na federální úrovni, tak také v Kaliningradské oblasti. Přesto však přijetí zákona trvalo téměř 5 let. Federální cílový program rozvoje oblasti financoval velké množství projektů zaměřených na zlepšení infrastruktury oblasti a kvality života jejich obyvatel. Nejvíce financí bylo směřováno do velkých projektů jako zajištění soběstačnosti oblasti ve výrobě elektrické energie a zásobování plynem. Menšími projekty byly opravy silnic, plynofikace nebo rozvoj sociální infrastruktury. Přestože program nebyl financován v plné míře, alespoň ze strany federálního centra byly slíbené investice plněny.

Bylo nepochybně správně, že pro oblast byla vytvořena zvláštní ekonomická zóna. Podle teorie enkláv se dobře rozvíjí jen ty enklávy, pro které byly zavedeny nějaké formy zvláštního ekonomického režimu, a které svoji ekonomiku otevřely světu.

Právě systém OEZ byl tím režimem, který napomohl ekonomickému rozvoji oblasti a otevřel místní ekonomiku světu. První systém OEZ umožnil oblasti orientovat se na nahrazování zahraničního importu levnější produkcí výrobků vyšší kvality pro ruský trh přímo v Kaliningradské oblasti (kritici posměšně nazývali Kaliningradskou oblast "montovnou"). Oblasti se tak podařilo napojit jak na západní trhy, tak zůstat v kontaktu s trhy mateřského státu. Nová verze OEZ má za úkol přeorientovat místní ekonomiku z domácího trhu na zahraniční (má převážet export nad importem). Velkým společným nabízí výrazné daňové úlevy, čímž by ráda přilákala hlavně západní kapitál. Orientace na export plně odpovídá teorii enkláv, která uvádí, že většina úspěšných enkláv má svoji ekonomiku orientovanou exportně.

Kaliningradská oblast je na systému OEZ závislá, ale její ekonomické ukazatele díky němu rostou. V posledních letech se oblast blíží ve výši HDP a průměrném měsíčním platu celoruskému průměru. Naposledy měla oblast HDP rovné celoruskému průměru v roce 1990, tedy ještě předtím, než se stala ruskou exklávou.

Federální centrum je kategoricky proti změně statusu oblasti. Souvisí to s tím, že diskuse o jakékoliv změně vzbuzují obavu z případné separace oblasti (ač ta v současné době nemá v Kaliningradské oblasti téměř žádnou podporu), ale také s procesem recentralizace, jímž putinovské Rusko procházelo (je proto absurdní myšlenka, že by federální centrum, které se snažilo vyrovnávat pravomoci všech regionů, připustilo speciální status vybraného subjektu). Teorie enkláv uvádí, že většina enkláv funguje podle stejné politické úpravy jako regiony mateřského státu.

Federální centrum také celkem uspokojujivě vyřešilo otázku tranzitu, jeden z nejpaličivějších problémů teritoria počátku 21.století. Přestože nejdříve tvrdohlavě trvalo na tom, aby pro oblast nebyla ze strany EU zaváděna jakákoliv forma dokumentů, které by připomínaly vízum, nakonec se s Unií dokázalo dohodnout a vyřešit problém způsobem, který místním obyvatelům přináší co nejméně potíží (byl zaveden tzv. Zjednodušený tranzitní dokument). Se vstupem do Schengenského prostoru Polsko a Litvy pro obyvatele oblasti skončilo období, kdy získávali bezplatně roční mnohavstupní vízum, Rusko se proto vytrvale snaží zavést pro celou oblast pravidla bezvízového příhraničního styku. Transport nákladů mezi Ruskem a oblastí je bezcelní, kvůli různým poplatkům, které Litva vybírá je však dražší. S podobnými problémy se ale většinou exklávy musí potýkat. Dražší tranzit však může nepříznivě ovlivnit plány udělat z Kaliningradské oblasti exportní okno Ruské federace do Evropy.

Další soubor problémů, které moskevské centrum zvládlo vyřešit relativně úspěšně, je zásobování oblasti plynem a elektrickou energií - díky modernizaci plynovodu vedoucího přes Běorusko a Litvu bude oblast dostávat potřebné objemy zemního plynu. V roce 2010 bude dokončena stavba druhého bloku tepelné elektrárny TEC-2 v Kaliningradě a oblast tak nebude závislá na dovozu elektrické energie přes pobaltské státy. Začala také stavba jaderné elektrárny.

Z vojenského hlediska bylo důležité to, že oblast přestala hrát roli vojenské základny, jako tomu bylo v době existence Sovětského svazu. Místní posádka byla značně redukována, všechny ozbrojené složky byly podřízeny velení Baltské flotily a oficiálně měly jen obranný charakter. Přesto Moskva několikrát vyhrožovala vyzbrojením oblasti (např. raketami) kvůli rozšíření NATO nebo plánu umístit v Evropě americký protiraketo výdeštník. K vyplnění těchto hrozeb však naštěstí nikdy nedošlo. Je velice pravděpodobné, že ze strany Ruska se jednalo o pouhou rétoriku a Moskva nikdy neplánovala v oblasti rakety (nebo jiné útočné zbraně) rozmístit. Pro další vývoj oblasti je rozhodně lepší, pokud nebude militarizována - silná vojenská přítomnost totiž snižuje šance na přilákání investic.

Kaliningradská oblast většinou politiku centra po roce 2000 podporovala. Oblastní administrativa a experti se účastnili příprav projektu nové OEZ a i přes určité rozpory nakonec byla přijata taková varianta, se kterou oblast souhlasila (oblast si např. prosadila, aby po přijetí nové OEZ byly po dobu deseti let zachovány ještě staré celní výhody pro společnosti, které je využívaly do roku 2006). Zároveň oblastní představitelé odmítali změnit status oblasti, ať už na republiku, osmý federální okruh nebo zahraniční teritorium RF. Z porovnání Federálního cílového programu a Strategie rozvoje Kaliningradské oblasti navíc vychází, že jak Rusko, tak Kaliningradská oblast sdílely podobné názory na budoucí rozvoj oblasti.

V otázce dopravy oblast z počátku přístup centra nesla nelibě. Obávala se, že Rusko svým tvrdým postojem způsobí to, že pro oblast budou zavedena víza, místo toho, aby se našlo nějaké vhodné řešení.

Celková podpora oblasti federální politice však není překvapující, pokud si uvědomíme, že gubernátor Jegorov měl při své kandidatuře podporu Putina a gubernátor Boos byl Putinem přímo jmenován. Navíc v posledních letech převažují v kaliningradské Oblastní dumě zástupci Jednotného Ruska, a tak projevy nesouhlasu většinou přicházely pouze ze strany jednotlivců.

V letech 2000-2009 ruské federální centrum skutečně chápalo Kaliningradskou oblast kvůli jejímu exklávnímu postavení jako vyjímečnou. K tomu, aby řešilo problematiku exklávního postavení přijalo centrum dva výše zmíněné projekty - OEZ a Federální cílový program. Přitom Kaliningradská oblast byla jediným ruským region, ve kterém fungovaly oba dva tyto projekty. Kromě toho byla oblast zařazena do dalších ruských rozvojových programů.

V problematice transportu sice Rusko nebylo dlouho schopné přistoupit na přijetí nějaké formy speciálního řešení, odmítalo vytvoření zvláštních pravidel pro kaliningradské obyvatele s poukazem na to, že by tím mohla být diskriminována část obyvatel RF. Nakonec však se speciálním řešením souhlasilo. Výjimečnost oblasti se také projevuje v tom, že Rusko by rádo z oblasti vytvořilo region, ve kterém by se mohly zkoušet nové formy spolupráce mezi Ruskem a Evropskou unií.

Federální centrum bylo oproti 90. létům iniciativnější při hledání řešení kaliningradských problémů. Speciální pozornost věnovala oblasti administrativa prezidenta Putina. Přesto však mohla být např. problematika tranzitu vyřešena mnohem dříve a příprava nového zákona o OEZ mohla být rychlejší.

Pokud srovnáme pozici Kaliningradské oblasti s teorií enkláv, uvidíme, že Rusko přistupovalo k oblasti prakticky jako podle návodu: zavedlo v oblasti speciální ekonomický režim, vyřešilo problematiku dopravy do mateřské země a zásobování oblasti energiemi a stejně jako u většiny enkláv, nedalo Kaliningradské oblasti speciální status. Navíc Rusko odmítlo využívat oblast přednostně k vojenským účelům

Dalšímu rozvoji oblasti by pravděpodobně napomohla větší integrace mezi Ruskem a EU (příp. větší zapojení oblasti do baltského makroregionu, který předpokládala Strategie sociálně-ekonomického rozvoje oblasti ve středně- a dlouhodobé perspektivě). Zejména v ekonomické otázce a v otázce bezvízového styku, by pak Kaliningradská oblast svoji exklávnost pocítovala mnohem méně. Toto je však pravděpodobně hudba vzdálené budoucnosti.

Použité zdroje a literatura

1. Primární zdroje

Zákony, smlouvy a další dokumenty

Федеральная целевая программа Развитие Калининградской области до 2010 года.
WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/001.zip> [cit. 2010-04-25].

ФЕДЕРАЛЬНАЯ ЦЕЛЕВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПЕРИОД ДО 2014

WWW:

http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect/economylib4/mer/resources/04485e0040dc1257a4a4b6c8cc8c99f3/programma_razvitie_kaliningrad.doc [cit. 2010-04-25].

Федеральный закон №13-ФЗ от 22.01.96 г. (Об ОЭЗ в Калининградской области)

WWW: <http://oez39.ru/menu2/old/141-13-fz> [cit. 2010-01-03].

Федеральный закон Российской Федерации от 10 января 2006 г. N 16-ФЗ Об Особой экономической зоне в Калининградской области и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации. WWW: <http://www.rg.ru/2006/01/19/kaliningrad-dok.html> [cit. 2010-02-20].

Федеративный договор

WWW: http://www.constitution.garant.ru/DOC_70280.htm [cit. 2010-02-02].

Námoňní doktrína Ruské federace,

WWW: <http://www.iss-atom.ru/doktrins/doktr03.htm> [cit. 2010-02-28].

Potsdam Agreement

WWW: http://en.wikisource.org/wiki/Potsdam_Agreement [cit. 2010-12-14].

Rozhovor s Grigorijem Boosem o energetické situaci Kaliningradské oblasti.

WWW: http://www.worldenergy.ru/doc_20_49_2609.html [cit. 2010-02-15].

Seznam rezidentů Zvláštní ekonomické zóny k 30.10.2009.

WWW: <http://www2.gov39.ru/index.php?action=oezrezident> [cit. 2010-05-15].

Договор от 12 января 1996 г. о разграничении предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Калининградской области.

WWW: http://www.constitution.garant.ru/DOC_66902.htm [cit. 2010-01-18].

Společné prohlášení k rozšíření EU a vztazích Rusko-EU (část týkající se Kaliningradu).

WWW: http://www.customs.ru/ru/project/kaliningrad_transit/declaration10/ [cit. 2010-02-15].

Совместное заявление Российской Федерации и Европейского союза о транзите между Калининградской областью и остальной территорией Российской Федерации. In ЗАППЕРА, М. ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда. - От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь мир, 2003, s. 85-90.

Strategie rozvoje vztahů Ruska а EU na střednědobou perspektivu (2000-2010).
WWW: http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_320.htm [cit. 2010-02-14].

Strategie sociálně-ekonomického rozvoje Калининградскé oblasti jako regionu spolupráce.
WWW: <http://nadruva.ru/images/stories/files/strategy.zip> [cit. 2010-05-05].

Выступление Президента России В.В.Путина на заседании Совета Безопасности Российской Федерации 26 июля 2001 года, Москва, Кремль
WWW:
<http://www.mid.ru/bl.nsf/45732352ea50cce14325696c00626591/8472d2cbb665c08543256a960045ffdf?OpenDocument> [cit. 2010-05-16].

Социально-экономическое положение Калининградской области.
WWW: http://www.programs-gov.ru/37_2006.php [cit. 2010-04-25].

Федеральная служба государственной статистики
WWW: <http://www.gks.ru/> [cit. 2010-04-25].

Periodika

Interfax

БАЛТФЛОТ ПРИЗВАН ПРОТИВОДЕЙСТВОВАТЬ ВОЗМОЖНОЙ ЭСКАЛАЦИИ КОНФЛИКТОВ В РЕГИОНЕ, ГОВОРIT ЗАМЕСТИТЕЛЬ КОМАНДУЮЩЕГО ФЛОТОМ. *Интерфакс*. 10.12.1999.

Местные власти не смогли реализовать потенциал особой экономической зоны в Калининграде, считает полпред президента РФ. *Интерфакс*. 3.1.2000.

Лидер ЛДПР Жириновский считает, что военная группировка в Калининградской области должна быть значительно расширена. *Интерфакс*. 28.7.2001.

Закон об особой экономической зоне в Калининградской области будет внесен в Госдуму в 2004 году - губернатор Егоров. *Интерфакс*. 5.2.2004.

Объем заявленных инвестиций первых 6 резидентов ОЭЗ Калининградской области составляет около 5 млрд. руб.. *Интерфакс*. 20.6.2006.

Боос считает, что существующий проект закона об ОЭЗ в Калининградской области не решит проблем в регионе. *Интерфакс*. 9.9.2006.

Развертывание "Искандеров" в Калининградской области станет ответом на американскую ПРО в Чехии и Польше - Генштаб. *Интерфакс*. 10.12.2008.

Nězavisimaja gazeta

РЯБУШЕВ, Александр. Скачок цен в Калининграде. *Независимая газета*. 11.1.2001.

- Сергеев опроверг сообщения о размещении ракет у Калининграда. *Независимая газета* [online]. 15.2.2001, [cit. 2010-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://news.ng.ru/2001/02/15/982231522.html>>.
- РЯБУШЕВ, Александр. Владимир Егоров: "Калининград был, есть и будет российским". *Независимая газета*. 20.3.2001.
- АЛКСНИС, Виктор; ИВАНОВОВА, Анастасия. Балтийский узел. *Независимая газета*. 28.3.2001.
- РЯБУШЕВ, Александр. Станет ли Калининград республикой Балтией. *Независимая газета*. 12.5.2001.
- ГОРБУНЦОВ, Юлий. Год назад в России началась федеральная реформа. *Независимая газета*. 12.5.2001.
- Калининград угрожает безопасности страны?. *Независимая газета* [online]. 28.7.2001, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <http://www.ng.ru/politics/2001-07-28/3_kaliningrad.html>.
- Литва вступает в НАТО. *Независимая газета*. 4.9.2001.
- РЯБУШЕВ, Александр. Польша не хочет видеть Калининград в качестве "авианосца". *Независимая газета*. 26.1.2002 .
- РЯБУШЕВ, Александр. Коридор для анклава. *Независимая газета*. 24.6.2002 .
- ИВАНЧЕНКО, Александр. Новый лозунг страны: вся власть - Кремлю. *Независимая газета*. 30.9.2004.
- ПЕТРОВСКАЯ, Юлия; ГРИГОРЬЕВ, Евгений . Немецкий рейхстаг хочет вернуть "Кенигсбергскую область". *Независимая газета*. 15.10.2004.
- ЛЫСЕНКО, Владимир. Назначение губернаторов - путь к однопартийной системе. *Независимая газета*. 24.3.2005.
- РЯБУШЕВ, Александр. Владимир Егоров: Патриотов у нас больше, чем в другом любом регионе. *Независимая газета*. 2.6.2005.
- На Балтфлоте нет проблемы военного транзита. *Независимая газета* [online]. 3.6.2005, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/06/03/211652.html>>.
- НАУМОВ, Игорь. Президент озаботил «Газпром» калининградским вопросом. *Независимая газета* [online]. 5.7.2005, aa, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.ng.ru/economics/2005-07-05/3_gazprom.html>.
- ГИНЗБУРГ, Соломон. Угрозы сепаратизма нет. *Независимая газета* [online]. 22.12.2009, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <http://www.ng.ru/scenario/2009-12-22/15_separatism.html> .
- НАУМОВ, Игорь. Атомную энергию отправят на балтийское дно. *Независимая газета* [online]. 25.9.2008, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.ng.ru/economics/2008-09-25/100_atom.html> .

Novyj Kaliningrad

- Калининградской области не бывать заграничной территорией России. *Новый Калининград* [online]. 15.2.2005,[cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/politics/k35487.html>> .
- Цикель: Мы не рассматриваем всерьез идею о придании региону статуса заграничной территории. *Новый Калининград* [online]. 16.2.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/politics/k35574.html>> .

- Часть суши в океане равнодушия. *Новый Калининград* [online]. 17.2.2005, [cit. 2010-05-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/community/k35671.html>>.
- Из России с любовью. Калининград может уйти, не прощаясь?. *Новый Калининград* [online]. 1.3.2005, [cit. 2010-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/politics/k38264.html>>.
- Калининградская область уходит из России. *Новый Калининград* [online]. 3.3.2005, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/politics/k38426.html>>.
- Цикель: Закон об ОЭЗ станет достойным ответом сторонникам идей республики. *Новый Калининград* [online]. 19.5.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.newkaliningrad.ru/news/politics/k43510.html>>.

Regnum

- Будет ли выведена Калининградская область из состава Северо-Западного ФО?. *Регнум* [online]. 5.6.2003, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://regnum.ru/news/122906.html>>.
- Следующей территориальной уступкой может стать Калининград - депутат Ежиков. *Регнум* [online]. 15.11.2004, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://regnum.ru/news/359505.html>>.
- Балтийская республиканская партия отстаивает права в Конституционном суде. *Регнум* [online]. 15.12.2004, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.regnum.ru/news/376347.html>>.
- Греф не понимает, что такое "заграничная территория - Калининград". *Регнум* [online]. 11.2.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.regnum.ru/news/406151.html>>.
- ВЫПОЛЗОВ, Андрей. "Почему бы не придать Калининградской области статус заграничной территории?": интервью мэра приграничного с Польшей округа. *Регнум-Балтика* [online]. 15.2.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://newspb.ru/allnews/954786/>>.
- В Калининграде учреждено новое общественное движение "Республика" под оранжевым флагом. *Регнум* [online]. 21.2.2005, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://regnum.ru/news/410452.html>>.
- Речи об изменении статуса Калининградской области не было, нет и не будет - Ястржембский. *Регнум* [online]. 29.3.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://regnum.ru/news/429243.html>>.
- Отвод от Северо-Европейского газопровода в Калининград - утопия: "Газпром". *Регнум* [online]. 25.3.2006, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.regnum.ru/news/612448.html>>.

Rosbalt

- Калининград в эпицентре «большой геополитики» (подборка новостей «Росбалта» за последний месяц). *Росбалт* [online]. 28.5.2002, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/05/28/52085.html>>.
- Калининград в эпицентре «большой геополитики» (подборка новостей «Росбалта» за последний месяц). *Росбалт* [online]. 28.5.2002, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/05/28/52085.html>>.

- Владимир Путин назвал проблему Калининградской области абсолютным критерием подлинности партнерства России и Европейского союза. *Росбалт* [online]. 29.5.2002, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/05/29/52354.html>>.
- Глава МИД Литвы призвал Россию выполнить «домашнюю работу» накануне введения виз для жителей Калининградской области. *Росбалт* [online]. 27.6.2002, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/06/27/55938.html>>.
- Калининградская область не нуждается ни в каком ином статусе, кроме статуса особой экономической зоны. *Росбалт* [online]. 7.6.2002, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/06/07/53746.html>>.
- «Мы входим в конфликт с ЕС, не отдавая себе отчёта в последствиях». *Росбалт* [online]. 16.9.2002, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/09/16/64050.html>>.
- 18% литовцев хотят, чтобы Калининградская область стала частью Литвы. *Росбалт* [online]. 12.10.2002, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/10/12/67455.html>>.
- Минфин обвиняют в том, что принятие новой редакции закона об Особой экономической зоне в Калининградской области затягивается. *Росбалт* [online]. 24.10.2002, [cit. 2010-05-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/10/24/70884.html>>.
- Новая редакция закона об Особой экономической зоне в Калининградской области будет принята не ранее ноября 2003. *Росбалт* [online]. 25.10.2002, [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/10/25/71283.html>>.
- Ястржембский: Обязательства по паспортизации калининградцев выполнены. *Росбалт* [online]. 20.12.2004, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2004/12/20/189852.html>>.
- Для обеспечения калининградцев загранпаспортами необходима помощь из федерального бюджета. *Росбалт* [online]. 29.11.2002, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2002/11/29/75891.html>>.
- В Калининграде началась работа над законом о заграничных территориях. *Росбалт* [online]. 24.1.2003, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/01/24/82496.html>>.
- Калининградская область могла бы стать восьмым федеральным округом России. *Регнум* [online]. 11.4.2003, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/04/11/93554.html>>.
- Дмитрий Rogozin: Минэкономразвития РФ тормозит принятие новой редакции закона об ОЭЗ в Калининградской области. *Росбалт* [online]. 27.6.2003, [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/06/27/105121.html>>.
- Калининград должен стать регионом сотрудничества России и Евросоюза, считает Владимир Путин. *Росбалт* [online]. 27.6.2003, [cit. 2010-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/06/27/105271.html>>.
- Калининград — прообраз будущих отношений России и Европы, считают в Совете безопасности РФ. *Росбалт* [online]. 10.7.2003, а, [cit. 2010-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/07/10/106993.html>>.
- Администрация Калининградской области не поддержала радикальные предложения Дмитрия Rogozina. *Росбалт* [online]. 25.7.2003, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/07/25/111180.html>>.

- Проблем с транзитом из «большой» России в Калининград не осталось, считает губернатор Калининградской области. *Росбалт* [online]. 23.9.2003, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/09/23/120360.html>>.
- Грузовое сообщение между Калининградом и остальной частью страны должно отвечать интересам России и Евросоюза. *Росбалт* [online]. 22.1.2004, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2004/01/22/140022.html>>.
- Михаил Фрадков: Ситуация с калининградским транзитом ухудшается. *Росбалт* [online]. 21.6.2004, v, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2004/06/21/166234.html>>.
- Клебанов не торопится высказывать мнение о статусе Калининградской области. *Росбалт* [online]. 15.2.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/02/15/196513.html>>.
- Особый статус — лекарство от сепаратизма. *Росбалт* [online]. 18.2.2005, [cit. 2010-05-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/02/18/197125.html>>.
- БИРЮКОВ, Валерий. Калининграду дали 25 лет «особого режима». *Росбалт* [online]. 19.4.2005, [cit. 2010-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/04/19/205242.html>>.
- В России должно быть 60-65 субъектов": интервью председатель подкомитета по вопросам региональной политики и межрегиональных отношений Госдумы Андрея Климова ИА REGNUM. *Росбалт* [online]. 22.4.2004, [cit. 2010-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2003/01/24/82496.html>>.
- С нового года отменяется транзит через Литву с внутренними паспортами. *Росбалт* [online]. 17.12.2004, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2004/12/17/189564.html>>.
- Законопроект о калининградской ОЭЗ делает невыгодным НПЗ. *Росбалт* [online]. 12.6.2005, [cit. 2010-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/12/06/237104.html>>.
- Вступление Литвы в Шенген не отразится на калининградском транзите. *Росбалт* [online]. 22.11.2005, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/11/22/235499.html>>.
- Боос: Новый закон об ОЭЗ дает «зеленый свет» инвестициям. *Росбалт* [online]. 15.12.2005 [cit. 2010-04-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/12/15/238152.html>>.
- Грызлов: Особое положение Калининградской области предопределяет ее статус. *Росбалт* [online]. 21.12.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2005/12/21/238805.html>>.
- Ястржембский: Калининградской области помогло расширение ЕС. *Росбалт* [online]. 21.7.2006, [cit. 2010-05-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2006/07/21/261282.html>>.
- Боос: ПРО в Европе – угроза экономике Калининградской области. *Росбалт* [online]. 28.2.2007, [cit. 2010-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2007/02/28/287878.html>>.
- Главком ВМФ: Размещение ПРО США не угрожает нашим западным рубежам. *Росбалт* [online]. 20.4.2007, [cit. 2010-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2007/04/20/293975.html>>.
- Стенограмма «Прямой линии с Президентом России». Часть III. *Росбалт* [online]. 19.10.2007, [cit. 2010-05-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2007/10/19/423727.html>>.

Боос: Американским ПРО в Европе дан адекватный ответ. *Росбалт* [online]. 5.11.2008, а, [cit. 2010-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.rosbalt.ru/2008/11/05/538849.html>>.

Další zdroje:

PINCUS, Walter. Russia Moving Nuclear Arms to Baltic Sea Base / Possible reaction to NATO expansion. *Washington Post* [online]. 4.1.2001, [cit. 2010-02-28]. Dostupný z WWW: <http://articles.sfgate.com/2001-01-04/news/17579040_1_nuclear-free-zone-nuclear-weapons-nuclear-warheads>.

Калининградская область. Депутаты областной думы требуют отставки первого заместителя председателя ГТК России.. *TKS.RU* [online]. 12.1.2001, 1, [cit. 2010-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.tks.ru/news/nearby/2001/01/12/0001>>.

Округ или зона. *ТКС* [online]. 24.7.2001, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.tks.ru/reviews/2001/07/24/02>>.

ДЕРЯБИН, Ю. Калининград: будущее российского анклава в ЕС и НАТО . *Наследие* [online]. 2001, [cit. 2010-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.nasledie.ru/persstr/persona/derabin/article.php?art=1>>.

СМИРНОВ, Константин. Детская болезнь сепаратизма. *Коммерсантъ* [online]. 18.3.2002, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.kommersant.ru/doc-rss.aspx?DocsID=314589>>.

Проблема калининградского грузового транзита должна решаться в приоритетном порядке – Минтранс РФ. *Пресс-служба Минтранса России* [online]. 10.8.2004, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.mintrans.ru/Pressa/press_RELIZ_100804.htm>.

Калининградская область может получить статус "заграничной территории". *NEWSru.com* [online]. 11.2.2005, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.newsru.com/russia/11feb2005/kaliningrad.html>>.

Ъ-ВЫПОЛЗОВ, АНДРЕЙ. Калининград поднимает оранжевый флаг. *Коммерсантъ* [online]. 22.2.2005, а, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.kommersant.ru/doc-rss.aspx?DocsID=549345>>.

Козлов Сергей Дмитриевич : Политический портрет . *КНИА* [online]. 2006, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.knia.ru/vip/46.html>>.

Облегчен грузовой транзит через Белоруссию. *Комсомольская правда* [online]. 25.3.2008, [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://kaliningrad.kp.ru/online/news/70358/>>.

LESLIE, Neil Richard. The Kaliningrad Missile Crisis. *Atlantic Council* [online]. 13.11.2008, [cit. 2010-02-28]. Dostupný z WWW: <http://www.acus.org/new_atlanticist/russian-missile-kaliningrad-defense-crisis>.

Коммунисты просят придать Калининградской области особый статус. *ЗАКС.РУ* [online]. 18.3.2009, [cit. 2010-05-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.zaks.ru/new/archive/view/54986>>.

РФ, Литва, Польша предложат ЕС смягчить визовый режим для Калининграда. *РИА Новости* [online]. 4.7.2009, а, [cit. 2010-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.rian.ru/politics/20090704/176289104.html>>.

Situaci ve zvláštních ekonomických zónách v Kaliningradě a Magadanu posoudila ruská revizní komora . *Iru.cz.ru* [online]. 28.11.2009, v, [cit. 2010-04-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.irucz.ru/cz/analytika/1-/114000000000-ruska->

- federace/11400600000-severozapadni-fo/114006602100-kaliningradska-oblast/106-investice-ze-sveta/18013-situaci-ve-zvlastnich-ekonomickych-zonach-v-kaliningrade-a-magadanu-posoudila-ruska-revizni-komora-highlight-kaliningrad/>.
- Политолог Абрамов: Главный рассадник сепаратизма в Калининградской области – таможенная служба. *Kaliningrad.ru* [online]. 7.4.2010, [cit. 2010-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://kaliningrad.ru/news/item/3638-политолог-абрамов-главный-рассадник-сепаратизма-в-Калининградской-области---таможенная-служба>>.
- Rozhovor s Grigorijem Boosem [online], [cit. 2010-02-15] Dostupný z WWW: <http://www.worldenergy.ru/doc_20_49_2609.html>.
- Польша и Россия лоббируют Калининград в ЕС. *ИноФорум* [online]. 7.4.2010, [cit. 2010-05-08]. Dostupný z WWW: <http://inoforum.ru/inostrannaya_pressa/polsha_i_rossiya_lobbiruyut_kaliningrad_v_es/>.
- Экономика Калининградской области* [online]. 2008 [cit. 2010-05-16].
- Инвестируйте в Калининградской области. Dostupné z WWW: <<http://investinkaliningrad.ru/ekonomika-i-investicii/ekonomika-kaliningradskoj-oblasti/>>.

2. Sekundární literatura

Monografie

- АБРАМОВ, В.Н. *Калининградская область: социально-политические и геополитические аспекты общественной трансформации 90-х гг.* Санкт-Петербург: Нестор, 1998, 100 s.
- ВИНОКУРОВ, Е.Ю. *Теория анклав.* Калининград: Терра Балтика, 2007, 342 s.
- ГОРОДИЛОВ, А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз.* Калининград: Янтарный сказ, 2003, 529 s.
- ГОРОДИЛОВ, А.А. a kol. *XXI век: Свободная зона и особый статус.* Калининград: Янтарный сказ, 2001, 176 s.
- ЗОЛОВ, А.В. *Калининград, Россия.* Калининград: Янтарный сказ, 1996, 70 s.
- ИВАНОВ, Виталий. *Путинский федерализм.* Москва: Территория будущего, 2008, 216 s.
- ИВЧЕНКО, В.В.; САМОЙЛОВА, Л.Б. *Свободные экономические зоны в зарубежных странах и России.* Калининград: Янтарный сказ, 1999, 168 s.
- ИСУПОВ В.С. a kol. *Восточная Пруссия: От древнейших времен до конца второй мировой войны.* Калининград, Янтарный сказ, 1996, s. 537.
- КЛЕМЕШЕВ А.П. *Российский эксклав. Преодоление конфликтности.* Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 2005, 264 s.
- КЛЕМЕШЕВ, А.П. *Эксклавность в условиях глобализации.* Калининград: Калининград: Изд-во РГУ им. Канта, 2007, 254 s.
- КРЕТИНИН, Г.В. *Очерки истории Восточной Пруссии.* Калининград: Янтарный сказ, 2002, 536 s.
- КРЕТИНИН, Г.В. *Под Российской короной, или русские в Кёнигсберге 1758-1762.* Калининград: Калининградское книжное издательство, 1996, 176 s.
- МАТОЧКИН, Ю.С. *На изломе.* Калининград: Янтарный сказ, 1999, 240 s.
- СМОРОДИНСКАЯ, Н.В. *Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион.* Москва, 2001, 89 s.
- СОКОЛОВ, А. *Россия на рубеже веков.* Калининград: Янтарный сказ, 2001, 762 s.
- ХЛОПЕЦКИЙ, А.П, ФЕДОРОВ, Г.М. *Калининградская область - Регион сотрудничества.* Калининград: Янтарных сказ, 2000, 736 s.
- ФЕДЕРОВ Г.М.; ЗВЕРЕВ Ю.М.; КОРНЕЕВЕЦ, В.С. *Экономическое и социальное развитие Калининградской области и зарубежных постсоциалистических стран балтийского региона..* Калининград: КГУ, 1996, 45 s.
- ФЕДЕРОВ, Г.М. *Знаете ли вы Калининградскую область.* Калининград! Изд-во РГУ им. Канта, 2006, 251 s.
- ФЕДЕРОВ, Г.М. *Социально-экономическое развитие Калининградской области.* Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2008, 142 s.
- ШАХОВ, В.А. *Кто мы? Русские Принеманья или российские балты.* Калининград: Янтарный сказ, 2002, 133 s.
- BAAR, Vladimír. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století.* Ostrava: Ostravská univerzita, 2005, 231 s.
- BOCKMANN, Hartmut. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Ostpreussen und Westpreussen.* Berlin: Sidler, 1992, 479 s.
- GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku.* Praha: Bursík & Kohout, 1897, 312 s.

- GORNIG, Gilbert.H. *Das nördliche Ostpreussen gestern und heute: eine historische und rechtliche Betrachtung*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1995, 400 s.
- JASIŃSKI, Janusz. *Historia Królewca*. Olsztyn: Książnica Polska, 1994, 320 s.
- KASISKE, Karl. *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*. Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1934, 175 s.
- KARABESHIN, Leonid. WELLMAN, Christian. *Russian Domestic Debate on Kaliningrad*. Münster: LIT Verlag, 2004, 104 s.
- KLOSE, Olaf. *Ost- und Westpreussen / herausgegeben von Erich Weise*. Stuttgart: Kröner, 1981, 284 s.
- KRICKUS, Richard J. *The Kaliningrad Question*. London, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2002, 222 s.
- SCHUMACHER Bruno. *Geschichte der Ost- und Westpreussen*. Würzburg: Wiedlich, 1987, 402 s.
- SZOSTAKOWSKI, Stalinslaw. *Prusy Wschodnie w polskim ruchu patriotycznym 1830-1865*. Olsztyn : Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1987, 345 s.
- Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse (Band 1)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1984, 494 s.

Odborné články

- АБРАМОВ, В.Н. Зарубежный опыт как модель решения Калининградской проблемы. *Вестник РГУ им. Канта*. 2005, 3, s. 42-48.
- АБРАМОВ, В.Н. Калининград и ЕС в регионе Балтийского моря. In АБРАМОВ В., КЛЕМЕШЕВ А. а kol. *Россия и Европейский союз: прошлое, настоящее, будущее*. Калининград: Изд-во РГУ им. Канта, 2006, s. 6-28.
- ВОРОНОВ, К. Калининградская область во взаимоотношениях России с ЕС: медленный дрейф. *Мировая политика и международные отношения*. 2005, 3, s. 42-53.
- ГЕЛЬМАН, В. Центр и регионы России: От децентрализации к централизации. In *Федерализм и российские регионы*. Москва: РАН ИНИОН, 2006, s. 95-118.
- ЗВЕРЕВ, Ю.М.; КЛЕМЕШЕВ, А.П. Проблемы анклавных территорий. *Регион сотрудничества*. 2004, 14, s. 25-32.
- КЛЕМЕШЕВ А.П. Конфликтногенность эксклава на Балтике: историко-политические аспекты. *Регион сотрудничества*, 2004, 14, s. 5-16.
- КЛЕМЕШЕВ, А.П. а kol. Концепция развития Калининградской области в условиях российско-европейского взаимодействия на Балтике. Аналитический доклад. *Регион сотрудничества*, 2004, 8, s. 85-90.
- КЛЕМЕШЕВ, А.П.; ФЕДЕРОВ, Г.М. Калининградский социум: по результатам социологических исследований 2001-2004 гг. *Регион сотрудничества*. 2004, 6, 44 s.
- КЛЕМЕШЕВ А.П.; ФЕДЕРОВ Г.М. Роль Калининградской области в российско-европейском экономическом сотрудничестве на Балтике. In *Россия и Европейский союз: прошлое, настоящее, будущее*. Калининград, 2006, s. 71-90.
- МЮНТЕЛЬ, Гидо. Выход из изоляции? Анализ компромиса между ЕС и Россией по вопросу о транзите. In ЗАППЕРА, М., ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда - От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь мир, 2003, s. 63-80.

- ОЛЬДБЕРГ, Ингмар. Калининград в военной политике безопасности России. In ЗАППЕРА, М., ВАЙКСЕЛЯ, Ф. *Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству*. Москва: Весь Мир, 2003, s. 91-112.
- СМОРОДИНСКАЯ, Н.В. Калининградская область в единой Европе: риск асимметричного развития. *Журнал политического института международных дел. Том 4*, 2004, 10,
- СМОРОДИНСКАЯ, Н., КАПУСТИН А., МАЛЫГИН В. Калининградская область как свободная экономическая зона (оценка условий и результатов развития в 1994-1998 гг.) *Вопросы экономики*. 1999, 9
- ТУЧКИНА, Н.А. Формирование государственно-правового статус Калининградской области в период с 1945 г. по настоящее время. *Международное публичное и частное право*, 2003, 3(12), s. 24-30.
- ФЕДЕРОВ, Г.М. О совершенствовании управления социально-экономическим развитием Калининградской области. *Политика в XXI веке: вызовы и реалии*, 2004, 2, s. 98-113.
- ЯСТРЖЕМБСКИЙ, С. В. Балтийский форпост. Возможности и проблемы. *Стратегия России*, 2006, 9. s.13-18.
- ЯЦЯКЕВИЧ А. Калининградская область перед лицом расширения Европейского союза на восток. Избранные вопросы. In *Восточная Европа: феномен Балтии*. Санкт-Петербург, 2004, s. 308-315.
- Drang nach Westen: Калининградская область - форпост России. Национальные интересы, 2002, 5
- HOLTOM, Paul. A "Baltic republic in the Russian Federation" or the "fourth Baltic republic"? Kaliningrad's regional programme in the 1990s. *Journal of Baltic Studies*, 2003, 2, s. 159-179.
- HOLTOM, Paul.; BERGER, Stefan. Locating Kaliningrad and Königsberg in Russian and German Collective Identity Discourses and Political Symbolism in the 750th Anniversary Celebrations of 2005. In *Journal of Baltic Studies*, 2008, 1, s. 15-38.
- CHELNIAK, Marcia. Obwód Kaliningradzki na politycznej mapie Europy przełomu XX a XXI wieku. In FIJAŁKOWSKA, Barbara. *Unifikacja różnicowanie się współczesnej Europy*. Warszawa: Elipsa, 2002, s. 103-108.
- KALISZEWICZ, Piotr. Obwód Kaliningradzki w systemie militarnym Rosji. In FIJAŁKOWSKA, Barbara. *Unifikacja różnicowanie się współczesnej Europy*. Warszawa: Elipsa, 2002, s 109-117.
- MARIAN, Jan. Formování ruského federalismu (1990-1994). In *Studia territorialia*, 2007, X, s. 193-244.
- MISIUNAS, Romuald J. Rootless Russia: Kaliningrad - Status and Identity. In RINDZEVICIUTE, Egle. *Contemporary Change in Kalingrad: A Window to Europe*. Södertörn : Södertörns högskola, 2006, s. 9-34.
- LOPATA, Raimundas. *Geopolitical Hostage: The Case of Kaliningrad Oblast' in the Russian Federation*. In RINDZEVICIUTE, Egle. *Contemporary change in Kaliningrad: A Window to Europe?* Södertörn: Södertörns högskola, 2006, s. 35-54.
- RYWKIN, Michael. Ann Odd Entity: The Case of the Kaliningrad Enclave. *American Foreign Policy Interests*. 2003, 25, s. 209-216.

Články z internetu

- ЦВЕТКОВ, В. *Немного истории - аэродром Девау* [online]. 2001 [cit. 2009-12-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.baltnet.ru/~dropzone/devau.html>>.

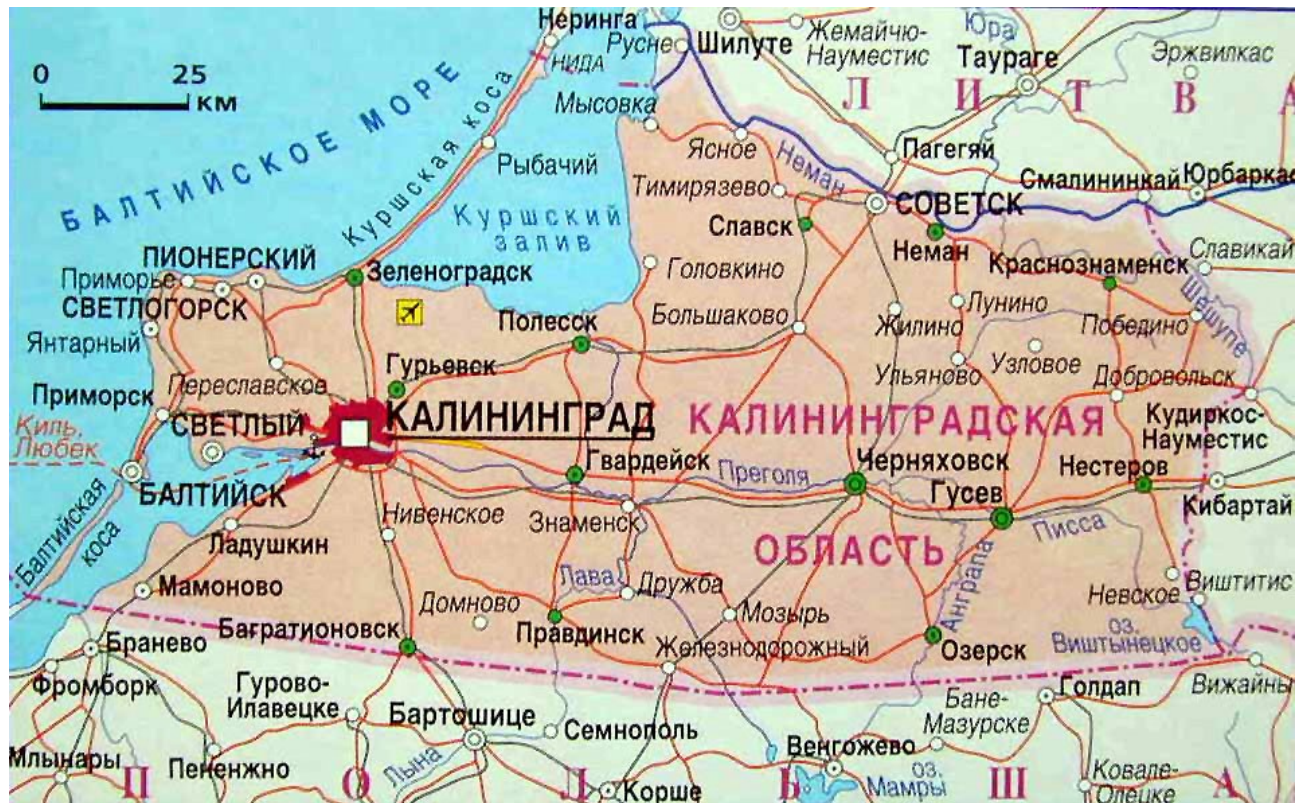
- ПЛОТНИКОВ, Алексей. Евроблокада Калининграда и Клайпеда, Вильнюс, Друскининкай. *Журнал "Российская Федерация сегодня"* [online]. 2002, 12, [cit. 2009-12-20]. Dostupný z WWW: <http://www.russia-today.ru/2002/No_14/14_world_1.htm>
- СЕРОВА, Наталья. Янтарная революция в городе Канта. *Русский журнал* [online]. 12.1.2005, а, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.russ.ru/pole/YAntarnaya-revolyciya-v-gorode-Kanta>>.
- СМОРОДИНСКАЯ, В.Н. Калининград: Не будем упрощать. *АИКЕ* [online]. 22.1.2004, [cit. 2010-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://kaliningradexpert.ru/node/362>>.
- СИПАВИЧЕНЕ, Аудра. *Калининградский транзит: Безопасные границы, свободное передвижение*. [online]. [cit. 2010-04-21]. Dostupné z WWW: <www.iom.lt/documents/Kal_transit_RU_1.pdf>
- Калининградская область* [online]. [cit. 2010-04-20]. Сенаторский клуб. Dostupné z WWW: <http://www.smsr-senclub.ru/region/index.php?SECTION_ID=348&ELEMENT_ID=2050>.
- Práce A. Kubiliuse o Litvě v letech 2010-2020. Dostupná z WWW: <<http://snap.archivum.ws/dspace/bitstream/10039/6773/7/Report+-+Lithuanian+Future+Scenarios+-+in+English.pdf>> (5.11.2009). [cit. 2009-11-05].

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Mapa Kaliningradské oblasti
- Příloha č. 2: Kaliningradské oblast na mapě Evropy
- Příloha č. 3: Východní Prusko v 19. a 20. století
- Příloha č. 4: Národnostní složení Kaliningradské oblasti
- Příloha č. 5: Růst HDP v Kaliningradské oblasti a Rusku v procentech k minulému roku
- Příloha č. 6: Celková roční výše HDP v mil. rublů
- Příloha č. 7: Roční HDP na hlavu (v rublech)
- Příloha č. 8: Rozdělení kaliningradské ekonomiky podle podílu na tvorbě HDP
- Příloha č. 9: Podíl kaliningradské průmyslové produkce na ruském trhu (v%)
- Příloha č. 10: Průměrný měsíční plat
- Příloha č. 11: Názory obabel na budoucnost oblasti (v%)
- Příloha č. 12: Budoucnost oblasti podle věku respondentů (v%)
- Příloha č. 13: Názory obyvatelstva na změnu statusu oblasti v 90. letech 20. století

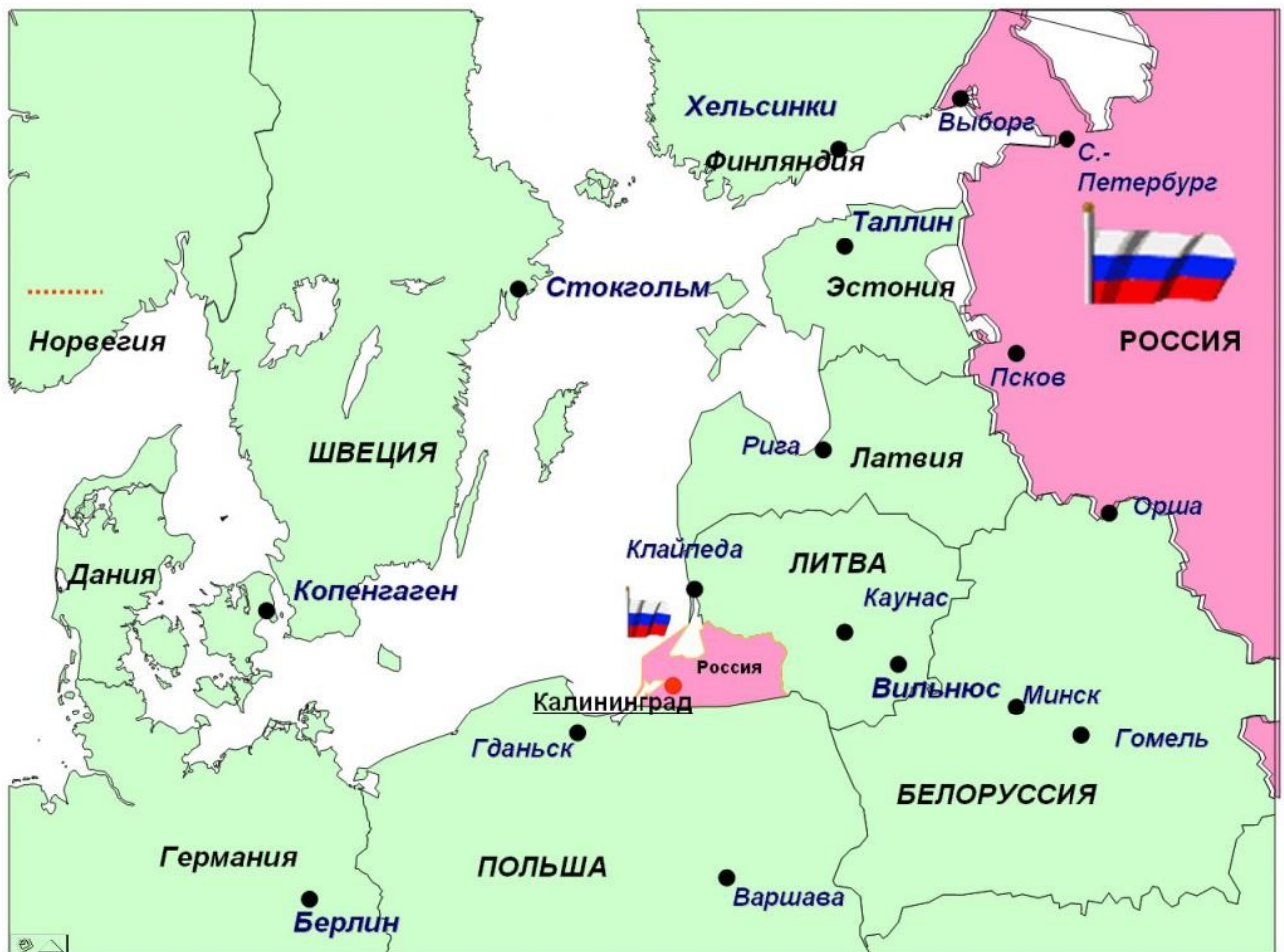
Пříлоhy

Пříлоha č. 1: Mapa Kaliningradské oblasti

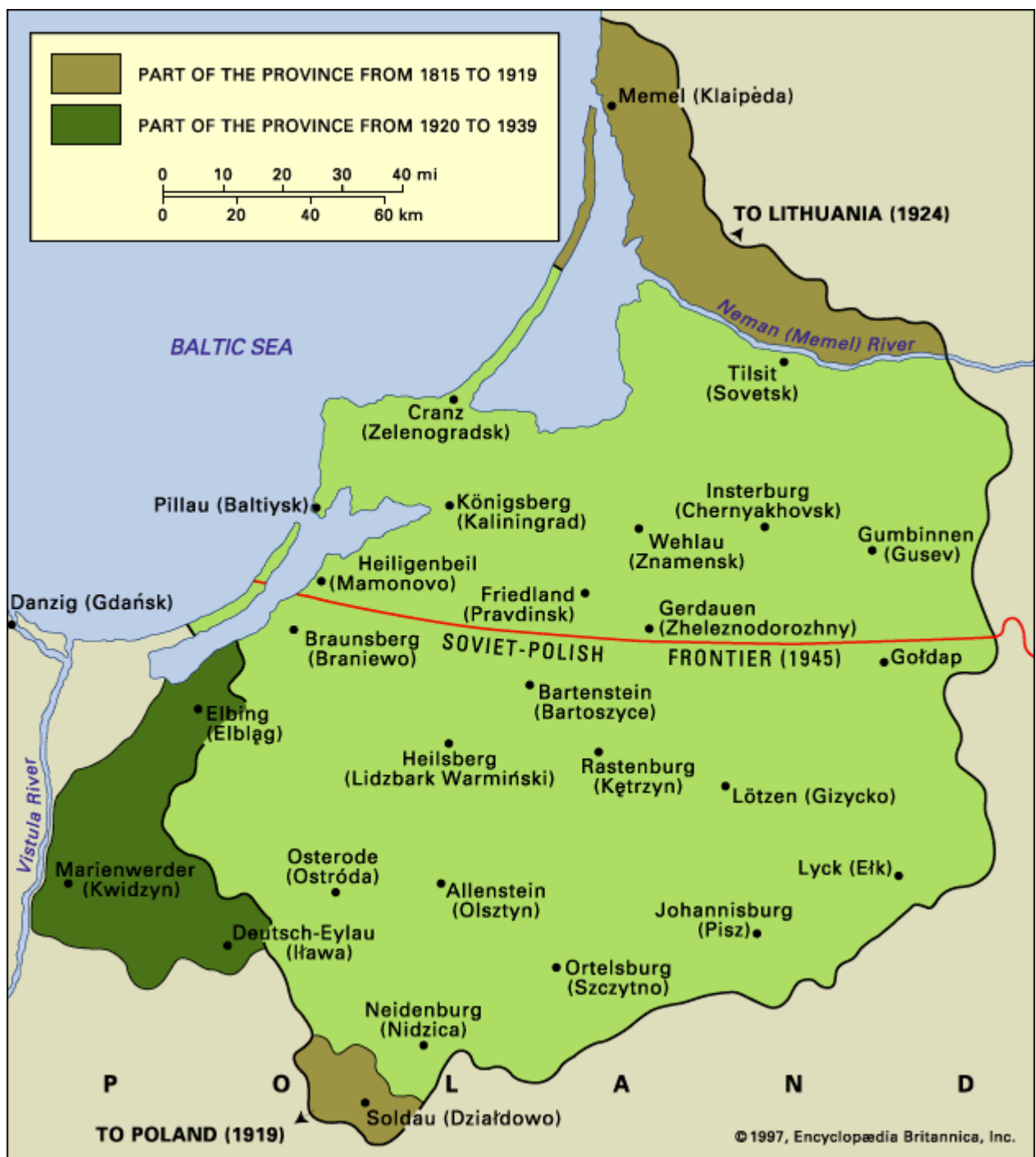
Zdroj: topmap.narod.ru

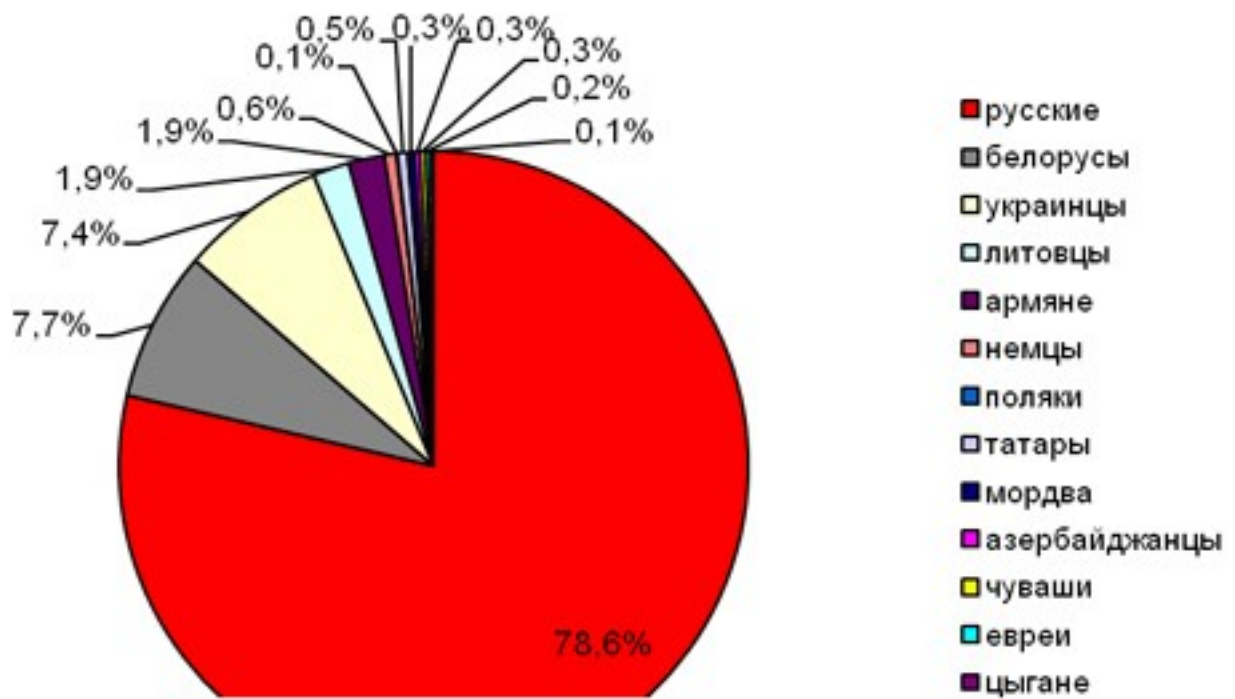
Пříloha č. 2: Калининградская област на карте Европы

Zdroj: http://www.smsr-senclub.ru/region/index.php?SECTION_ID=348&ELEMENT_ID=2050

Příloha č. 3: Východní Prusko v 19. a 20. století

Zdroj: www.britannica.com

Пříloha č. 4: Národnostní složení Kaliningradské oblasti

Zdroj: <http://gorodkanta.ru/>

Příloha č. 5: Růst HDP v Kaliningradské oblasti a Rusku v procentech k minulému roku

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Kaliningradská o.</i>	96,6	90,6	106,9	115,1	103,2	109,5	109,3	112,6	103,6	115,3	119,9	104,7
<i>Severozápadní FO</i>	98,1	95,6	107,4	109,7	104,8	108,6	107,1	108,5	106,6	107,7	109	104,7
<i>Rusko</i>	101,2	93,5	105,6	110,6	106	105,5	107,6	107,4	107,6	108,3	108,3	105,7

Zdroj: Rosstat, www.gks.ru

Příloha č. 6: Celková roční výše HDP v mil. rublů

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Kaliningradská o.</i>	7259,3	7805,5	8405,5	15619,6	23290,3	32327,2	40120,3
<i>Severozápadní fo</i>	X	X	X	X	X	X	X
<i>Rusko</i>	1796583,1	2045382,3	2251977,2	3827375,5	5753671,6	7170968,2	8741219,2

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Kaliningradská o.</i>	46757,7	66552,1	81837,6	103138,7	143927,7	181716,2
<i>Severozápadní fo</i>	X	1474881,9	1799780,1	2196608	2770190,2	3400346,8
<i>Rusko</i>	10742423,3	13964305,3	18034385,2	22492119,6	27963955,6	34320376,5

Zdroj: Rosstat, www.gks.ru

Příloha č. 7: Roční HDP na hlavu (v rublech)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>Kaliningradská o.</i>	7704,7	8229,3	8783,5	16270,4	24308,8	33797,4	42019,6
<i>Severozápadní fo</i>	X	X	X	X	X	X	X
<i>Rusko</i>	12225	13938,4	15371,3	26200,6	39532,3	49474,8	60611,4

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Kaliningradská o.</i>	49129,4	70253,1	86836,5	109833,5	155668,9	193855
<i>Severozápadní fo</i>	X	107020	131566,1	159570,1	204812,4	252220,4
<i>Rusko</i>	74884,9	97864,8	126014,2	157853,5	196770	241767

Zdroj: Rosstat, www.gks.ru

Příloha č.8: Rozdělení kaliningradské ekonomiky podle podílu na tvorbě HDP

	2004	2005	2006	2007	2008
Zemědělství, lov, lesnictví	5,5	5,9	6,5	3,7	4,8
Rybářský průmysl	2,4	2,2	2,3	1,8	1
Těžba	9,2	14,7	12,7	12,2	8,4
Výroba	22,1	17,3	14,1	17,2	17,8
Výroba a distribuce elektřiny, vody a plynu	3,2	2,6	2,3	2,6	2,4
Stavebnictví	5,2	5,6	5,5	8,8	9,9
Velkoobchod a maloobchod; oprava dopravních prostředků, domácích potřeb a věcí osobní potřeby	19,7	17,1	15,5	17,8	19,5
Pohostinství	1,2	1,4	1,4	1,1	0,9
Doprava a spoje	11,1	11,6	10,6	8,3	9,2
Finanční služby	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1
Realitní služby	6,2	6,5	8,2	9,1	9,7
Veřejná správa, obrana, sociální služby	5,6	6,4	7,8	6,9	6,7
Školství	3,1	3,4	3,7	3,6	3,1
Zdravotnictví	3,5	4	4,1	4,2	4,2
Ostatní komunální a sociální služby	1,7	1	1,1	2,6	2

Zdroj: Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2014"

Příloha č. 9: Podíl kaliningradské průmyslové produkce na ruském trhu (v%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Televize	X	14,1	27,8	35,1	49,3	55,1	75
Vysavače	X	2,7	14,2	33,3	68	90,6	83,9
Rybí konzervy	20,5	25,5	31,7	34,3	36,1	33,3	33,5
Masové konzervy	9,1	16,6	17,1	16,9	22,5	19	19,25
Lov ryb a mořských plodů	8	9,6	10,7	10,1	11	9,1	8,4
Výroba celulózy	X	X	5,3	5,2	5,1	4,2	2,4
Vodka a alkoholické nápoje	2	3,1	3	2	2,7	2,8	2,5
Papír	1,5	1,7	2	1,5	1,8	1,7	1,8
Osobní automobily	0,3	0,5	0,6	0,8	1,3	1,5	3,4
Nealkoholické nápoje	1,2	3,8	1,3	1,1	1	1,3	0,8
Masné výrobky (kromě kuřecího)	0,64	1,1	1	0,8	0,9	0,6	0,55
Pivo	0,4	0,6	0,6	0,9	0,8	1	0,7
Uzenářské produkty	0,5	0,6	0,7	0,8	1	1	1,4

Zdroj: Federální cílový program "Rozvoj Kaliningradské oblasti do roku 2014"

Příloha č. 10: Průměrný měsíční plat (v rublech)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kaliningradská ob.	835	1241,6	1750,4	2582,4	3703	4743,3	5559,6	6781,3	9720,3	12750,3	15420,3
Severozápadní FO	X	X	2531,5	3655,1	5067,9	6143,7	7518,1	9487,2	11851,3	15241,1	19396
Rusko	1051	1522,6	2223,4	3240,4	4360,3	5498,5	6739,5	8554,9	10633,9	13593,4	17290,1
Moskva	1522	2355,5	3229,3	4924,2	6388,4	8611,6	10634	14424,6	17997,9	23623,3	30552,1

Zdroj: Rosstat, www.gks.ru

Příloha č. 11: Názory obabel na budoucnost oblasti (v%)

	Celá oblast	Kaliningrad	Malá města	Vesnice
Obyčejná oblast v rámci RF	21,9	17	37,4	28,2
Oblast v rámci RF se statusem OEZ	50,5	60,6	24,5	37,1
Nezávislý stát	6,7	7,3	15	7,6
Zvláštní území pod správou několika států	6	5,5	5,4	6,5
Návrat oblasti Německu	3,7	1,8	3,4	7,1
Bez názoru	11,2	7,8	14,3	13,5

Zdroj: КЛЕМЕШЕВ, А.П.; ФЕДЕРОВ, Г.М. Калининградский социум: по результатам социологический обследований 2001-2004 гг. *Регион сотрудничества*. 2004, 6, s. 24.

Příloha č. 12: Budoucnost oblasti podle věku respondentů (v%)

	Do 23	24-30	31-40	41-50	51-60	Nad 60	Celkem	Celkové údaje v roce 2003	Celkové údaje v roce 2001
Nezávislý stát	13,6	8	5,7	6,4	5,3	4	7,2	10,8	11,1
Společná správa území několika států	12,5	0	4,6	5,6	5,3	6,7	6,2	19,8	14,5
Republikánský status v rámci RF	4,5	2	8	6,4	12	12	7,6	14,3	15,8
Oblast RF se statusem OEZ	35,2	64	51,7	55,2	41,3	33,3	46,6	34,4	39,3
Obyčejná oblast	30,7	22	26,4	24,8	34,7	41,3	29,8	14,1	10,3
Bez odpovědi	3,4	4	3,4	1,3	1,3	2,6	2,6	6,6	8,4

Zdroj: КЛЕМЕШЕВ, А.П.; ФЕДЕРОВ, Г.М. Калининградский социум: по результатам социологический обследований 2001-2004 гг. *Регион сотрудничества*. 2004, 6, s. 23.

Příloha č. 13: Názory obyvatelstva na změnu statusu oblasti v 90. letech 20. století

	XI/1992	IX/1994	V/1995	X/1996	I/2000
Nezávislá republika mimo rámec RF	20	4	4	6	5
Zvláštní status uzákoněný v Ústavě RF	X	X	X	X	36
Stejná práva jako jiné ruské republiky	16	17	16	18	19
<i>Celkem pro změnu statusu oblasti</i>	36	21	20	24	60
Oblast má mít více ekonomických, ale méně politických práv	45	42	53	52	31
Zachovat současný status oblasti	10	13	17	13	6
<i>Celkem proti změně politického statusu</i>	55	55	70	65	37
Neodpovědělo	X	X	X	X	3

Zdroj: ГОРОДИЛОВ, А.А. a kol. *XXI век: Интеграция Калининградского субъекта Российской Федерации в Европейский союз*. Калининград: Янтарный сказ, 2003, s. 394.

Resumé

This diploma thesis dealt with the exclave problems of the Kaliningrad Region of the Russian Federation in the years 2000-2009. Kaliningrad Region is an exclave on the Baltic Sea Coast located between Poland and Lithuania and separated from Russian motherland by territories of at least two states. This geopolitical position causes special problems to the Kaliningrad Region. On the other hand, these problems are similar to other territories that exist as exclaves or enclaves.

In this diploma thesis we observed, how the exclave problems were solved in the years 2000-2009. The examined problems were: economic situation, political status of the Kaliningrad Region within the Russian Federation, problems of transit between the exclave and the motherland and military question. These four topics were chosen according to the theory of enclave as prepared by young Russian scholar Yevgeny Vinokurov. He writes, that most of the enclaves/exclaves have to deal with similar problems, such as economy, political status or transit. Considering the history of our region in the postwar period, when it was built as a large military base, we decided as well to analyse the military problems of this region.

Vinokurov's theory of enclaves says that the most complex question of enclaves is their economy. Enclave economy needs a special attention. Usually, the enclaves whose economy develops positively have special economic regime, such as free economic zone or off-shore regime. These enclaves can achieve or come close to the living and economy standards of the motherland. On the other hand, enclaves that do not have such a regime are poor and depressed. Kaliningrad Region has had a special economic regime since 1991. This regime has helped the region to develop its economy steadily since the 1998 crisis. The main advantage of the special economic zone was a free customs-zone, that allowed custom free import and export of goods into and out of the region. If reprocessed, the goods could be exported custom-free to the Russian motherland. This helped to develop a special kind of economy in the region, so called import replacement. Kaliningrad producers were able to manufacture qualitatively better production than other Russian producers, but cheaper than goods that were imported directly to Russia. This helped the local economy to grow. In 2006 the Federal Duma passed a new law about the special economic zone in Kaliningrad. The new zone should be exportly orientated. It is based on tax benefits, rather than custom

benefits. The authors of the new economic zone hope that the zone will be able to attract large investors. Rules of the former special economic zone are maintained until 2016. We could say, that the economic problems of Kaliningrad Region are treated sufficiently.

In the 1990s, as well as in the 2000s, there was a huge discussion considering a different status of the Kaliningrad Region. These were for example proposals of complete independence, return of the region to Germany or different status within the Russian Federation (republic, external territory of Russia, 8th federal district and others). These ideas has been always popular, although they were supported by the Kaliningrad Administration only in the first half of the 1990s. In the 2000s, the different political status had support only of few Kaliningrad, as well as Moscow, politicians. But these ideas were not supported by Moscow, nor the Kaliningrad official representatives. Compared to the theory of enclaves, most enclave and exclave territories have similar political status as other regions of the motherland. Kaliningrad Region is not an exception.

The transit question became very acute in the early 2000s because of the enlargement process of the European Union. Poland and Lithuania had to introduce visa regime with the Russian Federation. This problem was solved. Travelers between Kaliningrad and Russia can obtain special transit permissions. Although firstly Russia insisted on visa free corridors through the territory of Lithuania and was not willing to take some kind of special transit document into consideration.

Problems of militarisation of the region were solved as well. Kaliningrad army contingent was reduced at least 5 times and now has only defensive tasks. This showed that Russia wants to develop Kaliningrad as region that is based on economic cooperation, not on large military presence, which would discourage potential investors and would not help the region to economically rise at all. However, Russia announces from time to time that it would place warheads and missiles in the region. Russia announced this when the Baltic States were preparing to join the NATO or when the United States were planning to build their defence facilities in Poland and the Czech Republic. These Russian threats were never fulfilled and we can guess that Moscow actually never planned to do so.

As we could see, the exclave problems of the Kaliningrad region are being solved. Maybe, what is Moscow doing for the region is not enough, but Moscow at least pays attention to the exclave problems and tries to solve them.